

T.C
FATİH SUTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİMDALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TANZİMAT DÖNEMİNDE KULLANILAN
GRAMER TERİMLERİ

SAİFELDİN GADALLA ELHABİB ABDALLA
130101034

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. FİKRET TURAN

İSTANBUL 2016

T.C
FATİH SUTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİMDALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TANZİMAT DÖNEMİNDE KULLANILAN
GRAMER TERİMLERİ

SAİFELDİN GADALLA ELHABİB ABDALLA
130101034

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Bu tez / /2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Fikret TURAN
Jüri başkanı

Prof. Dr. Musa DUMAN
Jüri üyesi

Dr. Feral KORMAZ
Jüri üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Saifeldin Gadalla Elhabib Abdalla

ÖZET

Çalışmamızda Tanzimât Döneminde yazılan lügat ve gramer eserlerini tarayarak gramer terimlerini ortaya çıkardık. Lügat ve gramer eserleri olan Kavâ'id-i Osmâniye, A Turkish and English Lexicon Shewing in English the Significations of the Turkish Terms, Kâmûs-ı Türkî, Mikyâsül-Lisân Kıstâsü'l-Beyân, Mutavvel Sarf-ı Osmânî, Amelî ve Nazarî Ta'lim-i Lisanî Osmanî, Türkçe Sarf ve Nahiv isimli eserlerdeki gramer terimlerini inceledik. Çalışmamızın birinci bölümünde taradığımız eserlerin yazarlarını, incelemesini ve yazarların yazdıkları diğer eserlerden söz ettik. Ardından çıkardığımız terimleri, buldukları kitaba göre teker teker ele aldık. Kitapları da basım tarihlerine göre sıraladık. Daha sonra da yazarların kısaltmasını vererek çıkardığımız terimlerin hangi kaynaktan geçtiğini gösterdik. Terimlerin transkripsiyonlu şekillerini ve bugünkü Türkçeye karşılıklarını göstererek alfabetik sıraya göre dizdik. Çalışmanın üçüncü bölümünden sonra incelediğimiz eserlerden çıkardığımız sonuçları kaynakçadan önce sonuç kısmında ortaya koyduk.

Anahtar kelimeler: Tanzimat Dönemi, Türk dili, gramer terimleri, Türkçe sözlük ve gramer kitapları.

ABSTRACT

In this study, we have studied Turkish dictionaries and grammar books that were written in the Tanzimat period in terms of grammatical terms that were used in these books. In this context we studied “Kavâ'id-i Osmâniye, A Turkish and English Lexicon Showing in English the Significations of the Turkish Terms, Kâmûs-ı Türkî, Mikyâsül-Lisân Kıstâsü'l-Beyân, Mutavvel Sarf-ı Osmânî, Amelî ve Nazarî Ta'lim-i Lisânî Osmanî, Türkçe Sarf ve Nahiv.” In the first part of the thesis we gave information about the authors, their other works, and the analyses of the books studied. In the second part, we classified all the terms one by one according to their appearances in each book consecutively. Then, in the part three we showed all the terms according to alphabetical order indicating their places in the studied books. Then we assessed the outcomes at the conclusion part at the end of the study.

Key words: Tanzimat Period, the Turkish language, grammatical terms, Turkish dictionaries and grammars.

ÖN SÖZ

Bilindiği üzere Türk yazı dilinin dilbilgisi çalışmaları, Osmanlı devrinde yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Dilbilgisi çalışmalarının dilleri yıkılıp da yok olmaktan korumak ve geliştirmek açısından ne kadar mühim bir rol oynadığını hepimiz biliyoruz. Bu yüzden bu çalışmamızda Tanzimât Döneminde yazılan lügat ve gramer kitaplarının en önemlilerini baştan sona tarayarak içindeki gramer terimlerini inceledik. Türk gramerini zenginleştiren gramer çalışmalarının çoğu Tanzimât Döneminde hazırlanmıştır. Bu nedenle, bu çalışmamızda gramerle ilgili yazılan lügat ve kitaplardan Ahmed Cevdet-Fuat Paşa'nın “Kavâ'id -i Osmâniye” adlı eseri, Sir James William Redhouse'un “A Turkish And English Lexicon Shewing in English the Significations of the Turkish Terms” adlı eseri, Şemsettin Samî'nin “Kâmûs-ı Türki” adlı eseri, Fevzî Efendi'nin Mikyâsül-Lisân Kıstâsü'l-Beyân eseri, Mihrî'nin Mutavvel Sarf-ı Osmânî'si, Ahmet Rasim'in Amelî ve Nazarî Ta'lim-i Lisan-i Osmanî'si, Hüseyin Cahit'in Türkçe Sarf ve Nahiv adlı eseri gibi bu döneme ait en önemli eserlerini birer birer inceledik. Çalışmamız üç bölümden meydana gelmektedir. Özet, önsöz, içindekiler, kısaltmalar ve girişten sonra tezin birinci bölümü bulunmaktadır. Birinci bölümde araştırmaya konu olan eserlerin içeriğinden, bu eserlerin yazarlarından ve yazarların yazdıkları diğer eserlerden söz ettik. İkinci bölümde ise, eserlerden çıkardığımız terimlerin transkripsiyonunu vermekle beraber eserlerden aldığımız sayfa numaralarını da gösterdik. Tezin üçüncü bölümünde ise kaynaklardan çıkardığımız terimleri asıl kaynaktaki tanım olmaksızın alfabetik sıraya dizerek terimlerin bugünün Türkçesiyle anlamlarını verdik. Bununla beraber ilgili terimin hangi eserde geçtiğini belirtmek için terimin yanına yazar isminin kısaltmasını koyduk. Üçüncü bölümden sonra sonuç kısmı bulunmaktadır. Sonuç kısmında, kaynakların ortak kullandıkları terimleri, hangi kaynaklarda daha fazla terim kullanıldığını ve kaynakların hangisinin daha orijinal terimler kullandığını belirttik. Sonuç kısmından sonra tezimizi yazarken yararlandığımız kaynakların bibliyografyasını da alfabetik olarak verdik.

Bu çalışmanın son haline gelmesinde yadsınamaz katkısı olan, büyük bir sabır göstererek hiçbir yardımı esirgemeyen, her gittiğimizde koltuğundan kalkarak

tebessümle “Merhaba arkadaşlar, gelin gelin” ifâdesini tekrarlayarak mütevaziliği ve kibarlığı lisân-ı hâliyle öğreten, her hafta yanına gitmemize rağmen değerli zamanından ayırarak usanmadan sıkılmadan aynı ruhla bizi sıcak bir şekilde karşılayan, çalışmamızın zorluğu dolayısıyla ne zaman sıkılsak bize ümit aşılayan Prof. Dr. Fikret Turan hocamıza vefakâr bir öğrencisi olarak içtenlikle teşekkür etmeyi ve dua etmeyi bir borç biliyorum.

Bize eğitim vermekle beraber değer veren Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi’ne, üniversitedeki tüm hocalarımıza ve bize bu güzellikleri yaşatan sevgili Türkiye Cumhuriyeti’ne gönülden teşekkür ediyorum. Allah bu mübarek memleketi ve bu ülkenin faydasına çalışan bütün kurum ve kişileri her türlü bela ve musibetlerden muhafaza eylesin.

Saifeldin Gadalla Elhabib Abdalla

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
1. İncelenen Eserler	3
1.1. Ahmed Cevdet - Fuat Paşa ve Kava'id-i Osmaniye, (1267/ 1851).....	3
1.2. Abdürrahman Fevzî Efendi ve Mıkyâsü'l-Lisân Kıstâsü'l- Beyân (1299/1882).....	10
1.3. Mihrî ve Mutavvel Sarf-ı Osmânî (1304/1888).....	14
1.4. Redhouse ve A Turkish Lexicon and Grammar Shewing The English Significations of The Turkish Terms (1890).....	16
1.5. Ahmet Râsim ve Amelî ve Nazarî Ta'lim-i Lisân-ı Osmânî (1306/1890) ..	19
1.6. Şemsettin Samî ve Kâmûs-ı Türkî (1317/1901).....	23
1.7. Hüseyin Câhid ve Türkçe Sarf-ü Nahiv Eseri (1908).....	27
İKİNCİ BÖLÜM.....	30
2. İncelenen Eserler Ve Kullanılan Gramer Terimleri	30
2.1. Kavâ'd-i Osmâniyye Eserinden Çıkarılan Gramer Terimleri.....	30
2.2. Mıkyâsü'l-Lisân Kıstâsül-Beyân Eserinden Çıkarılan Terimler.....	50
2.3. Mutavvel Sarf-ı Osmanî Eserinden Çıkarılan Terimler.....	75
2.4. A Turkish English Lexicon Shewing In English The Significations of the Turkish Terms Eserinden Çıkarılan Gramer Terimleri.....	91
2.5. Amelî ve Nazarî Ta'lim-i Lisân-i Osmânî Eserinden Çıkarılan Terimler... ..	99
2.6. Kâmûs-i Türkî Eserinden Çıkarılan Terimler.....	131
2.7. Türkçe Sarf ü Nahiv Eserinden Çıkarılan Gramer Terimleri.....	148
3. Tanzîmat Döneminde Yazılan ve Tezde İncelenen Gramer Kitâplarında Geçen Gramer Terimlerinin Bugünün Türkçesiyle Karşılıkları	163
BİBLİYOGRAFYA.....	189

KISALTMALAR

Hzl: Hazırlayan

Çev: Çeviren

Ms. Masdar

C: Cilt

Ar: Arapça

İs: İsm-i müennes

YY. Yayın evi yok.

Cm: Cem'

Ed: Edebiyât

D: Edat

Sıf: Sıfat

İz: ism-i müzekker

Fd: Müfred

İlh: İla âhiri

Ba: Bakıla, mürâcaat ve nazar oluna

İ: İsim

T.D.K: Türk dili kurumu

Hr: Harf

S: Sayfa

Gram: Gramer

FE: Fevzî Efendi

AR: Ahmet Rasim

AC-FP: Ahmet Cevdet-Fuat Paşa

JR: James Redhouse

HC: Hüseyin Cahit

M: Mihrî

ŞS: Şamsettin Sâmî

GİRİŞ

Bu tezin amacı; Tanzimât ile İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde yazılmış gramer ve sözlük çalışmalarından olan Ahmed Cevdet-Fuat Paşa'nın Kavâ'id-i Osmâniye'sini, Sir James William Redhouse'un "A Turkish And English Lexicon Shewing The English Significations of The Turkish Terms" adlı eserini, Şemsettin Samî'nin Kâmûs-ı Türkî'sini, Fevzî Efendi'nin Mikyâsü'l-Lisân Kıstâsü'l-Beyân'ını, Mihrî'nin Mutavvel Sarf-ı Osmânî'sini, Hüseyin Cahit'in "Türkçe Sarf ve Nahiv" adlı eserini ve Ahmet Rasim'in Amelî ve Nazarî Ta'lim-i Lisan-ı Osmanî'sini inceledikten sonra bu eserlerde kullanılan gramer terimlerini ortaya koyarak bugünkü Türkçe karşılıklarını vermektir.

Bu eserlerin seçimini yaparken hem Fevzî Efendi gibi Arap ve Fars gramerlerindeki metotları kullanan yazarların eserlerini, hem de Redhouse ve Hüseyin Cahit gibi birtakım Batılı metotları izleyen bilim adamlarının eserlerini inceledik ve Türk gramerindeki terimler hususunda oldukça genel bir fotoğraf ortaya koymaya çalıştık.

Tezin başında araştırmaya konu olan eserlerin yazarlarının yazdıkları diğer eserlerden özet bir şekilde bahsettik. Ardından taradığımız eserlerin incelemesinde eserlerin dili, sayfaları, bölümleri, barındırdıkları konuları, kullandıkları metodu ve özellikle barındırdıkları gramer terimleri gibi birtakım özelliklerden bahsettik.

Çalışmamızda incelediğimiz eserleri yayımlandıkları tarihe göre sıraladık. Ardından terimleri mümkün olduğunca teker teker ortaya çıkardık. Çıkardığımız terimleri, buldukları sayfanın numarasını da vererek hangi eserde geçtiğini belirttik. Eserlerde yer alan terimlerin çoğunun Arapça olması sebebiyle bu terimlerin daha kolay anlaşılması gayesine matufen bunların transkripsiyonunu da vererek yazdık.

Çalışmanın sonunda terimlerin bugünkü Türkçe karşılıklarını vermekle beraber kullandıkları kitaplara göre değil alfabetik olarak sıraladık. Terimlerin hangi

kaynağa ait olduğunu belirlemek için de yazar isimlerinin kısaltmalarını terim açıklamalarının sonuna koyduk.

Çalışma sırasında imla ve tamlamaların düzeltilmesinde Yazım Kılavuzu'ndan ve Develioğlu'nun Osmanlıca-Turke Ansiklopedik Lgat Eski ve Yeni Harflerle Adlı Sözlüğü'nden istifade ettik. Terimlerin bugünkü Turke karşılıklarının yazılışında Emrah Adaklı'nın "Kütahyalı Abdurrahman Fevzi, Efendi(1802-1874)'nin Mikyasu'l-Lisan kıstasu'l-Beyan Adlı Eseri zerine bir inceleme" ve İlhan Erdem'in"Mikyâsü'l-Lisân Kıstâsü'l-Beyân'daki Dil Blgisi Terimleri" makaleleri ile Zeynep Korkmaz'ın "Gramer Terimleri Sözlüğü" adlı eseri gibi latin harfleri ile yazılmış kaynaklardan yararlandık. Yararlandığımız bütün kaynaklar, çalışmanın bibliyografya kısmında yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İncelenen Eserler

1.1. Ahmed Cevdet-Fuat Paşa ve Kava'id-i Osmaniye, (1267/ 1851)

Ahmet Cevdet Paşa, 27 Mart 1823 senesinde Osmanlı devletinin Tuna Eyaleti kasabalarından, şimdi Bulgaristan sınırı dâhilindeki Lofça'da dünyaya gelmiştir. gerçek adı Mehmet olup, Cevdet mahlasını o dönemlerde âdet olduğu için İstanbul'da öğrenim gördüğü dönemde 1843 yılında şair Süleyman Fehim Efendi tarafından verilmiştir.¹ Cevet'in Babası doğduğu kasabada ileri gelen insanlardan Hacı İsmail Ağa, annesi Fatıma Neyyire Topuzoğlu ismiyle meşhur bir aileden gelen Ayşe Sümbül Hanım'dır. Ailenin unvanı Yularkıranoğulları olarak geçer. Aile 17'li yıllarda Prut Savaşı'na katılmış, o sıralarda Lofça'ya yerleşmişlerdir.²

Öğrenim hayatı büyük babası Hacı Ali Efendi'nin isteğiyle Lofça'da yeni yeni açılan okula gitmekle beraber kasaba alimlerinden özel dersler alarak başlamıştır. İstanbul'a geldikten sonra, 1839 yılından itibaren Hafız Seyyit Efendi, Doyranlı Mehmet Efendi, Vidinli Mustafa Efendi, Kara Halil Efendi ve Birgivi Hoca Şakir Efendi gibi dönemin en meşhur bilginlerinden icazete nail olmuş, Miralay Nuri Bey ve Münecimbaşı Osman Sabit Efendi'den hesap, cebir ve hendese gibi fenni ilimleri görmüş ve Murat Molla tekkesinin şeyhi Mehmet Murat Efendi'den mesnevi dersini alarak öğrenim hayatını sürdürmüştür. Bunlarla birlikte Süleyman Fehim Efendi'nin evinde yapılan edebiyat toplantılarına dahil olmuş, mutasavvıf Kuşadalı İbrahim Efendi'nin derslerinde bulunmuştur. Böylece hem edebiyat hem de tasavvuf çevrelerini yakından tanımıştır. O dönemde Sâmî ve Nefî'ye nazire yazmış, Veysî ve Okçuzâde'nin tesiri altında kalarak inşaya da yönelmiştir. Değişik hocalardan aldığı derslerin ve gösterdiği gayretlerinin neticesinde elde ettiği geniş kültür birikimiyle kaleme aldığı şiirleriyle önemli bir başarı elde edemese de çok sonraları II. Abdülhamid'in isteğiyle bir divançe ortaya koyabilmiştir. Yazar, dönemin kültür

¹ Ahmet Şimşirgil, Ekrem Buğra Ekinci, **Ahmet Cevdet Paşa**, KTB Yayınları, İstanbul 2008, s. 8.

²Ahmet Cevdet Paşa, **Medhah-i Kavâ'id**, Hzl. Nevzat ÖZKAN, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dili Kurumu Yayınları: 772, Ankara 2000, s. 3-4.

dillerin en önemlisi olan Arapça ve Farsça okuyup yazacak kadar, Batı'daki medeniyetin anahtar olan Fransızca'yı öğrenmiştir. Onun beraber Balkan dillerinden Bulgarca'yı yazıp anlayabilecek kadar öğrenmiştir. Onun ifâdesine göre öğrencilik döneminde bütün vaktini kitap okuyarak ilmi tahsil etmek için harcamıştır.

Ahmet Cevdet'in görevlendirildiği ilk resmî vazifesi, 23 yaşında olan Rumeli kaleminde Çanat rütbesinde Premedi kazası kadılığıdır. Bu vazifede bir sene çalıştıktan sonra 1845 tarihinde İstanbul rüusu olarak müderrisliğe başlamıştır.³

Değişik mevki ve makamlarda farklı görevler aldıktan sonra, son olarak tayin edildiği Adliye nazırlığı vazifesini Sadruazam Kâmil Paşa ile anlaşmazlığa düştüğünden görevini terk etmiş ve II. Abdülhamit tarafından 10 Mayıs 1890 tarihinde Mecâlis-i Ali'ye tayin edilmiştir. İlim ve devletin değişik makamlarında uzun süre geçirmesi ardından ömrünün son yıllarını çocuklarının yarım kalan eserlerinin tamamlanması için harcamıştır. Ahmet Paşa, 25 Mayıs 1895 tarihinde kısa süren bir hastalığı nedeniyle vefat etmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in türbesinin haziresine defnedilmiştir.⁴

Kav'aid-i Osmaniye batılılaşma dönemi içerisinde yazılmış ilk gramer kitabının yazarı olan Ahmet Cevdet Paşa, daha sonra, özellikle yakın dönemde kaleme alınmış bütün gramer kitaplarına bir öncü ve rehber olmuştur. yazarın dille olan alakası sadece gramer kitabı yazmakla sınırlı değildir. Belki dilin okullarda öğrenilmesi, Batılılaşmayla gelen yeni terimlerin karşılanması ve terim sıkıntısını haledilmesi, konuşma dili ile yazı dili aralarındaki mesafeyi yakınlaştırarak farkın giderilmesi ve Türkçenin sadeleştirilmesi ve hatta Arapça alfabesinde değişiklikler ve yenilikler yapılması vesaire gibi birçok konuya temas etmiştir.

³ Ahmet Cevdet Paşa-Fuat Paşa, **Kavâ'id-i Osmaniye**, Hzl. Nezat Özkan, Türk Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.3-4.

⁴ Ahmet Cevdet Paşa-Fuat Paşa, **Kavâ'id-i Osmaniye**, Hzl. Nezat Özkan, Türk Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 6.

Ahmet Cevdet Paşa, gramer kitaplarının ilki olan Kavâ'id-i Osmaniyye'de; kaleme aldığı dil üç ayrı dilin oluşmasından meydana geldiğinin düşüncesinde olduğu için her bölüm Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç alt bölüme ayırarak işlemiştir. Bu minval üzere farklı üç dilin kurallarını ele almaya çalışmıştır. Ancak metot ve üslup olarak kelime yapımı ve çekiminde Arap gramer anlayış ve metodundan daha çok Batı gramer metoduna yakın durmuştur. Kelime türlerini işlenirken isimden başlanmış, Türkçe kelimeler Arapça'da olduğu gibi üçlü, dördü ve beşli kökler şeklinde sınıflandırılmış, kelime çekiminde birinci teklik şahıstan başlanmıştır.

Terkib-i Cedîd Kavâ'id-i Osmaniyye'de işlenen konular ise sadece bir bölüm altında hem Arapça hem de Farsça, Türkçe kuralları aynı yerde verilmiştir. Bu kitapta ve Medhal-i Kavâ'id'de isim ve fiillerin şahıslara göre çekiminde Arap dilinde olduğu gibi “o, sen, ben, onlar, siz, biz” sırasını kullanılmıştır. Bununla beraber Medhal-i Kavâ'id'de fiiller, ikili, üçlü, dördü kökler şeklinde sınıflandırılmıştır⁵.

Başta zikredildiği gibi bu eserin üzerinde Ahmet Cevdet Paşa ile birlikte Keçezâde Mehmet Fuat Paşa'nın da ismi bulunmaktadır. Eser, malum üzere Encüman-i Dâniş'in ilk kitabı olarak H. 1267 (M. 1851) yılında basılmış ve Türk dilinin ilk Türkçe yazılmış gramer kitabı olarak kabul görmüştür.

O sıralarda Mekteb-i Fünûn-ı Askeriyye'nin Arapça hocası olan Feyzi Efendi de H. 1263-1287 (M. 1847-1861) tarihlerinde Mikyâsü'l-Lisân Kıstâsü'l-Beyân eserini bir Türk grameri olarak kaleme almıştır. Ancak kendi vefatından sonra H. 1299 (M.1882) tarihine basılabilmektedir. Bu eser, basıldığı zamanlarda hakk ettiği ilgiyi görmemesine rağmen yazarın gramerle ilgiliengin bilgisi, Türk dilini çok detaylı bir biçimde işlemesi ve eserde yemyeni ve orjinal terimler ele alınması

⁵ Ahmet Cevdet Paşa-Fuat Paşa, **Kavâ'id-i Osmaniyye**, Hzl. Nevzat, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 25-26.

açısından Cevdet Paşa'nın gramer kitaplarından çok daha ileri seviyede olduğu kabul edilmektedir.

Bu konu hakkında Bernard Lewis diyor ki: “Kavâ'id-i Osmaniyye'nin yazılışını 1832'de Arthur Lumley Davids'in kaleminden çıkan ve 1836'da Fransızca'ya da çevrilen Grammar of the Turkish Language (Türk Dili Grameri) adlı esere dayandırmaktadır. Ancak ne Ahmet Cevdet Paşa'nın ne de Fuat Paşa'nın böyle bir eseri gördüğüne veya varlığından haberdar olduğuna dair en ufak bir bilgi bulunmamaktadır”⁶.

Kavâ'id -i Osmaniyye'nin içeriğini incelemeye başlamadan önce Ahmet Cevdet'in yazmış olduğu eserleri zikretmek gerekir. Yazarımız kaleme aldığı eserler ise Tarih-i Cevdet (Tarih-i Vekayi-i Devlet-i Aliyye), Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ, Tezkir-i Cevdet, Mukaddime-i İbnü Haldûn, Kırım ve Kafkas Tarihçesi, Mârûzat, Mecelle, Belâget-i Osmaniyye, Kavâ'id -i Osmaniyye, Medhal-i Kavâ'id, Divân-ı Sâib Şerhinin Tetimmesi, Mi'yâr-ı Sedat, Âdâb-ı Sedat fî ilm il-Âdâb, Beyan ül-Unvân, Takv'im'ül-Edvâr, Mecmua-i Ahmet Cevdet, Hulâsatül-Beyân fî Telif il-Kur'ân, Malûmat-ı Nafia ve son olarak Et-terhîb vet-tergîb Tercümesi'dir⁷.

Kavâ'id-i Osmaniyye eseri Encüman-i Dâniş kararı ile okullarda 50 yıl kadar ders kitabı olarak okutulmuş, bu yıllarda on kez baskısı yapılmıştır. Ayrıca hem Alman diline hem de Arap diline tercüme edilmiş ve Cevdet Paşa'nın diğer gramer kitaplarına ve aynı dönemlerde kaleme alınmış diğer gramer kitaplarına bir örnek teşkil etmiştir.

Kavâ'id-i Osmaniyye eseri toplam olarak 139 sayfadan meydana gelir. Klâsik eserlerin sistem ve usûlüne uygun olarak Şeyhülislâm'ın Arapça bir takrizi ile başlar.

⁶ Ahmet Cevdet Paşa-Fuat Paşa, **Kavâ'id-i Osmaniyye**, Hzl. Nezat Özkan, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 29.

⁷ M. Şakir Ülkütaşır, **Cevdet Paşa Hayatı, şahsiyeti, eserleri-1822-1895**, Doğu matbaası, Ankara 1945, s. 19-43.

Besmelenin ardından Allah'a şükranını sunar, efendimiz Hz. Peygamber'e, soyuna ve peygamberin sahabelerine dua ifâdeleri yer alır. Meclis-i Ma'ârif-i Umûmiye üyeleri olan yazarların böyle bir kitap kaleme almaya neden ihtiyaç duydukları, Padişah Abdülmecid'in kendilerine nasıl bir destek ve yardımda bulunduğu dile getirilir.

Eser, bir mukaddime ile başlayarak beş bap ve bir hatimeden oluşan eserin her babında Türkçe, Arapça ve Farsça'nın gramer kurallarını açıklayan üç ayrı fasıl bulunmaktadır. Yıllardır mazbut olmayan, başka bir deyişle yazılmamış olan dilbilgisi, yani dilbilgisi yazıya geçirmeye çalışan yazarlar, güç ve meşakkatli bir işe talip olduklarını bildiklerini, fakat muratlarının bu vadede bir çığır açmak olduğunu dile getirir.⁸

Eserin önsözünde, ilk önce Osmanlı alfabesinin 32 harfi teker teker ele alınır. Ardından hareketlerin işaret ettiği sesler Türk dilinin şivesinin gerektirdiği büyük ünlü uyumu anlatılır. Bu bölümün sonun hem Türkçe'ye hem de Arapça'ya ve Farsça'ya özel harfler ve yazılış şekilleri işlenir.

Birinci bapta isim konsu ele alınarak özel isim, cins isim, teklik ve çokluk isim türlerinin yanında, sırf Arap diline özel olduğuna işaret edilerek isimlerde cinsiyet konusuna da temas edilir. Fasılların birincisi Türkçe isimler işlenmiştir. İsimlerin çokluk yapılma hali, tamlama yapması ve ismin bir yalın, iki ismin bir cümle düzeni içerisinde birbirine rabt edilmesi, datif, akuzatif, ablatif, locatif, ilgi hali ve ek kök birleşmeleri esnasında meydana gelen ses değişimleri ve bunun yazıya yansımaları örneklendirilerek izah edilir.

Fasılların ikincisindeyse Farsça isimlerin, Türkçe ve Farsça çokluk durumları, Türkçe hâl ekleriyle kullanma tarzlarını verildikten sonra Farsça tamlamaları ele alınır.

⁸ Ahmet Cevdet Paşa-Fuat Paşa, **Kavâ'id-i Osmaniye**, Hzl: Nezat Özkan, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 31.

Fasılların üçüncüsündeysen Arapça isimler, teklik çokluk ve tesniye şekilleri, keyfiyet, başka bir değişle cinsiyet kategorilerinin vezinleri ve tamlama düzenleri açısından işlenir.

İkinci bapta önce sıfat tanımlanarak sıfatlardan hahs edilir. Ardından birinci fasılda Türkçe, ikinci fasılda Farsça, üçüncü fasılda Arpça sıfatların yapısı ve kullanılışı açısından ele alınır. Bu fasıl Farsça sıfat yapan ekler ve vasf-i terkibî denilen konu epeyce geniş bir yer almıştır. Sayılarla ilgili hususlar, sayıların isimleri, “esmâ-i ‘adât” başlığı altında sıfat bölümüne ilave ederek eklenmiştir.

Üçüncü bapta ise “kinâyât” konusundan bahsedilerek, işaret, şahıs ve belirsizlik zamirleri gibi üç fasıl olmak üzere Türkçe’deki kullanıldığı kadarıyla Farsça ve Arapça’daki şekilleri ile ele alınır.

Dördüncü bapta ise fiil incelenir. Fiiller, çekimli fiil, masdar ve fiilden türemiş kelimeler olarak ele alınır. Birinci fasılda Türkçe fiillerden bahs edilerek onların mastar şekli ve şeklinin isim gibi kullanılışı, fiilin türeme şekli ve birleşik şekilleri, özne ve nesneye göre fiil çatıları ve fiil çatılarının eklerle başka fiillere dönüştüğü anlatılır. Yine aynı fasılın ikinci bahsinde Türk dilinin birleşik ve basit fiil çekimleri örneklendirilerek gösterilir.

Mesâ’il-i şettâ denilen bölümde yaklaşma fiili, sürerlik fiili ve birleşik fiil yapan yardımcı fiillerden bahsederek fiilleri detaylı bir şekilde göstermiştir. Aynı bölümde ki’li birleşik cümle ile şartlı birleşik cümlelerden bahsedilerek cümlenin üzerinde durulur. Üçüncü bahiste ise Arap dilindeki ism-i fâ’ilin etken çatılı, ism-i mef’ûl’ün edilgen çatılı “An” sıfat-fiil ekiyle karşılanması ve diğer bazı sıfat-fiil şekilleri ile fiilden isim yapan ekler ele alınır.

İkinci fasılda işlenen konu ise Farsça fiillerden iştikak edilmiş hareket ve iş bildiren isimlerinin isim ve sıfat olarak kullanılışıdır. Üçüncü fasılda ise ism-i fâil, ismi mef’ûl olmakla beraber etmek, eylemek, olmak ve kılmak gibi Arapça masdarlarının yardımcı fiilleri ve fiillerin kullanışı anlatılır. Aynı zamanda değişik

vezinlerle türemiş Arapça kelime türlerinin Türkçe’de yaygın olarak kullanıldığına temas edilir.

Eserin sonu olan beşinci bapta ise etraflıca edatlardan bahsedilir. Edat terimi, hem edat hem de ek anlamını taşımaktadır. Yine de aynı minval üzere diğer baplarda olduğu gibi bu bapta da birinci fasılda Türkçe ve ardından Farsça ve Arapça kuralları anlatılır. Bu babın ardından hatime, cümleler ve cümlelerin tamlayıcılarına yer verilmiştir⁹.

⁹ Ahmet Cevdet, Paşa-Fuat, **Paşa Kavâ'id-i Osmaniye**, Hzl: Nezat Özkan, Türk Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 31-32

1.2. Abdurrahman Fevzî Efendi ve Mikyâsü'l-Lisân Kıstâsü'l- Beyân (1299/1882)

Osmanlı Türkçesiyle ilgili Anadolu coğrafyasında ilk gramer çalışması, Bergamlı Kadri'nin 1530 yılında kaleme aldığı Müyessiretü'l Ulûm adlı eseridir. Fakat bu eserin yazılmasından yıllar geçtikten sonra, 19.yy'da Kütahyalı Abdurrahman Fevzî Efendi'nin Mikyâsü'l Lisân Kıstâsü'l Beyân adlı eseri de bu dönemde yazılan bir başka eserdir.

Kavaid-i Osmâniye'den önce yazılmaya başlanan, fakat tamamlanma ve basılma evreleri Kavaid-i Osmaniyye'den daha sonra olan Abdurrahman Fevzi Efendi'nin Mikyâsü'l-Lisân Kıstâsü'l-Beyân adlı eseri de Tanzimât döneminde yazılmış bir gramer kitabıdır. Agop Dilçar'a göre Abdurrahman Fevzi Efendi'nin eseri Türk dilini ciddi bir biçimde çözümleyerek incelendiğini ve yeni terimler kullandığı bir eserdir. Agâh Sırrı Levend ise, eserin 1847 yılında yazılmış olduğundan dolayı Tanzimât döneminin ilk grameri olduğunu söylemiştir. Ebuzziya Tevfik ise, Mikyâs'ı Kavaid-i Osmaniye'den önce yazıldığını ve kavaid-i Osmaniyye'nin kapsamadığı birçok sarf ve nahiv kurallarını kapsadığını dile getirmiştir¹⁰.

Abdurrahman Fevzi Efendi, Kütahyalı olup Türk diline katkısı olan önemli bir dil bilimcidir. 1802 yılında Kütahya'da dünyaya gelmiştir. Adı tam olarak Seyyid Abdurrahman Helvetî er-Rufai el-Kütahîdir. Babası Kütahya'nın önde gelen âlimlerinden olan SadıkHzâde Mustafa Efendidir. İlk eğitimini, babasından din bilgisi olarak almıştır. Ardından 1829 yılında medrese eğitimi tahsil etmek üzere İstanbul'a gitmiştir. Müderris İmam Zade Esat Efendi'nin derslerine devam ederek yüksek eğitimini tamamlayıp, 1833 yılında diplomasını almıştır. 1834 yılında İstanbul'da Dâru'l-Hadis Valide Sultan Müderrisliğinde görevlendirilmiştir. Bir yıl sonra (1835) da Harp Okuluna Arapça hocası olarak atanmış, bur sırada yirmi yıl boyunca ara vemenen Türkçe, Arapça ve tarih dersleri okutmuştur. 1863'de emekli olmuş ve bir

¹⁰ Gamze Mutlu, "Ebuzziyâ Tevfik'in "Ne edatı, İsimli Eseri ve Ne Edatı üzerine Tartışmalar", Yüksek Lisan tezi, İstanbul 2014, s.39

sene sonra (1864) İstanbul'da vefat etmiştir ve Eyüp Defterdar Caddesi civarında Yâvedûd Kabristanlığı'nda toprağa verilmiştir¹¹.

Bu eser, basım tarihi değil de yazılış tarihi itibarıyla Müyesiretü'l-Ulûm'dan sonra yazılan ilk Osmanlıca grameri kitabıdır. Eser, H. 1299 (M. 1882)'da Meclis-i Maârifin izniyle İstanbul'da Mahmud Bey Matbaası'nda basılmıştır

Abdurrahman Fevzi Efendi'ye göre yazılan ve basılan din ve şeriat ilimleri kitapları, kuran ve hadisler Arapça, risalelerin çoğu ise bir Batı dili ile yazılmıştır. Bu dilleri böylece öğrenip tamamlamak, cümle bilgisi, sentaks, kelime bilgisi, morfoloji, kelime türetme, yazı adları verilen Arap dili ilimlerini okuyup tamamlamak gerekir.

Birincisi, Türkçe kelimelere ve bunları göstermek için kullanılmış harf ve hareketlere ait kuralların iyi bilinmesi ve bunların doğru okunup yazılmaları yolunu öğretecek bir kitabın olması gerekmektedir. Bu olmadan ne yabancı dillerin değişme kurallarını gereği gibi öğrenip bitirmek mümkün, ne de başka dilde bulunan kitapları dilimize tercüme etmek mümkün olabilir.

İkincisi, Arap alfabesi Türkçenin ünlü ve ünsüzlerini ifade edebilmek açısından kusurludur. Bundan dolayı kullanılan şekiller içinde bazılarını atıp bazılarını ayırıp bütün olarak ıslah etmek lazım. Ona göre harf ve hareketlerin şekilleri yazı ve imlanın temeli oluşturduğu için bunlar düzeltilmedikçe Türkçe sözcüklerin yabancılaşma ve yazısındaki şekillenme hallerine göre olan meselelerin hepsini içinde kapsayacak bir kitap, Türkçe kelimeleri doğru telaffuz edip yazmak yolunu ne kadar gösterse de kullanılan şekiller eksik olduğu için yine arz edilen şekil ve kalıplara konulması imkânsızdır.

Üçüncüsü, Arapça kitaplardan incelenmeleri çok mühim olanların, hadis ve tefsir gibi kitaplarının öğretilip öğrenilmeleri zorunluluğundan dolayı onları da

¹¹ Emrah Adaklı, "Kütahyalı Abdurrahman Fevzi, Efendi(1802-1874)'nin Mikyasu'l-Lisan kıstası'l-Beyan Adlı Eseri Üzerine bir inceleme", Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/3 Summer 2011, s. 2019.

Kur'an gibi *hareke, med, kasr, teşdîd, vakf, vasl* alametleriyle hareketlendirip basmak gerekir. Zira gerek hadislerden gerekse diğer kitaplardan anlam çıkarmak, ifâdenin doğru okunup öğrenilmesine ve bunların doğru okunması da o alametlerle işaretlenmiş bulunmasına bağlıdır. Metinde burada bir dipnot bulunmaktadır. Bu dipnotta Merâmîr b. Merre, Esslem, Amr b. Hudre adlı üç önemli Arap dil bilgini Arap yazısını farklı görüşlerle harfler ve onların üzerine konulan işaretlerle belirtmişler ve her biri farklı bir şekilde kurallar tanımlamışlar¹².

Mikyâsü'l-Lisân Kıstâsu'l Beyân eserinin metin kısmı 177 sayfadan meydana gelmektedir. Eserin içindekiler kısmında, yazar hakkında ve basıldığı yer hakkında bilgilerin verildiği bir bölüm vardır. Bu bölüm ise 22 sayfadan oluşur. Eserin sonunda serin içindeki yapılan hataları düzeltmek amacıyla 8 sayfalık doğru-yanlış cetveli mevcuttur.

Eserde fi'illerin yapısıyla ilgili olarak “ma'ânî-i selâse” tabirini 7 sayfalık bölüm ayrı, metin ve doğru-yanlış cetveli ayrı numaralandırılmıştır. Eser 207 sayfadır. Metin kısmında her sayfada 35 satır yer almaktadır.

A. Fevzi Efendi, konuları açıklarken maksat ifâdesini ana başlık olarak kullanmıştır. Maksatları bablara, babları da nevlere, kısımlara, sınıflara, bölmüştür. Buralarda açıklanması gereken ayrıntıları da hasîsa, tenbih, mühimme, fayda, tetime, adlarıyla açıklamıştır. Metin başında maksatlarda açıklanması gereken ön bilgileri tavia adı altında maddeler şeklinde izah etmektedir.

Eser bir mukaddime, beş maksat ve bir hâtimedden oluşur. Yazar, eseri niye yazdığını üç madde şeklinde izah etmiştir. Daha sonra dil öğretiminin ne kadar önemli olduğundan bahsetmiştir. Avrupalılar dil öğretiminin çok önemsendiğini ve biziz de dil öğrenme konusunu onlar gibi ciddiye almamız gerektiğini söylemiştir.

Mikyâsü'l-Lisân Kıstâsu'l-Beyân adlı eserin en önemli özelliklerinden biri, orijinal terimler kullanılmasıdır. Yazarın kullandığı terimler, ne kendisinden önce yazılmış Müyesiretü'l Ulûm eserindeki ne de daha sonra yazılmış gramerler

¹²Kütahyalı Abdurrahman Hoca, **Mikyâsü'l-Lisân ve Kıstâsü'l-Beyân**, Çev. Ali Ulvi Elöve, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1942, s. 21-22.

kitaplardaki terimlere benzemektedir. Mesala, belirli geçmiş zamanı ifade etmek için “mâzî-i şühûdî”, belirsiz geçmiş zaman ise “mâz’i-i naklî” terimleri kullanılırken Mikâsu’l-Lisân Kıstâsu’l-Beyân eserin “mâzî-i mahsûsu’n-nisbe”, “mâzî-i menkulün-nisbe” terimlerini kullanmaktadır. Yine akuzatif ekine “mef’ûlun bih”, datif ekine “mefulün ileyh” terimleri bugünkü Osmanlıca gramer kitaplarında dahi kullanılırken Fevzi Efendi, “mef’ûl-i lâzımu’t-taakkul” ve “mefûl-i gayr-i lâzımu’t-taakkul” terimlerini kullanmıştır. Yine de fiillerin yapılarını sınıflandırırken zaman, hades ve nispet diye üç yapıya ayırmaktadır. Zaman, fiilin zamanını, hades fiilin hareketi veyahut da oluşunu nispet ise fiilin aldığı ekler demektir. Bu kullanma tarzına ne Mikyas’tan önce, ne daha sonra yazılmış gramerlerde rastladık. Demek oluyor ki eser; çok orijinal gramer terimleri barındırmıştır. Bu şekilde bir kullanımın başka bir örneği yoktur.¹³

Yine eserin en bariz özelliklerinden biri de tamlamalar ve terkiplerdir. Fevzî Efendi, bu eseri Arapça gramerini esinlenerek yazmış olduğundan dolayı kelimelerin çoğu Arapçadır. Fakat Arapça kelimelerin kullanılışı çok orijinaldir. Mesela, (merķûme) kelimesi (biraz önce zikredilmiş kelime, cümle vesaire) anlamında kullanmıştır. Fakat bu kelime Arapça’da bile bu haliyle kullanılmamaktadır. Yazarın kullandığı cümleler uzun Farsça tamlamalı cümleler oluşmaktadır. Bundan dolayı, eserin sıradan okur tarafından anlaşılması zordur.

¹³ İlhan Erdem, “Mikyâsu’l-Lisân kıstâsu’l-beyân’deki Dil Bildisi Terimleri”, Turkish studies/ turkoloji bölümleri, volüme 2/2 spring 2007, s. 195

1.3. Mihrî ve Mutavvel Sarf-ı Osmânî (1304/1888)

Osmanlı grameri ile ilgili eserler hazırlayan yazarların sayısı epeyce fazladır. Bilindiği gibi 20. asrın 50'li yıllarına kadar te'lif edilmiş gramer eserlerinin çoğunluğu Farsça ve Arapça gramerinden etkilenerek hazırlanmıştır. Arapça ve Farsça gramerlerini esas alarak kitap yazan yazarlardan biri de Mihri Efendi'dir. Bunun için Mutavvel Sarf-ı Osmânî eserinin içeriğini anlatmadan evvel, eseri te'lif eden müelliften bahsetmek lazım gelir. Eser, 1888 tarihinde Mihri Efendi tarafından ortaya konulmuştur. Mihri'nin gerçek ismi Mihran Apikyan Efendi'dir. Mihran Apikyan, İstanbul'da Samatya semtinde 1855 yılında dünyaya gelip, 1938'de İstanbul'da hayata gözlerini kapamıştır. Türk dili eğitimi ile ilgili çok sayıda ve oldukça önemli eserler te'lif etmiş Ermeni asıllı yazarlardan birisidir. Osmanlı döneminde Türkçe'de bir eğitimci ve yazar olarak yaşamıştır. Mihran Apikyan, Türk dilinde Mihrî mahlasıyla ortaya koyduğu kitaplarla bilinmektedir. Yazar, değişik Ermeni okullarında Arap dili, Türk dili ve Lisân-ı Fârisî'yi öğretmekle beraber 1873 yılında Türkçe'yi öğretmek üzere Sahakyan Mektebi'ne tayin edilmiştir. Bundan sonra, Bâb-ı Seraskeri Tercüme Kalemi'nde görev üstlenmiştir.¹⁴

Mihri'nin, gerek sarf ve nahivle ilgili, gerekse Türk Dili eğitimi ile ilgili çok sayıda eseri mevcuttur. Te'lif ederek ortaya koyduğu eserler ise, yıllarca Ermenî okullarında okutulan Güldeste eseri, Tatbikat-ı Münşe'ât (kompozisyon yazmak ile ilgili), Mutavvel Sarf-ı Osmânî, Miftâh-ı Mutavvel Sarf-ı Osmânî, Muhtasar Sarf-ı Osmânî, Hülâsâ-yı Kavânîn-i Osmâniyye, Nutuklar Mecmu'ası, Rehber-i Tercüme Ez Fransevî be-Tütükî, Resimli Eksîr-i Alfebâ-i Osmânî, Müntehabât-ı Zebân-ı Fârisî, Tüccar Münşe'âtı, Letâ'if-i Âsâr (Rıkaları), Alfebâ-i Osmânî (Fransızca), Latâ'if-i Âsâr (Mufredâtı Fransızcalı), Mu'allim İnşâ, Miftâh-ı Tatbîkât-ı Münşe'ât¹⁵ eseri gibi değerli eserler ortaya koyarak Türk dili gramerini zenginleştirme noktasında büyük katkısı olmuştur.

¹⁴ Kevork Pamcukciyan, "Biyografileriyle Ermenîler", Wikipedia, 2003, s. 26.

¹⁵ Mihri, **Mütevvel sarf-ı Osmânî**, Matbaa-ı Nişan Berberyân, Dersaadet, s. 304.

Eserin içeriği ve mahiyetinden bahsedecek olursak, eserin en dikkat çekici özelliklerinden biri, oldukça sade bir dille yazılmış olmasıdır. Ahmet Rasim'in yazdığı "Amelî ve Nazarî Talim-i Lisan-ı Osmanî" adlı eseri kadar kolay denilecek sade bir dille yazılmıştır. Eserin adı her ne kadar Mutavvel Sarf-ı Osmanî olsa da hacim açısından oldukça incedir. Eser, 112 sayfadan meydana gelmiş, Osmanlıca sözdizimini etraflıca anlatmış çok değerli bir eserdir. Yazar, diğer eserde olduğu gibi arz-ı şükran (sultana teşekkür edip minnettar olduğunu belirtmek) ile eserine başlar. Ardından ifâde-i mahsusa (anlatılması murâd edilen) kısmında dâr-i saadet mektebinde yıllarca çalışarak elde ettiği tecrübenin birikimi ve meyvesi olarak şu zikredilen eseri ortaya koyduğunu dile getirmektedir. Ardından Yazar, işlemek istediği ka'ide veya konuya girmeden evvel konu ile ilgili sorular sorarak başladığını ve bu yöntemin öğrenciler için faydalı ve uygun olduğunu dile getirmiştir. Yazar, kitabın 10 özelliğinden bahsederek eserin içeriğini anlatmış, ifade-i mahsusadaki onuncu maddede daha önce yazılmış kitapların karışık olup can sıkıcı olduğundan kitabı can sıkımayacak şekilde serbestçe tertip ettiğini açıklar ve "Muvaffakiyet Allah'tandır" diyerek önsözünü sona erdirir. İfâde-i mahsusadan sonra yazar, Osmanlıca'nın harflerinin kaç adet olduğunu, harflerin türlerini, harflerin hareketlerinden, teşdidinden ve cezminden bahsederek güzelce îzâh etmiştir. Bunun ardından eserin, üç kitaptan(bölümden) meydana geldiğini görüyoruz. Birinci kitapta sarf-ı Türkî, ikinci kitapta sarf-ı Arabî ve üçüncü kitapta ise sarf-ı Farisî'den bahsedilmiştir. Her kitap değişik fasıllardan oluşmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi yazar, eserin anlaşılması için sorular sorarak konuya girmekle beraber, her bir ka'idenin sonuna "tatbîkât" denilen ka'ideye uygun uygulama ve alıştırmalar koymuştur. Eserin dikkate değer en belirgin özelliklerinden biri de, yazarın önemli bir şey açıklamak istediğinde "mühimme" yazıp açıklamak istediği bilgiyi dikkat çekerek anlatmasıdır. Eserin son kitabından önce, yani sarf-ı Farisî denilen kısımdan önce, lügatçe diye bir bölüm konulmuştur. Lügatçe bölümünde bilinmeyen Arapça ve Farsça kelimeler ve tabirlerin alfabetik bir şekilde dizilerek manaları konulmakla birlikte kelimelerin ism-i masdarları açıklandıktan sonra hata ve savâp (doğru-yanlış) bölümünde hatalı yazılmış kelimelerin doğru yazılış şekli gösterilmiştir. Bu eser, her terime soru sorarak başladığı için, gramer terimlerini tespit etmemiz noktasında büyük kolaylık sağlamıştır.

1.4. Redhouse ve A Turkish Lexicon and Grammar Shewing The English Significations of The Turkish Terms (1890)

Redhouse, bir İngiliz şarkiyatçısı, dil bilimci ve lügatçidir. Redhouse Londra'da doğdu, küçük yaşlarda, (beş yaşında iken) babasını kaybetti. Sekiz yaşında denizcilik okumak için yetimlere eğitim veren bir okula yerleşti. Fakat birkaç yıl geçtikten sonra disiplinsizliğinden dolayı okuduğu okuldan uzaklaştırıldı. 1826'da kamarot olarak bir ticaret gemisinde çalışmaya başladı ve gemi İstanbul'a vardığında gemideki işini bıraktı. Redhouse'un çocukluğu ile ilgili bilgiler az olmakla beraber hiç de güvenilir değildir. Fakat çocuk olmasına rağmen kendisini geliştirebilmek için çok çaba ve gayret göstererek Türkçe'yi çok kısa zamanda öğrenmiş oldu. Türkçe'yi öğrendikten sonra Bâbîâlî Tercüme Odası'nda çalışmaya başladı. Aynı zamanda Mühendishâne-yi Bahrî-i Hümâyun'da İngilizce dersleri vermeye başladığı bilinmektedir. Türkçe'sini ilerletirken Arapça ve Farsça'ya ilgi duyarak öğrenmeye başladı ve ondan sonra büyük bir gayretle Almanca, Grekçe ve Fransızca'yı öğrendi. Onun ardından 1830-1833 tarihler arasında Rusya'da bulundu. Rusya'da bulunduğu dönemde Rusça ve Doğu Türkçesi öğrenmeye çalışırken sözlük çalışmalarıyla meşgul oldu. Redhouse, 1833-1838 kışını Malta'da geçirdikten sonra İstanbul'a döndüğünde İngiltere'ye gönderilen askerî öğrencilerin danışmanı olarak devlet tarafından görevlendirildi ve o yıl orada kaldı. 1838 tarihinde tekrar Londra'dan dönüp ve tekrar Bâbîâlî Tercüme Odası'na girdi. Bundan bir yıl sonra Sadrazam Koca Hüsrev Paşa'ya tercümanlık ve Mekteb-i Ulûm-i Edebiyye'de hocalık yapmaya başladı. Osmanlı ile Mısır arasındaki krize Avrupa güçlerinin ortak müdahalesi zamanında Bahriye Mütercim Tercümanlığı ile Bahriye Şûrası üyeliğine tayin edildiğinde kaydettiği başarıdan dolayı hem İngiliz hükümeti, hem de Osmanlı hükümeti tarafından ödüllendirildi. Hatta Sultan Abdülmecid tarafında verilen iftihâr nişanına nâil oldu. 1853 tarihinde yine Bâbîâlî Tercüme Odası'nda çalışmaya döndü. 1843-1847 yılları arasında Osmanlı ve İran arasındaki sınırı belirlemek amacı ile Erzurum ilçesinde toplanan komisyonda görevlendirildi. Hatta aradan iki yıl geçtikten sonra, yani 1851 senesinde Encümân-i Dâniş üyeliğine seçildi. 1853 yılında Osmanlı hükümetinin ona bağladığı yılda 240 poundluk maaşla emekli olup

İngiltere'ye döndükten sonra Dışişleri Bakanlığı'nda Doğu dilleri mütercimi olarak çalışmasını sürdürerek başka görevler de üstlendi. Redhouse, 1884 yılında Cambridge Üniversitesi'nden fahri doktora pâyesi alıp dört sene sonra (1888) İngiltere Kraliçesi'nden (Victoria) şövalyelik unvanı (sir) nişanı aldı. Londra'da öldü.

Redhouse'un yazmış olduğu eserlerden bahsedecek olursak şunları zikretmek gerekir: Redhouse'un ilk yazdığı eser *Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye*'dir. Bu eser, Osmanlı Türkçesi'ndeki kullanılan Farsça ve Arapça kelimeler için hazırlanmış; iki cilt şeklinde, 1842 tarihinde tamamlanan bir kitaptır. İstanbul'da 1865 senesinde kendi ismini koymadan bastırıldığı eserini 1872 yılında genişleterek ve yazar ismini koyarak yeniden bastırmıştır. İkinci eser ise, 1846 tarihinde basılan *Grammaire Raisonnee de la Langue Ottomane* adında bir eserdir. Bu eserin en bariz özelliklerinden birisi, o dönemlerde Avrup'da yayımlanan gramer eserlerinde görülmeyen sesli uyumunu sistematik bir şekilde ortaya koymasıdır. Bunun ardında, Londra'da *The Turkish Campasgner's Vade Mecum of the Ottoman Colloquial Language* eserini yayımladı (1855). Daha sonra Londra'da, 1877 yılında *Turkish Vade Mecûm* eserini neşretmiştir. 1857 yılında, yine Londra'da *An English and Turkish Dictionary* eserini yayımlamaya başlamış, 1861 tarihinde tekrar Londra'da daha büyük boyuttaki *Lexicon English and Turkish* piyasaya çıkmıştır. 1890'da İstanbul'da Amerikan Board Misyoner Heyeti adına *A Turkish and English Lexicon Shewing the English Significations of the Turkish Terms/ Kitâb-ı Meânî-i Lehçe li-James Redhouse el-ingilizî* adı ile neşredilmiştir. Bu iki sözlük hâlâ alanlarında en mükemmel örnekler olarak kabul görmüşlerdir. Bu iki sözlük harf inkılabına kadar Arap alfabeleriyle, ondan sonra Latin harfleri ile gerekli düzenlemeler ve geliştirmeler yapıldıktan sonra piyasaya çıkarılmıştır. (İngilizce-Türkçe: 40. Baskı (2007); Türkçe-İngilizce: 26. Baskı (2007)).

Yazar, 1864 yılından itibaren çok büyük ve kapsamlı iki sözlük üzerinde odaklı bir biçimde çalışmaya başlamıştır. Bunların birisi *Külliyât-ı Aziziyye fi'l-Lugati'l-Osmâniyye*'dir. Bu eser, her sözcük Türkçe, Farsça veya Avrupa dillerindeki kökenini vererek Türkçe açıklamaktadır. İkincisi ise, İngilizce açıklamalı bir sözlük niteliğinde olup Arapça, Farsça, Osmanlıca ve Doğu Türkçesi sözlüğüdür.

Fakat maalesef Redhouse, Bâbiâli'den destek almayınca iki çalışmayı yarım bırakmak mecburiyetinde kalmıştır. Daha sonra Külliyyât-ı Azîziyye'nin hazırlamış olduğu 5 cildinin müsveddelerini İstanbul'a gönderdi; fakat hangi yere gönderdiği ve hâlihazırda nerede olduğu meçhuldür. Ama diğer eserin müsveddelerini British Museum'a bağışlamıştır. 1877 yılında *A Vindication of the Ottoman Sultans' Title of Caliph*, 1879 senesinde ise *On the Turkish History ve System and Varieties of Turkish Poetry* adlı eserleri te'lif eden Redhouse, Mevlânın Mesnevisini ve Eflâkî'nin Menâkîbü'l-ârifin eserlerinden birkaç metin seçerek İngiliz diline çevirdikten sonra 1881'de *The Mesnevî* ismiyle yayımlamıştır. 1884 yılında ise *A Simpflied Grammar of the Ottoman-Turkish Language* isimli eserini neşretmiştir. Ayrıca 1881 tarihinde "The Burda, Arabian Peotry for English Readers" adı altında kasîdetü'l-bürde'yi İngilizce'ye tercüme etmiştir.¹⁶

Redhuose'un hazırdığı A Turkish and English Lexicon eseri, Redhouse Lugatı adıyla bilinen bir sözlüktür. Eser, Türkçe-İngilizce olmakla beraber, Türk dilinin kelime hazinesinin bütün yönlerini kapsayarak bir bütün şeklinde verdiğinden dolayı Türk dilindeki ilk büyük lügat sayılabilir. Daha önce yazılan sözlükler veya lügatler ya sadece Türkçe kelimeleri ya sadece Arapça veyahut da Farsça kelimeleri kapsadıkları için mükemmel bir sözlük olmaktan eksik kalmıştır. Ama Redhouse Lügati, Türk dilinin tüm sözcüklerini ihtivâ eden bir eser olması hesabıyla, büyük önem taşımaktadır. Redhouse, 1860 tarihinde Londra'da bir Amerikalı ve bazı birimler tarafından desteklenen bir komitenin ricası üzerine ayrıntılı bir İngilizce-Türkçe sözlük (English and Turkish Lexicon) eserini ortaya koymuştur. 1861 yılında yazılan bu lügat, yaklaşık kırk bin İngilizce kelime ve Türkçe mukabilini içinde ihtiva etmektedir. Alfabetik bir şekilde sıralanmış; çok hacimli bir sözlük olup 2224 sayfadan oluşmuştur.¹⁷

¹⁶ Redhouse Sir James William, yıl 2007, cilt: 34, İslâm Ansiklopedisi, s. 523

¹⁷ Sir. James W. Redhouse, **A Turkish and English Lexicon**, Çağrı Yayınları:7, İstanbul 1978, s. Önsüz.

1.5. Ahmet Râsim ve Amelî ve Nazarî Ta‘lim-i Lisân-ı Osmânî (1306/1890)

Amelî ve Nazarî Talim-i Lisan-ı Osmanî eserini yazıp ortaya koyan Ahmet Rasim, 1865 tarihinde İstanbul’da Sarıgözel bölgesinde dünyaya gelmiştir. Rasim’in babası Bahâeddin Efendidir. Babası, Kıbrıs’ta dünyaya gelmiştir. Fakat küçük yaşta Kıbrıs’tan göç edip Ermenek’e yerleşmiştir. Onun görevi ve memurluğu dolayısıyla değişik yerlere gitmiş, her gittiği bölgeden başka bir kadınla evlenerek altı kadınla evlenmiştir. Ermenek’te evlendiği kadını İstanbul’a gelirken boşayarak terk etmiştir. İstanbul’a geldiğinde Nevber denilen bir hanımla evlenmiş (Nevber’den Ahmet Rasim doğmuştur.) Görev gereği Tekirdağ’a giderken Nevber Hanım’ı karnındaki çocuğu ile boşamıştır. Boşanmadan sonra, ne hanımını ne de ufak çocuğunu aramıştır. Tekirdağ’da görevini sürdürürken bir daha evlenmiş, evlendiği hanımdan bir oğlan (Azmi) ve iki kız dünyaya gelmiş, bir zaman geçtikten sonra bu kadını da boşayarak Ermenek’e gittiğinde yine dördüncü hanımla evlenmiştir. Bu evlenmeden de bir oğlan (Fevzi) doğmuştur. Bu evlilikten sonra Şam’dan çok varlıklı bir hanımla evlenmiş, onu boşayarak yine Kıbrıs’ta başka bir hanımla evlenmiştir. Bu şekilde evlenip boşayarak hayatında altı hanımla evlenmesi hâsıl olmuştur.

Ahmet Rasim’in annesi ise, zikrettiğimiz gibi Nevber Hanım’dır. Nevber, evlâtlık olarak İstanbul konaklarından birisinde büyümüştür. Nevber de yaklaşık üç defa evlenmiş, evlendiği beylerden biri de Hacı Sadık Beydir. Hacı Sadık Bey’den boşandıktan sonra Ahmet Rasim’in babasıyla evlenmiştir.

Bahâeddin Bey’den boşanan ve hiçbir gelir kaynağı olmayan Ahmet Rasim’in validesi, kendi çocuğunu okutmak için dikiş dikerek elde ettiği parayla Ahmed Rasim’i çok iyi bir şekilde yetiştirmiştir.

Ahmet Rasim’in tahsil ettiği ilköğretim, Sofular Mektebi’ndedir. Bu okulda tokat yediği için okulu bırakıp “Tezgahçılar Mektebi” denilen okula girmiş, oradaki

ev yandığı için o evden taşınıp Haydarpaşa'ya yerleştikten sonra Çukurçeşme Mektebi'ne girmiştir. Bu arada Ahmet Rasim'in eniştesi Laz Mehmet onlara hamilik yaparak Sarıgüzel bölgesine götürmüştür. Ahmet Rasim, annesiyle Sarıgüzel'e taşındığında Hâfız Paşa Mektebi'ne girmiştir. Bu okulda okumakla beraber Yakup Hoca'dan özel dersler alıyordu.

Ahmet Rasim eniştesinin vefâtından sonra 1876 yılında Darüşşafaka'ya kaydolmuştur. Darüşşafaka'da çalışkanlığı ile bilinmiştir. O sıralarda okuldan ziyade dışarıdaki sanat dünyasına ilgi duymaya başlamıştır. Okul döneminde Hayrettin Bey, hem Ahmed Rasim'e hem de onun arkadaşlarına Namık Kemal, Ziya Paşa, Şinasi vesâire gibi yazarları, şairleri ve şairlerin maksatlarını tanıtmıştır. Ahmet Rasim ise diğer arkadaşları gibi okulda aldığı şiir derslerinden etkilenmiş ve Divan'daki şairler Ahmet Rasim'de şiir yazma kabiliyetini canlandırıp harekete geçirmişlerdir. O sıralarda, Rasim, Fransızca öğrenmeye başladığında Pual de Kock ve Alexandre Dumas gibi Fransa'daki şair ve yazarları tanıma fırsatı bulmuştur.

Ahmet Rasim, 1883'te Darüşşafaka okulunu birincilikle bitirdikten sonra Telgraf Nezareti'ne kâtip olarak atanmıştır. Görevine atandıktan kısa bir süre sonra Sadberk adında bir hanımla evlenerek bu evlenmeden altı çocuğu olmuştur.

Rasim, okuldan ayrıldıktan sonra hem Telgraf Nezâreti'nde işlerini yürütmüş, hem de gazetelerde yazı yazarak yazarlık ve basın hayatına girmiştir. İlk yazısı Ahmet Mithat'ın Tercüman-ı Hakikat gazetesinde yayımladığı Yolcu'dur. Yazar bu gazeteye ilmî ve edebî yazılar göndermekle beraber Ceride-i Havadis gazetesinde tercüman olarak çalışmıştır. Ayrıca Fransız dilinden ilmi ve edebî metinler çevirerek birçok dergiye gönderiyordu. Fakat Abdülhamid döneminde yayın imkânları zayıflayınca, Rasim halk ve okullar için tarih, fen ve dilbilgisi gibi eserler yazıp yayımlamakla yetinmiştir.

Meşrutiyet'in ilanından sonra hem Sabah gazetesindeki işlerini sürdürüyor, hem de Donanma gibi dergilerde yazıyordu. Bundan sonra, 1916'lı yıllarda Zaman ve Vakit gibi birçok gazetede bulunmuş, cumhuriyet dönemi gelince Cumhuriyet ve Akşam gazetelerinde bulunmuştur. Meşrutiyet döneminden sonra fıkra ve makaleler yazmakla birlikte Osmanlı ve Türk yayın tarihi ile ilgili kitaplar bastırmıştır. Ahmet

Rasim, son yıllarında milletvekili seçilmiş, aradan çok zaman geçmeden 1932 yılında vefat etmiştir. Şu anda Heybeliada Mezarlığı'nda bulunmaktadır.¹⁸

Ahmet Rasim'in eserlerine gelince; gerek hikâye, gerek roman, gerekse dilbilgisi olarak birçok yazı ve eser yazdığı bilinmektedir. Yazdığı roman ve hikâyelerden bir kısmını zikredecek olursak, *İlk Sevgi*, *Endişe-i Hayat*, *Tecâriüb-i Hayat*, *Ülfet* ve *Sevdâ-i Sermedi*, *İki Güzel Günâhkâr* ve *İki Günahsız Sevda* gibi başta gelen hikâye ve romanları zikretmek lazım gelir. Bununla beraber mensur eserler ile tarih ve seyahat ile ilgili yazılar yazmıştır. Ahmet Rasim, bir yandan bu saydığımız eserleri yazarken, diğer yandan tercüme faaliyetlerini sürdürmüştür. Çevirmiş olduğu birçok eser vardır. Örneğin, *Edebiyat-ı Garbiyeden Bir Nebze*, *İki Damla Gözyaşı*, *La Dame, aux Camelias* gibi çok sayıda meşhur çevirileri bulunmaktadır.¹⁹ Ahmet Rasim'in en önemli eseri ise, 1323 tarihinde yazdığı *Amelî ve Nazarî Talim-i Lisân-ı Osmanî*'dir. Bu eser, okullardaki öğrencilere Osmanlıca öğretmek amacıyla te'lif edilmiş bir kitaptır. O yüzden de kitabın en bâriz özelliklerinden biri dilinin sade olmasıdır. Eser 247 sayfadan oluşmuştur ve bir ihtâr-i mühim ile başlar. Yazar, ihtârda virgül ve iki noktayı açıklayarak noktalama işaretlerinin öneminden bahsetmiştir. Ondan sonra beyân-ı maksad bölümünde nutkun mahiyetinden bahsederek ilm-i sarf ve nahivden bahsetmiştir. Bunun ardından ihtâr-ı mahsûs kısmında kitabın ismi, ne hakkında olduğu, kime yazıldığı ve kitapta her bahiste temrinler ve tahliller olduğu zikredilmiştir. Kitap iki babdan oluşmuştur ve birinci bâp dört fasıldan ibarettir. Fasılların ise değişik bölümlere ayrıldığı, her bölümde açıklanan bilgilerin iyice anlaşılıp anlaşılmadığını tespit etmek için açıklanan bilgilerle ilgili sorular sorulduğu belirtilmiştir. Yazar, eserin sonunda bazı kelimelerin imlâsından bahsederek yanlış yazılan kelimelerin doğru yazılışını göstermiştir. Bunun ardından en sona fihrist koymuştur. Eserde dikkat çekici bir özellik de yazarın, verdiği misâllerde çok anlamlı sözler ve ta'birler kullanmasıdır. Örneğin, "Bir âtıl, daha şebâbında ihtiyarlar. Çünkü işsiz geçen

¹⁸ Suat Hizarcı, **Ahmet Rasim: Hayatı, sanatı, eserleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 837, Varlık Yayınevi, İstanbul 1965. S.3-6

¹⁹ Şerif AKTAŞ, **Ahmet Rasim**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:837, Ankara 1987, s. 177-180.

zamanın dakikası; saatten uzundur” (s.157). Bu özellik de eseri diğer gramer eserlerinden değerli kılan bir faktördür.

1.6. Şemsettin Samî ve Kâmûs-ı Türkî (1317/1901)

Kâmûs-i Türkî'nin müellifi olan Şemsettin Samî 1850 yılında Yanya'da doğdu. Babası Fraşerli Halid Bey, Annesi Fatih devrinin tanınan şahsiyetlerinden olan İmrahor İlyas Beyin Soyundan gelen Emine Hanım'dır. Fraşer'de ilköğrenimine başladıysa da 1859'da babasını, 1861'de annesini kaybedince diğer kardeşleriyle birlikte ağabeyi Abdül Bey'in himayesinde Yanya'ya taşındılar. Burada sekiz yıllık bir okul olan Zossimaia Skoli Rum okulunu fevkalade zekâsı ve çalışkan bir talebe olması hasebiyle yedi yılda bitirdi. Bu okulda Rumca'nın yanında Fransızca ile İtalyanca gibi Avrupa lisanlarını öğrendi ve özel hocalardan Arapça ile Farsça lisanlarını tahsil etti. Tahsil hayatının ardından Yanya Mektubi Kalem'inde başladığı memuriyet hayatına 1872 yılında gittiği İstanbul'da devam etti. Türk edebiyatının ilk telif romanı olan Taaşuk-ı Tal'at ve Fitnat'ı bu dönemde yayımladı. Yine bu dönemde Fransızca'dan çeviriler yapmaya ve Hadika gazetesinde yazılar yazmaya başladı. Trablusgarp vilayet gazetesinin çıkarılması için gönderildiği Trablusgarpta bir yıl bu gazetenin başyazarlığını yaptıktan sonra geri dönerek yayın hayatına devam etti. 1976 yılında Mihran Efendi ile birlikte çıkarmaya başladıkları Sabah gazetesinin bir yıl başyazarlığını yaptıktan sonra Akdeniz adaları valiliği mühürdarlığına atandı. 93 Harbi'nin çıkması üzerine görev yeri olan Rodos'tan Yanya'ya geçerek Abidin Paşa başkanlığındaki Sevkiyat-ı Askeriye Komisyonu'nda kâtip olarak görev aldı. Savaştan sonra İstanbul'a dönerek Tercüman-ı Şark gazetesinin başyazarlığını üstlendi. 93 Harbi neticesinde toplanan Berlin Kongresi'nde Arnavutluk topraklarının bir kısmının Yunanistan'a verilmesi üzerine ağabeyi Abdül Bey önderliğinde faaliyet gösteren Arnavut İttihadı grubu ile yakından ilgilendi. Yine bu dönemde kurulan Arnavut Cemiyeti İlmiyesi'nin kurucuları arasında yer aldı ve Balkan meselleri üzerine siyasi yazılar yazdı. Arnavutların Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını dile getirdi. Arnavut dilinin, Latin harflerini esas alan bir alfabesini düzenledi ve bir gramer kitabını hazırladı. 1879 yılında Mihran Efendi ile birlikte kurdukları Cep Kütüphanesi'nde küçük hacimli ansiklopedik kitaplar yayımladı. V. Hugo'dan Sefiller'i aynı adla tercüme etti. 1880 yılında hayatının sonuna kadar kalacağı Teftiş-i Askeri Komisyonu kâtipliğine

getirildi. Rahat bir çalışma ortamı içerisinde kendisinin geniş kitleler tarafından tanınmasını sağlayan ve bugün dahi tanınan bir şahsiyet olmasında büyük pay sahibi olan lügatlerini bu görev esnasında hazırlamaya başladı²⁰. 1883 yılında Kamus-ı Fransevî, 1896'da Kamus-ı Arabî, 1901'de iki cilt halinde Kamus-ı Türkî'yi çıkardı. Kamusü'l-a'lam adı altında 6 büyük ciltten oluşan tarih, coğrafya ve meşhur adamlar ansiklopedisini hazırlayıp yayımladı. Dil öğrenimiyle ilgili kitaplar ve Türkçenin düzenlenmesi üzerine bazı makaleler yazdı. Kütüphane-i Müntahabat adıyla bir seri kitap yayımladı. Hayatının son yıllarını Göktürk Yazıtları, Kutadgu Bilig, et-Tuhfetü'z-Zekiye fi Lügati't-Türkiye ve Lehçe-i Türkiye-i Memalik-i Mısır gibi Türk kültürünün bazı temel eserlerini hazırlamakla geçirdi.

Şamsettin Sami gerek Edebiyâta gerek dilde gerekse tercümde konusunda oldukça önemli eserler ortaya koymuştur. Bu eserleri özetle zikredecek olurask: *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat*, *Besâ yahut Ahde Vefâ*, *Gâve*, *Seydî Yahya*, *Kâmûs-ı Fransevî*, *Küçük Kâmûs-ı Fransevî*, *Kâmü'l-a'lâm*, *Kâmûs-ı Arabî*, *Kamûs-ı Türkî*, *Tarih-i Mücmel-i Fransa*, *İhtiyâr Onbaşı*, *Sefiller*, *Hurde-Çîn*, *Bâkînin Eş'âr-ı Müntehâbesi*, *Yeni Usûl Elifbâ-yı Türkî*, *Nev Usûl Sarf-ı Türkî*, *Küçük Elifbâ*, *Ali b. Ebî Talib Efendimizin Eş'âr-ı Müntehâbbeleri* ve *Şerh ve Tercümesi* gibi Türk dilini zenginleştirecek birçok eser ortaya koymuştur.²¹ Samsettin Sami, 8 Haziran 1904'te İstanbul'da vefat etti. Kabri Erenköy'de Sahrayı Cedit Mezarlığı'ndadır.

Türk Edebiyatının önemli şahsiyetlerinden olan Şemsettin Sami, gazete yazarı olarak başladığı yazın hayatında çevirileriyle dikkat çekmiş, roman ve piyesleriyle de edebiyat çevrelerinde tanınmış, sözlük, ansiklopedi ve dil konusundaki çalışmalarıyla Türk Kültürüne önemli katkılarda bulunmuştur. *Türk Edebiyatındaki ilk telif roman olma özelliğini taşıyan Taaşşuk-u Talat ve Fitnat* ilk olması hasebiyle bazı acemiliklerde muhtevasında barındırıyordu. Bu eser devrin kadın-erkek ilişkilerine getirdiği eleştiriler ve kadına toplumda herhangi bir değer verilmediğini göstermesi hasebiyle, daha sonra yazılacak eserler için iyi bir başlangıç oluşturmuştur. Konuşma diliyle ve iyi bir teknikle yazılmaları dolayısıyla başarılı

²⁰ Abdullah Uçman, "Samsettin Sami", İslâm Ansiklopedisi 2010, cilt: 38, s. 519-523

²¹ Selçuk Altın v.d., "Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi", cilt: 2, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 581.

bulunan tiyatro eserleri arasında *Ahde Vefa*, *Gedik Paşa Tiyatrosu*'nda sahnelenmiştir. Seydi Yahya konusunu Endülüs tarihinden alırken, *Gâve* adlı oyunu Firdevsî'nin *Şehname*'sinden ilham alarak yazmıştır. Birçok eseri bulunan Şemseddin Sami'nin Türk kültürü açısından önemli bir şahsiyet olmasının nedeni hazırlamış olduğu ansiklopedi ve lügatlerdir. Fransızcadan Türkçeye ve Türkçeden Fransızcaya *Kamus-ı Fransevî*'nin yayımlanmasının ardından II. Abdüllhamid tarafından kendisine Ula sınıf-ı sanisi rütbesi ile iftihar madalyası verilmiştir. Türk kültür hayatında tarih, coğrafya ve meşhur adamlar üzerine Doğu ve Batı kaynaklı ilk ansiklopedi olma özelliğini taşıyan *Kamusü'l-a'lam* bugünün hâlâ önemli bir kaynak kitap olma özelliğini korumaktadır. *Kamus-ı Türkî* ise Türk dilinin ilk mükemmel sözlüğü olma özelliğini taşımaktadır.

Kamus-ı Türkî'nin değerli bir eser olduğunu belirtecek olursak Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş'ın *Kamus-ı Türkî* hakkında söylediği cümleleri zikretmek gerekiyor. Timurtaş'ın da belirttiği üzere iyi bir filolog ve dil bilimci olarak yazarın ortaya koyduğu en mühim ve kıymetli sözlük, *Kamus-ı Türkî*'dir. Zamanında büyük bir ihtiyaç karşılayan *Kamus-ı Türkî*, aradan yetmiş beş seneden fazla geçmesine rağmen, bugün de yüksek bir ehemmiyete sahiptir. Türkçenin bütün canlı sözcüklerini itihva eden böyle bir sözlüğün daha iyisini bugüne kadar yazılmamıştır. Yeni harflerle bu mahiyette bazı sözlükler yazılmış olsa da birçok yönden kusurlu olduklarından dolayı *Kamus-ı Türkî*'yi geçememiş, hattâ ona yaklaşamamışlardır.²²

Şemseddin Sâmî *Kamus-ı Türkî*'yi dilin doğru yazılıp konuşulmasına ve sadeleştirilmesine dair görüşlerine uygun olarak hazırlamıştır. Önsözünde Batı Türkçesinin Türk dilinin tarihî gelişimi ve coğrafî yayılışı içersinde yerini tesbit eden lügatin içeriği ve düzenlenmesi ile ilgili hususları açıkladıktan sonra "*Lügat kitabı bir lisanın hizânesi hükmündedir*"²³ cümlesi ile ifâde-i meramına başlamaktadır. Bir dili yıkılmaktan kurtarmanın yolunun edebiyat olduğu; bir dili yazı dili ve edebî dil hâline getirmek için önce onun kelimelerini toplayıp bir sözlük ve kaidelerini

²²Şemseddin Samî, **Kamus-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, Baskı: 13, İstanbul 1978, s.9.

²³ Abdullah Uçman, **Şemsettin Sami**, İslam Ensiklopedisi 2010, cilt: 38 s.521-522.

toplayıp bir dilbilgisi kitabı oluşturmak gerektiği düşüncesi üzerinde duran Şemseddin Samî, mükemmel bir sözlük ve muntazam dilbilgisi kitaplarına ihtiyacı ifâde eder. Namık Kemal'ın 1866'da yayımladığı "Lisan-ı Osmani'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazat-ı Şamildir" adlı makalesinde bir lügate ihtiyaç olduğunu düşüncesi doğrultusunda eserini hazırlamaya başlayan Şemseddin Samî eserine artık kullanılmayan ama ileride kullanılmasını arzu ettiği Türkçe kelimeleri almıştır. Bir yandan da Arapça-Farsça asıllı bazı kelimelerin kullanılmamasından söz etmektedir.

Türk dilinin belli bir düşünceyle hazırlanmış ilk sözlüğü kabul edilen Kamus-ı Türki'nin Türkçe kelimelere alfabetik sıra ile yer vermesi ve Türk adının yine ilk defa bir sözlüğe konulması bakımından ehemmiyet arz etmektedir. Şemseddin Sami 1899'da Kamus-ı Türki'nin hazırlıklarına başlar ve iki yıllık bir çalışma neticesinde 1901 'de eserini tamamlar. Sözlükte yer alan 29.000 civarındaki kelimenin yaklaşık üçte biri Türkçe, üçte ikilik kısmı Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca, İtalyanca ve diğer yabancı lisanlardan Türkçeye giren kelimelerden oluşup aynı zamanda dönemin Türkçesinin kelime varlığını göstermektedir.

1.7. Hüseyin Câhid ve Türkçe Sarf-ü Nahiv Eseri (1908)

Hüseyin Cahit'in tâm ismi Hüseyin Câhid Yalçın, babasının ismi ise Ali Rıza Bey'dir. Kendisi 1875 tarihinde, Balıkesir'de dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini Serez'de, orta öğrenimini ise İstanbul'da tahsil etmiştir. İdadinin ikinci sınıfında iken İstanbul'a gelmeden önce Serez'de gördüğü hâdiseyi bir roman şekline sokarak *Nadide* ismiyle yayımlamakla yazı yazmaya adım atmış oldu. Bu romanda, Ahmet Mithat'ın romanlarından etkilenmiş ve O'nun üslubunu taşımaktadır. İdadideyken Fransızca'dan tercüme etmiş olduğu hissî ve cinâî romanları okuyunca edebiyata karşı ilgi ve merakı daha da artmıştır. Bunun neticesinde kendi kendine Fransızca'yı öğrenerek idadinin 3. sınıfındayken Fransızca fennî dergilerden yaptığı çevirileri Maarif, Resimli Gazete ve diğer haftalık dergilerde yayımlamıştır. Bu arada Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. Sürgünden döndükten sonra dayısı olan Namık Kemâl'in yazılarına derin ilgi duymuştur. Yazar, idâdiyi bitirdikten sonra Mekteb-i Mülkiye'ye girmiş, orada okurken para karşılığında cinâyet romanlarının tercümesini yapmıştır. Bundan sonra yavaş yavaş basın hayatına girerek Cenap Şahabettin, Mehmet Rauf gibi şâir ve yazarlarla tanışmaya başlamıştır.

Mekteb-i Mülkiye'yi bitirdikten sonra Maarif Nezâreti'nde görevlendirilmiş, bu esnâda Tevfik Fikret'in yönettiği bir edebiyat dergisi şekline giren Servet-i Fünûn'a Rönka isimli bir hikâye verince Edebiyât-ı Cedîde topluluğuna girmiş oldu(1896). Bu tarihten itibaren hem Servet-i Fünûn ve Tarik Gazetesi'nde yazı, roman ve makaleler yayımlamış, hem de yeni edebiyatı savunmak üzere Sabah Gazetesi'nde makaleler yayımlamıştır. Bu senelerde Vefa ve Mercan idadilerinin müdürlüğünü ve müdür muavinliğini yaparken Türk Dili ve Fransızca derslerini okutmuştur.

Bu arada çalıştığı dergi hükümetçe kapatılmış ve basın özgürlüğü kısıtlanınca 1908 senesinde 2. Meşrutiyet'in ilânına kadar basınla alakası kesilmiştir. Bu senelerde müdürlük ve öğretmenlikten başka faaliyetlerde bulunmamış, Türkçe'nin yapısını inceleyerek, Fransız gramer metoduna göre uyarladığı *Türkçe Sarf ü Nahiv* adlı Türkçe gramer kitabını yazmıştır.

Yazar, Meşrutiyet'in ilânından sonra görevini bırakarak İttihat ve Terakkî Fırkası'na girerek siyaset hayatına atılmıştır. Gazetesinde bu cem'iyetin fikirlerini şiddetle savunmuştur. O sıralarda İstanbul'da Meclis-i Mebûsân'a iki defa mebus olarak seçilmiş, ikinci dönemde meclis başkanı olmuştur. Yıllar sonra Düyûn-i Umûmiye'de çalışmış, İstanbul işgal edilince de İngilizler tarafından görevinden alınarak Malta'ya sürgün edilmiştir. Sürgündeyken İtalyanca ve İngilizce öğrenince yine yazmaya başlayarak "Oğlumun Kütüphanesi" tercüme serisini ortaya koymuştur.

Yazar, daha sonra yine siyasete atılarak 1939-1950 yıllarında hem İstanbul'da, hem de Kars'ta Büyük Millet Meclisi'nin mebusu olarak seçilmiştir. Bir müddet sonra da Tanin Gazetesi'ni yeniden çıkarmaya başlamış ve üç sene sonunda gazete tekrar kapatılmıştır. Bundan sonra Ulus Gazetesi'nin başyazarlığını yaparak hayatının sonuna kadar bu görevde devam etmiştir. Hürriyet ve demokrasiyi savunan, hiçbir zaman düşünce ve prensiplerinden vazgeçmeyen Hüseyin Cahit, 18.10.1957 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.²⁴

Cahit'in ortaya koymuş olduğu eserlerden bahsedecek olursak, çok farklı alanlarda eserler yazdığını görüyoruz. Roman ve hikâye türlerinde eser ortaya koyduğu gibi tarih, siyasal bilimler, sosyoloji, psikoloji, eğitim ve estetik gibi alanlarda birçok eser kaleme almıştır. Burada ise yazmış olduğu en önemli eserlerini zikretmekle yetiniyoruz. Bu eserlerin en önemlileri şunlardır: *Nadîde*, *Hayat-ı Hakikiye Sahneleri*, *Niçin Aldatırlarmış?*, *Kavgalarım*, *Seçme Makaleler*, *Benim Görüşümle Olaylar 1: Avrupa'yı Arıyorum*, *Avrupa'dan bakışla Türkiye'ye*, *Benim Görümle olaylar 2: Karşımıza Çıkan İlk Mesele*, *Benim Görüşümle olaylar 3: Seçim Üzerine Yazılar*, *Benim Görüşümle 4: Komünist Tahrikleri Karşısında*, *Siyasal Anular*, *Tarih-i Umûmî: Kurun-ı Ulâ: Charles Seignobos*, *Ruh ve Beden*, *Alfred Binet ve Türkçe Sarf ve Nahiv*.²⁵

Söz konusu olan Türkçe Sarf ve Nahiv eseri, Türk dili gramerini zenginleştirme hususunda büyük katkı sağlamıştır. Bu eserin içeriğini anlatacak

²⁴ Suat Hızarcı, **Hüseyin Cahit Yalçın(hayati ve sanat eserleri)**, Varlık Yayın evi, İstanbul 1956, s. 3-6.

²⁵ Ö. Faruk Huyugüzel, **Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayati ve Romanları Üzerine Bir Araştırma**, Başbakanlık Ba şîmevi, Ankara 1982, s. 34-36.

olursak, eser diğerkitaplarda olduğu önsöz ile başlamadan direkt konuya geçmektedir. Bunun yanında ne başında, ne de sonunda fihrist bulunmaktadır. Demek ki yazar, diğeryazarların kullandıkları bilinen yöntemi kullanmamıştır. Yazar direkt sarf ve nahvi, kelime ve heceyi tanıtmaya başlar. Ardından harfi tanıtarak harflerin türlerini ayrıntılı bir biçimde işler, sonra tahlil-i nahvîye geçer. Tahlil-i cümle ve cümlelerin türlerinden bahseder. Sonra isim ahvallerinden bahsederek ismin tanımı ve türlerini anlatır. Daha sonra, Arabî ve Farisî izafetlerden bahsettikten sonra sıfatlardan ve Arabî ve Farisî sıfatların türlerinden bahseder. Sonra zamir konusuna girer, şahıs ve işâret zamirlerini anlattıktan sonra fiil kısmına geçer. Fiil kısmını ayrıntılı bir biçimde anlattıktan sonra bağlaçlara geçer. Bağlaçları, bağlaçların türlerini ve edatları anlattıktan sonra da zarflara geçer. Zarfları açıkladıktan sonra da eseri sona erdirir. Yazar, konuyu anlattıktan sonra “temrin” kısmında anlattığı konuyla ilgili sorular sorar. Bunun yanında istisnaî bir şey anlatmak istediğinde “tenbih” yazıp açıklama ihtiyacı duyduğu meseleyi açıklar. Yazar, yazı ile ilgili bir alıştırma vermek istediğinde “mümarese-i tahrirîye” yazarak her hangi konuya başlar ve o konunun devamını öğrencilerin yazmasını ister. Eserin diğereserlerden alâmet-i fârikası çokça temrin ve mümarese-i tahrirîye (alıştırma ve yazılı pratik alıştırması) vermesidir. Eserde ma’kûl bir dil kullanılmıştır. Eserde kullanılan tamlamalar Arapça’dan ziyâde Farsça tamlamalardır. Fakat Mıkyâs’ın kullandığı gibi uzun tamlamalar kullanılmamış, Mıkyâs’a nazaran basit tamlamalar kullanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İncelenen Eserler Ve Kullanılan Gramer Terimleri

2.1. Kavâ'd-i Osmâniyye Eserinden Çıkarılan Gramer Terimleri

8

Fethâ-i hafife: Arap alfabesinde e ülsünü okutturan “hareke el, bel”, gibi.

Fethâ-ı şaķîle: Arap alfabesinde a ülsünü okutturan hareke “al, bal”, gibi.

Kesre-i hafife: İ ülsünü okutturan hareke “ip, çit”, gibi.

Kesre-i şaķîle: I ülsünü okutturan hareke “kır”, gibi.

9

Żemme-i mabsûta: Dudakları bir mikdâr açarak telaffuz olunur. “Ön, gör, ot, pot”, gibi.

Żamme-i maķbûze: Dudakları bir miktar sıkarak telaffuz olunur. “Üç, güç, vur, dur”, gibi.

10

Harf-i imlâ: Harekenin cinsini beyân edip telaffuz olunmaz “elif, yâ, vâv”, gibi.

Teşdîd: Kelimât-ı Arabîyye’de kullanılıp bir harfî iki def’a okutturur “Muahammed, mu’azzam”, gibi.

12

Hurûf-i infişâl: Mâ-ba’dına bitişmeyen “elif, dal, zal, re, ze, je, vâv” harflerdir.

Hurûf-ı ittisâl: Mâ-ba’dına bitişen harflere hurûf-ı ittisâl denilir.

İsim: Bir şahıstan yahut bir bir şeyden haber veren kelimedir. “Muhammed, kitap, hâne su”, gibi.

İsm-i âm: İsm-i cins dahi denir. “At, bağ, beyt”, gibi.

İsm-i hâş: İsm-i ‘alem dahi denir. “Mustafa, Bağdad, Nil”, gibi.

Kemîyyet: Yani bir yâhut birden ziyâde şey beyân eden eylemek ki evvelkisine müfred ikincisine cem‘ denir.

Keyfiyet: Ya‘ni bir şeyin müzekker ya‘ni erkek ve münnes ya‘ni dişi olduğunu ta‘yîn etmektir.

13 -14

Mef‘ûlün-bih: Âhirine ya ilâve olunan isimdir.“Evi, çayırı”, gibi.

Muzâfün-ileyh: Âhirine sağır kâf ilâve kılınan isimdir.“Evin, çayırın” gibi. Ve ahir-i kelimedede zikr olunan hurûf-i imlâ bulunursa “nun” dahi ziyâde kılınır.“Baltanın, kayanın”, gibi.

15

İzâfet: Bir isme diğer ismi rabt etmekten ibâret olup evvelkisine muzâfun- ileyh ikincisine muzâf denilir. Meselâ, “evin damı” dediğimizde dam muzâf ev muzâfün- ileyh olur.

İzâfet-i lâmiyye: Muzafun-ileyhin âhirine ber-vech-i meşrûh sağır kâf ilâve olunup nisbet ve temellük ma’nâlarını iş‘âr eden “evin damı” ve “benim evim”, gibi.

İzâfet-i beyâniyye: Muzafun-ileyh muzâfın nev‘ini beyân eder ve muzâfun-ileyhin âhirine sağır kâf ilâve olunarak mücerred sûrende îrât olunur.“Çınar ağacı, kaplıca suyu, ipek böceği”, gibi.

19

Mü’neş-i hakîkî: Zi-rûh olan dişi isimdir. “İmre’e ve Zeynep ve Ayşe”, gibi.

Müe'nneş-i i'tibârî: Bu dahi iki kısımdır. Semâ'î bir kâ'ide tahtında olmayıp lisân-ı Arabda müe'nneş-i i'tibâr olunan kelimelerdir “şem, arz, cehennem, ehl, yemin, şimal, ayın, uzm, kef, fahz, yed, kadem, sak, ısbı' nefes, zehep, harp”, gibi. Ve hâl, tarîk, sebil, lisân, silâh kezâ sikkin kelimesi ba'zen münnes ve ba'zen müzekker olarak kullanılır.

20

Vâv-ı memdûde: Medli, yani uzun okunan “vâv, û”, gibi.

Hâ-i resmiyye: A,e ünlülerini gösteren ◦ harfi.

Tâ-ı ğirt: Yuvarlak olarak yazılan ◦ (ta) harfi.

Tâ-ı tavîl: Yatık olarak yazılan ت (t) harfi.

Alâmet-i te'nîş: Kelimenin dişliğini bildiren işâret.

Elif-i zâide: Kelime kökünde olmayan, sonradan eklenmiş elif, zâ'it elif.

21

Cem'-i müzekker-i sâlim: Müzekkerlerin sîgası bozulmayarak âhir-i kelimeye ya ve nun ilâvesiyle olur ve ol ya'nın mâ-kabli kesr ile okunur “mu'llim mu'llimîn”, gibi.

22

Cem'-i müennes-i sâlim: Müenneslerin sîgası bozulmayarak fakat âhirlerinde olan tâ-ı te'nîş hazf olunduktan sonra elif ve tâ ilâvesiyle olup cem'-i müennes-i sâlim denir “atebe, atebât”, gibi.

Cem'-i mükesser: Kelimenin sîgası bozulmayarak cem'ilenip müzekkerde ve müenneste cârî olur ve bu cem'in vezinleri muhtelif ve nâ-mazbût olduğuna ve her ismin cem'i kütüb-i lügâtte beyân olduğuna mebnî kütüb-i mezkûreye mürâca'at olunmak lazım gelir.

27

Hemze: Uzun veya kısa ünlü yerine kullanılmayıp kendi kendine harekeli veya sâkin okunan harf.

29

Harf-i ta'rîf: Arapça kelimelerin başına gelen belirtme fonksiyonlu “ال” harfi.

Şıfat: Bir isimin hâl ve keyfiyetini beyân için ol isme ilâve olunan lâfızdır ve ol isme mevsûf denilir. Mesela, “büyük ev, serkeş beygir, beyaz kağıt” ibarelerinde “büyük ve serkeş ve beyaz” lafızları sıfat olup ev ve “beygir ve kağıt” isimlerinin hâllerini ta'rîf eder. Ve bu isimler mevsûf olur.

30

Semâ'î şıfat: İşitip bilmek ile zabt olunan kelimelerdir. “Güzel, uzun, kısa”, gibi.

Şıfat-ı kıyâsî: Kâ'ide ile belinen kelimelerdir.

31

Yâ-i memdûde: Arapça medli ع , ا.

Yâ-i nisbet: Nisbet î'si.

34

Muttaşıl: Kendisinden sonra gelen harfle bitişen.

36

Semâ'î şıfat: İşitip bilmek ile zabt olunan kelimelerdir. “Güzel, uzun, kısa”, gibi.

Şıfat-ı kıyâsî: Kâ'ide ile belinen kelimelerdir.

41

İdgâm: Arapça aynı cinsten olan iki harfin tek yazılıp şedde ile çift okunmasıdır.

Şıfat-ı müştaka: Fi'lerden müştak olan sıfatlar.

Şıfat-ı ifrafiyye: Manâyı vasfının şiddet ü kuvvet üzere olmasının ifâde eder ki Türkçe'de bunun edâtı olan “pek ve çok ve ziyâde ve gayet” lafızları ile kullanılan sıfatlardır. “Çok güzel, gâyet iyi bir insan; pek siyah”, gibi.

Şıfat-ı taülîyye: Manâyı vasfının za'f u killet üzere olmasını ifâde eder ki âhirine “CA” edâtı ilâve kılınan sıfatlardır “hafifçe ve ağırca” gibi ki bir az hafif ve bir az ağır demek olur.

42

Şıfat-ı tafzîliyye: Diğerlere nisbetle bir şey'in rüchânını beyân için Lisân-ı Türkîde edât-tefdîl en ve daha lafızlarıyla kullanılan sıfatlardır ve bu edâtlar dahi Türkî ve Fârisî ve Arabî kelimelere munzam olurlar. “En güzel, en nefis, en dil-güşâ”, gibi.

Esmâ-ı a'dât: İsm-i adedler ya'ni sayıların adları sıfat makâmında dahi geldikleri cihetle işbu bâba zeyl kılınmıştır.

45

A'dâd-ı aşliyye: Nefs-i adedlerin isimlerdir. Âhâd “birden dokuza kadar” ve “aşerât” ondan doksana kadar” ve mi'ât “yüzden dokuz yüze kadar” ve ulûf “binden dokuz yüz bine kadar”, gibi.

48-49

Kinâye: İsim olmayarak bir şahsî yahut bir şeyi iş'âr eden kelimedir. Bunlar da üç tanedir. Zamir, ism-i işaret, mübhemâttır. Zamir ismin yerini tutan lafızdır. İsm-i işaret kendileriyle mahsûs olan bir şahsa yahut bir şeye işaret olunan lafızlardır. Mübhemât mübhem olduğu hâlde bir bir şahsî yahut bir şeyi iş'âr eden kelimelerdir.

Zamir-i şahsî: Zat gösteren zamirlerdir. Onlar da üçtür. Zamir-i mütekellim, zamir-i muhatap, zamir-i gâ'ibdir ki mütekellimi “ben” muh'atabı “sen” gâ'ibi “o” yahut “oldur” ve cem'lerinde mütekellim “biz” muhâtab “siz” gâ'ib onlar olur.

56

Žamir-i nisbî: Haberlere ilâve olunan zamirlerdir ki haberi mübtedâyaya rabt edererek ikisini bir cümle eder.

Edat-ı haber: Haberlere eklenen edat “dir”. O kitaptır.

57

Žamir-i fi’lî: Bazı fi’llere mahsûs olup bunlar dahi fi’llerin fâ’illerini beyân eder. Bunların dahi gâ’ibi olmayıp cem’i-i ga’ib sûreinde fakat “lar” getirilir ve mütekellimin müfredine “mîm” cem’inde “kâf” yahut “kaf” ve muhâtabın müfredinde sağır “kâf” ve cem’inde “nIz” getirilir “ettim, ettin, etti, ettik, ettiniz, ettiler, ve yazdım, yazdın, yazdı, yazdık, yazdınız, yazdılar”, gibi.

Žamir-i vasfî: Sıfat ma’nasını şâmil olan zamirdir. Bu da ki lafızdır ki müzâfün-ileyh olan zamir-i şahsîlerin yahut isimlerin âhirine ilâve olunup “benimki, seninki, onunki, bizimki, sizinki, onlarınki, efendininki, efendilerinki” denilir ve âhirine lAr ilâvesiyle cem’ dahi olur “benimkiler, sizinkiler” gibi ve işbu misâller mücerred hâli olup mefulün-bihte “nı” mefulün-ileyhte “na”, mefulün-ileyhte “nin” ilâve olunur. “Benimkilerini, benimkilerine benimkilerinin”, gibi.

58

Emâ-i işâret: Bu ve şu lafızları olup cem’lerinde bunlar ve şunlar denilir.

67-68

Asl-ı fi’l: Zâta ya’ni bir mevsûfa mensûb ve zamana mukârin olmadığı hâlde bir işe ve yahut bir hâl ve keyfiyete delâlet edip isim kabilindendir ve ahkâmı dahi ismin ahkâmı gibidir. Ancak fi’lerin mahall-i iştikâkı olduğundan fi’l addolunur ve masdar dahi tesmiye olunur.

Žât-ı fi’l: Zâta mensûb ve mana mukârin olarak bir işe veyahut bir hâl ve keyfiyete delâlet eder.

Fer‘-i fi‘l: Zâta mensûb olup zamana mukârin olmadığı hâlde bir işe veyâhût bir hâl ve keyfiyete delâlet eder.

Maşadır-ı hafife: Hareke-i hafife ile kullanılan masdarların âhirî mek olur.“Esmek, etmek”, gibi.

Maşadır-ı şakîl: Hareke-i şakîle ile kullanılan masdarların âhiri mak olur.“Atmak, sınımak”, gibi.

Maşdar-ı te‘kîdî: Hafife “lik” ve sakîle“lık” ekiyle yapılan masdar. “Kesmeklik, kırmaklık”, gibi.

71

Müte‘addî: Masdarın ma‘nâsı fi‘lin bir işi olup geriye dahi dokunursa müte‘addî denir. “Kesmek, yazmak” gibi ki bunlar kesen ve yazan adamın işi olup kesilen ve yazılan şeye te‘allük etmekle müte‘addîdirler.

Lâzım: Masdarın ma‘nâsı fi‘lin hâli olup gayriye dokunmayan fi‘l lazım denir.“Yatmak, uyumak” gibi. Bu cihetle lâzimlar mefulün-bih almayıp ba‘zen mef‘ûlün-ileyh alırlar “mektebe gitmek” gibi. Amma müte‘addîler yalnız mef‘ûlün-bih alıp müte‘addî nâkıs denir.“Kitabı yazmak” gibi. Veyahut hem mefulün-bih ve hem mef‘ûl alıp müte‘addî kâmil denilir. “Kitabı hocaya vermek”, gibi.

Semâ-ı müte‘addî: Zâtında müte‘addî bulunan kelimeler olup ânifen beyân olduğu vecihle ba‘zısı müte‘addî-i nâkıs ve baz‘ısı müte‘addî-i kâmidir.

Ḳiyâsî müte‘addî: Fi‘l-i asl lazım olup edât-ı masdardan evvel edât-ı te‘adiye ilâvesiyle müte‘addî kılınan masdarlardır.“Yutmak, gezdirmek”, gibi.

73-74

Müte‘addî-i ma‘lûm: Mal‘ûm fâ‘ile nisbet olunan fi‘llerdir. “Kesmek ve kırmak” gibi ki kesen ve kıran adama nisbet olunurlar.

Müte‘addî-i mechûl: Mef‘ûle nisebt olunan fi‘lerdir kesilmek ve kırılmak şeylere nisbet olunurlar.

75

Müşâreket: Yani bir fi‘lin iki yâhut daha ziyâde kişiler beyinde vukû‘nu beyân için edâd-ı masdardan evvel bir “şin” ilâve olunur.“Vurmak vuruşmak, vurmaklık vuruşmaklık, vurma vuruşma” gibi. Ve baz‘en “şin” mutâv‘at ma‘nâsını ifâde eder. “Savmak, savuşmak”, gibi.

76

Fi‘l-i haş: Bir mahsûs iş veyahut bir mahsûs keyfiyet beyân eden lafızlar.“Kesmek, kırmak, büyümek, uyumak”, gibi.

Fi‘l-i ‘âm: Bir mahsûs iş veyahut bir mahsûs keyfiyet beyân etmeyip belki cemî‘-i ef‘âle yahut cemî‘-i ahvâle şamil olan ma‘nâyı ifâde eden lafızlardır. “Etmek, eylemek, kılmak, yapmak ve olmak” lafızları olup olmak lâzım ve sâ‘irleri müte‘addî hükmündedir.

77

Fi‘l-i iktidârî: Bir masdarın edât-ı masdarı “hâ”ya tebdil olunduktan sonra bilmek masdariyle terkîb olunarak yapılan masdarlardır. “kesebilmek, yazabilmek” gibi ki kesmeğe muktedir olmak ve yazmağa muktedir olmak demek olur ve edât-ı masdarın mâ-kabi müteharrik olursa “hâ”dan evvel bir de ya ziyâde kılınır “söylemek söyleyebilmek”, gibi.

Fi‘l-i ta‘cîl: Edât-ı masdar “yâ”ya tebdil olunduktan sonra vermek masdarı ile terkîb olunarak yapılan masdarlardır. “Kesivermek, yazıvermek” gibi ve edât-ı masdarın mâ-kabli müteharrik olursa ol vakit iki ya getirilir. “Söyleyivermek, okuyuvermek”, gibi.

79

Müşbet maşdar: kendisinde varlık ma'nasını bulunan msadardır. "Yapmak, etmek", gibi.

Menfî-i maşdar: Kendisinde yokluk ma'nâsı gelen masdardır. "Yapmamak, etmemek", gibi.

80-81

Hâsıl-ı maşdar: Mana-yı masdarînin hâsılı olan hâlet-i hâriciyyeye delâlet eden lafızdır. Bunda kâ'ide edât-ı masdarı şine tebdil etmektir. "Kesiş, yazış, kesiliş, yazılış" gibi. Ve ba'zen şin yerine mim gelip yine hâsıl-ı masdar ma'nasına olur "alım, satım" gibi ki alış ve satış demektir. Bazen mimli lafızlar olmayıp belki ma'na-yı masdarînin te'allük edeceği şeyin ismi olarak istimâl olunurlar. "İçim, çekim, yudum", gibi.

84-85

Mâzî-i şuhûdî: Bâzî Arapça geçmiş ma'nâsına olup mâzî-i şuhûdî mütekellimin re'ye'l-ayn gördüğü veyahut görmüş gibi bildiğini haber veren sîgadır. Usûl-i tasrîfi madde-i asliyyenin âhirine "DI" edâtı ilâve olundukta müfred-i gâ'ib-i sîgası hâsıl olup "lar" ilâvesi cem' olur ve hamze-i fi'li ilâvesiyle mütekkelim ve muhâtabları tasrîf olunur. "Yaptı, yaptılar", gibi.

Mâzî-i naklî: Mütekellimin semâ' ile bildiğini beyân eden sîgadır. Usûl-i tasrîf madde-i asliyeye "miş" ilâve olundukta müfred-i gâ'ibde ve "lar" ile cem'-i gâ'ib olur ve sâ'ire tasrîfâtı dahi zamir-i nisbî ilâvesiyle olur.

Muzâri': Şimdiki zaman ile gelecek zamana şâmil olan zaman-ı 'umûmîye delâlet eden sîgadır ki ba'zen devâm ve istimrâr ma'nâsını iş'âr eder. "Yaparım, giderim, severim", gibi.

88

Fi'l-i vücûbî: Bir işi işlemek için fâ'ile lüzûm gösteren sîgadır ki mazmunu masdara gerek lafzının ilâvesiyle dahi edâ olunabilir. Nitekim etmek gerek denilir ki etmeli

demektir. Usûl-i tasrîfi edat-ı masdarın “kâf”ı yahut “kaf”ı “li” lafzına tebdil olundukta müfred-i gâ’ib ve edât-ı haber olan “dir” ile “lar” iLâve olundukta cem‘-i gâ’ib olur ve zam’ir-i nisbîler ile sâ’ir tasrîfâtı hâsıl olur.

Fi‘l-i iltizâmî: Ma‘nâyı masdarînin vuku’u mütekellimin mültezim ve mültemisi olduğuna delâlet eden sîgadır. Usûl-ı tasrîfi madde-i aslîyeye ha ilâvesiyle ga’ibin müfredi ve LAR ile cem‘i ve zamir-i nisbîler ile sâ’ir tasrîfâtı hâsıl olur. Ancak cem‘-i mütekellimimde zamir-i nisbî “LIm” lafzıdır ve âhiri müteharrik olan yerlerde ha’dan evvel bir de ya ziyâde kılınır “söyleye, araya, eriye, okuya” gibi ve çok kere bu sîgaya du‘â mevki‘inde kullanılır.“Allah muvaffak eyleye” gibi ki “eylesin” demek olur.

Emr-i hâzır: Ma‘nâ-yı masdarînin ikâ‘ını mütekellimin muhataba teklîf etmesine delâlet eden sîgasıdır. Her masdarın madde-i asliyyesi emr-i hazırın müfred-i olup “iniz” ilâvesiyle cem‘lenir ve ba‘zen âhiri meksûr kılındıktan sonra yalın sağır kâf ilâvesiyle cem‘olur “sevin, yazın” gibi. Ancak ancak âhiri müteharrik olan maddelerde edât-ı cem‘den evvel “yâ” ziyâde kılınır. “Söyleyiniz, arayınız, eriyiniz, okuyunuz ve eyleyin, arayın, eriyin, okuyun”, gibi.

89

Emr-i gâ’ib: Ma‘nâ-yı masdarînin ikâ‘ını mütekellimin gâ’ib tekîf etmesine delâlet eden sîgadır. Usûl-ı tasrîfi madde-i aslîyeye “sîn” ilâve olundukta müfret ve “lar” ile cem‘ olunur.

97

Rivâyet şîğaları: Besâitten birinin mazmunun nakil tarîkîyle beyân etmekten ibârettir. Usûl-i tasrîfi besâitten müfred-i gâ’ibine fi‘l-i i‘âne mazî-i naklî şîğaları ilâve olunarak tasrîf olunur.

Şart şîğaları: Besâ’itin mazmununu diğer bir cümlelin mazmununa şart kılmaktan ibârettir. Şart bir kelâma diğer bir kelâmı rabt etmekten ibâret olup evvelkisine cümle-i şartiyye denilir ki şart şîğalarından birisi olur ve ikincisine cümle-i cezâ’iyye

denilir. Meselâ “Bursa’ya gider isen şifa bulursun” denildikte gider isen cümle-i şartiyye ve bulursun cümle-i cezâ’iyye olur.

99

Fi’l-i muḫârebe: Ma’nâ-yı masdarînin vuku’unun kuvvet-i karîbeye gelmesine delâlet eden sîgadır. Nitekim “düşeyazdı” denilirki az kaldı düşün demektir.

100

Fil-i istimrârî: Zamanı mâzîde fi’lin istimrar üzere vuku’unu delâlet eyleyen fi’ldir ki fi’l-i iltizâmînin gâ’ib sîgası gelmek maddesinin mâzî-i naklîsiyle tereküb ederek “edegelmîşim, edegelmîşsin, edegelmîş, edegelmîşiz, edegelmîşsiniz edegelmîşler”, gibi.

Maşâdır-ı zamânîyye: Ya’nî zamanı mutazammın olan mürekkeb masdarlar olmak maddesi mazî-i naklî ve muzâri’ ve müstakbel ile tereküb ederek hâsıl olan masdarlardır ki ezmine-i sülâseden birini mutazammın olurlar. Çünkü masdarlar zamana delâlet etmezler. “Sevmiş olmak ve yazmış olmak, sever olmak ve yazar olmak, sevecek olmak ve yazacak olmak”, gibi.

101

Şîga-ı ‘atfîyye: Madde-i asliyyeye “vâv” ile “bâ” ilâvesiyle hâsıl olup sîgaların edâtları tekerrür etmeyerek iki fi’li birbirine rabt ile kelâma hüsn vermek için isti’mâl olunur. Ve bu sîga-ı atfîyye mâ-ba’ında bulunan sîga hangi zamana delâlet eder ise onda dahi ol zaman i’tibâr olunur. Meselâ, “gelip gitti” denildikte “geldi ve gitti” demek olup burda fi’l -i mâzî-ı şuhûdî nev’inden olur ve gelip gider denildikte gelir ve gider ma’nâsına olup gelip muzâri’ olur ve “gelip gidecek” denildikte “gelecek ve gidecek” demek olarak olup gelip müstakbel olur.

Şîga-ı ta’kîbiyye: Madde-i asliyyeye ya hafiflerde “cek” ve sakillerde “cak” ilâvesiyle hâsıl olarak şart vâki’ olup cezâ vâki’ olacak fi’lin onu ta’kîb etmesine delâlet eder. Ancak bu sîga dâ’imâ gâ’ib makâmında kullanılır. “Gelecek, olacak”, gibi.

Şîga-ı intihâ'yye: Madde-i asliyyeye “ınca” edâtı ilâvesiyle olup bu husûsen müddet-i intihâsını beyân eder. “Sevince yazınca” gibi ve ekseriyâ buna edât-ı intihâ olan “ya, dek veya kadar” lafızları ilâve olunur. Ve ol hâlde “ıncanın” âhirinde olan hâ-yı resmiyye hazf olunur. Sevinceye dek, “sevinceye kadar” ve bazen bu şîga-ı intihâ'yye sîyga-ı ta'kîbiyye makâmında dahi kullanılır. Nitekim “ben oturunca o kalkıp gitti”, gibi.

Şîga-ı ibtidâ'yye: Fi'l-i iltizâmînin müfredi gâ'ibine ıl ilâvesiyle olup ol fi'l in ibtidâ-yı vuku'undan tekellüm zamanına dek diğer bir fi'l in ale'd-devâm vâki'olunduğu ifâde eder. Ve ekseriyâ bunun âhirine “dan beri” lafzı ilâve olunur. Nitekim “ders başlayalıdan beri bir gün fevt etmedim” denildiği gibi. Ve ba'zen beri ilâve olunur “gideli beri”, gibi.

Şîga-ı tevķîtiyye: Mâzî-i şuhûdî-i cem' mütekellimine “ca” ilâvesiyle olup şart vâki' olur ve mazmunu her ne vakit vâki' olsa mazmun-ı cezânın dahi be-her hâl vâki' olacağını beyân eder “ben sana nasihat ettikçe sen güceniyorsun ve sen derse çalıştıkça seni herkes sever” cümlelerinde olan ettikçe ve çalıştıkça şîgaları gibi.

Şîga-ı şıla: Mâzî-i şuhûdînin cem'-i mütekellimiyle müstakbelin müfred-i gâ'ib şîgaları olup ba'zen masdar ve ba'zen sıfat makâmında kullanılır ve bu sûrette isimler gibi ahvâl-ı erba'anın tasrîf olunurlar ve harflerine zamir-i sıfatî dahi ilâve olunur ve onlar dahi kâ'ide-i ma'lûmesi üzere ahvâl-ı erba'ada tasrîf olunurlar ve mâzî-i şuhûdîde cem'-i mütekellim edatı olan kâf ile kafın harekelendiği yerlerde onlardan evvel bir de ya ziyâde kılınır “sevdiği ve yazdığı”, gibi.

İsm-i fâ'il ile ism-i mef'ûl: Madde-i asliyyeye “elif ve nûn” ilâvesiyle olup ma'nâ-yı masdarî ile muttasıf olan şeye delâlet ederler. Ancak ism-i fâ'il ma'lûmdan ve mef'ûl mechûlden müştak olur. Ve âhirlerinde “lar” ilâvesiyle cem'lenirler “çeken ve çekenler” gibi.

106

Şıfat-ı müşebbehe şîğaları: Bunlar bir takım sıfat-ı müştakkadır ki ba‘zıları ism-i fâ‘il ve ba‘zıları ism-i mef‘ûl ma‘nâsına olur. Ancak bunların sîygaları dahi semâ‘î olup muttariden her maddeden gelmez. ekeriyâ müsta‘mel olan vezinler bunlardır. “Delik, açık, bitik, kırık, çürük, soluk, keskin, dalgın, pişkin, singin, düşkün, yorgun ve ba‘zen edât-ı nisbet ilâvesiyle dahi sıfat-ı müşebbehe yapılır yazılı, yakışıklı, okunaklı, sevgili, sevimli”, gibi.

107

Hâl-i terkîbî: İcrâ-i fi‘l indinde fâ‘ilin bulunduğu hâlî beyân eden sîga olup fi‘l-i iltizâmînin müfred-i gâ‘ibinin âhirine hafiflerde “rek” şekillerde “rak” ilâvesiyle olur. “Söyleyerek, gitti, okuyarak geldi” gibi.

İsm-i âlet: Yan‘ni fi‘le âlet olan şeye delâlet eden sîgalar vardır. Ancak bunlar dahi semâ‘î olduktan başka pek nadirdirler. Lisânî Osmanîde vezinlerinde “Süzgü ve çalgı”dır.

108

Efâl-i Arabîyye: İsm-i masdar makâmında tutulup “etmek, eylemek, kılmak” gibi ve ta‘zîm makâmında buyurmak fi‘liyle tereküb ederler ihsân buyurmak gibi ve bu masdar-ı mürekkepler dahi sâ‘ir masâdar-ı Türkiyye gibi tasrîf olunarak usûl-i sâbika üzere zevât-ı efâl-i Türkiyye yapılırlar. Ve baz‘en hâsıl-ı masdar olarak isti‘mâl olunurlar. Nitekim hocanın şu ifâdesine bak terkîbinde olan ifâde lafzı gibi bu sûrette dahi sâ‘ir esmâ-i Arabîyye gibi ahvâl-i erba‘ada tasrîf olunurlar.

110

İf‘âl vezni: Madde-i asliyenin evveline hemze-i meksûre ve âhirinden akdem bir elif ilâvesiyle olup ekseriyâ bu vezin lâzımı müte‘addî kılar. “İşitmek ma‘nâsına sem‘ ile işittirmek ma‘nâsına ismâ’”, gibi. Ve eğer madde-i asliyyenin vâv yahut hemze olursa yâya kalbolunur “vücûptan icâp, ücretten îcâr” gibi ve eğer ikinci harf vâv

yahut ya olursa onlar hazf olunarak âhir-i kelimeye ta-i te'nîs getirilir “avdetten i'âde, meyilden imâle”, gibi.

111

Tef'îl vezni: Madde-i asliyenin evveline “ta” ve ikinci harifinden sonra “ya” ilâvesiyle olup bu dahi ekeriyâ lâzımları müte'addî kılar “tekmîl” gibi ve ba'zen mezkûr ya getirilmeyerek âhirine tâ-i te'nîs ilâve olunur “tekmile” gibi ve âhirinde vâv yahut hemze olan maddeler dâ'imâ bu vezin üzere kullanılır ve vâv dahi ya'ya kalbolunur “safvetten tasfiye, rizâdan terziye, bürü'den tebri'e” gibi ve hemzeyi yâ'ya kalb ile tebriye demek dahi câ'izdir.

Müfâ'ale vezni: Madde-i asliyenin evvelki harfinden evvel mim ve sonra elif ve âhirine ta-i te'nîs ilâvesiyle olup ekseriya iştirak ma'nâsını ifâde eder. Kavîleştirmek ma'nâsına “mukavvele” gibi ve ba'zen bu ma'nâya olarak fi'âl kullanılır “mukâtele” ma'nâsına kitâl gibi ve eğer madde-i asliyesinin âhiri vâv yahut yâ olursa müfâ'ale vezninde elife kalbolunurlar “cezâdan mücâzât” gibi ki mutezâ-yı asl ve kâ'ide mücâziyyettir. Ve eğer ikinci ve üçüncü harfleri bir cinsten olursa idgâm olur “muzâde”, gibi.

112

İnfî'âl vezni: Madde-i asliyenin evveline hemze ile nûn ve ikinci harften sonra elif ziyâdesiyle olup dâ'imâ mutâva'at ma'nâsına lâzım olarak kullanılır. “Kırmak ma'nâsına kesr ile kırılmak manasına inkisâr”, gibi.

İfî'âl vezni: Madde-i asliyenin evveline hemze ve evvelki harfinden sonra ta ve ikinci harfinden sonra elif ilâvesiyle olup bu dahi ekseriya mutâva'at manasıdır. “Toplamak man'âsına cem' ile toplanmak manasına ictimâ”, gibi. Ve baz'en bu maddelerde ta dala kalbolunur “izdivaç” gibi ve eğer madde-i asliyenin evveli vâv yahut yâ olursa taya kalbolunup zikrolunan ta-zâ'ide ile idgâm olunurlar “vesmden ittisâm”, gibi.

Tefâ'ül vezni: Madde-i asliyenin evvel harften evvel ta ve sonra elif ziyadesiyle olup ekesriyâ iştirâk için kullanılır. “Vuruşmak ma'nâsına tedârüb” gibi ve âhirinde vâv

yahut yâ olanlar bi-aynihi tefâ‘ül vezni gibi kullanılır. “Terâzî ve tesâvî” gibi ve eğer ikinci ve üçüncü harfleri bir cinsten olursa idgâm olunur “tezat” gibi.

113

İf‘ilâl vezni: Evveline hezme ve âhirine elif ve harf-i âhrin cinsinden diğeri bir harf ilâvesiyle olup dâ‘imâ lâzım olarak kullanılır. “Eğrilik ma‘nâsına iğvicaç”, gibi.

İstif‘âl vezni: Evveline hemze ve sin ve ta ve ikinci harfinden sonra elif ilâvesiyle olup ekseriyâ su‘âl ve taleb ma‘nâsını ifâde eder medet istemek ma‘nâsına “istimdât” gibi ve eğer madde-i asliyenin evveli vâv eğer ikinci harfî vâv veyahut hemze olursa ya‘ya kalbolunurlar “vücûdan isticâb, ücretten isticâr” gibi ve eğer ikinci harfî vâv yahut yâ olursa if‘âl vezni gibi bunda dahi vâv ya hazf olunup âhir-i kelimeye tâ-i tenîs getirilir “istifâde”, gibi.

116

İsm-i mekân: Mef‘âl vezni üzere gelir gelip fi‘lin mahall-i vukû‘unu beyan eder. Ancak madde-i asliyenin ikinci harfî ba‘zılarında meftûh ve ba‘zılarında meksûr olunur “mektepe ve maskat” gibi ve ba‘zen bunların âhirine tâ-i tenîs dahi ilâve olunur “mes‘ele”, gibi.

Edevât: Kelimeleri veyâhut cümleleri bir birine rabt eden veyâhut ma‘nâlarına husûsiyet-i zâ‘ide veren lafızlardır.

119

İçin edat-ı ta‘lîl: Bir hükmün ‘illeti olan şeyin âhirine ilâve olunur. Nitekim “filân maslahatı ricâ için geldim” denildikte mütekellimin gelmesinin ‘illeti ve ‘illeti ricâ olduğunu ifâde eder.

İken edât-ı hâl: Bir cümlemin mazmununun hâl-ı terkîbî olmasını ifâde eder. Meselâ, “Ben sana muhlis iken ben sana fenâ bildim” denilir ki ben sana muhlis olduğum hâlde demek olur.

“İle” muşâhabet ve isti’âne edâtı: İlâve olunduğu isim ile bir şeyin beraber olduğu ifâde ettikte musâhabet ma’nâsına olur “hoca ile çıktım” gibi ki hoca ile berâber ifâde eder. Bu sûrette ba’zen te’kîd için bile lafzı getirilir “hoca ile bile” gibi ki hoca ile beraber demek olur. Ve vesâtet ve elbet ma’nâsını ifâde ifâde ettikte isti’âne ma’nâsına olur. Meselâ, “bıçak ile kestim” denildikte bıçak vâsıtasiyle kestim demek olup isti’âne için olmuş olur. Ve ba’zen ibtidâsında olan elif ve ya hazf olunur.

120

Birle edât-ı muşâhabet: Ekseriyâ sebebiyet ma’nâsına kullanılır. “Etmek birle, yapmak birle”, gibi.

İmdi edât-ı tafşîl: Mâ-ba’adındaki cümleyi tafsil edeceğini ifâde eder.

Çak edât-ı gâyet: Bir hüküm nihâyet bulduğu şeyin evveline getirilir ve o hâlde âhirine hâ-yı resmiyye ilâve olunduktan sonra dek veyâhut değîn lafızları gelir “çak Bağdad’a dek” yahut “Bağdad’a değîn” denildiği gibi. Ve ekseriya çak lafzı getirilmeyerek bunlar ile iktifâ olup meselâ “Bağdad’a dek ve Bağdada değîn” denilir ve ba’zen bunların yerine “kadar” lafzı getirilir “Bağdada kadar”, gibi.

Dan edâtı: Edatı beyân olup âhiri kelimeye ilâve olunur. Nitekim “meclis-i ma’ârif a’zasından filân bendeleri Bursa’dan geldi” denildiği gibi. Ve ba’zen bir şeyin menşe’ini beyân için menşe’ ve sebep olan şeye ilâve olunur ve ol hâlde ondan sonra bir nâşî bafzı getirilir “böyle olmaktan nâşî” gibi masadır-ı tahfîfiyye ilâve olup ondan evvel diğêr bir fi’lin vuku’unu beyân eder. Nitekim “sen oraya gitmeden ben geliverdim” denildiği gibi ki senden evvel gittim demek olur. Ve ba’zen bu ma’nâya olmak üzere mâzî-i menfînin müfred-i gâ’ibine ilâve olunur.

Da edâtı: Zarf olup bu dahi kelimenin âhirine gelir. “Bursada eğlendim” gibi ve masdarlara dahi ilâve olup zaman-ı hâli iş’âr eder. Nitekim “yazmaktayım” denilir ki yazıyorum demektir.

121

Ki edât-ı rabt: Bir cümleinin mazmununu bir şeye rabt eder. Nitekim “O ki dünki gün gelmişti güzel adamdır” denildikte ki lafzı gelmişti cümlesini zamîr-ı gâ’ibe sıfat olmak üzere rabt eder ve ba’zen hâ-yı resmiyye mime tebdîl olunarak kim ve ba’zen bir de ya ziyâde kılınarak kim denilir.

Hurûf-ı ‘atf dahî: Lafzı iki şeyi bir hükümde teşrik eder “ben geldim, o dahî geldi” gibi ve ekseriya tahfif olunarak “o da geldi” denilir.

Hem: İki şeyi bir hükümde teşrik eder. Ancak mükerrer olarak kullanılır. “Hem de yazdı hem okudu” gibi. Ve ba’zen ikincisinin âhirine “da” getirilir “hem yazdı hem de okudu”, gibi.

Gerek dahî ve gerek “da”: Ba’zen sîygy-ı şartîyyelere ilâve olunup mazmun-ı şartın ‘adem-i vuku’unu takdîrinde cezânın vuku’u evleviyyette kalacağını ifâde eder. Ve bu sûrette cümle-i cezâ’iyyenin evveline ekseriyâ “yine” lafzı ilâve olunur. Nitekim “çok kusûr ettim ise de yine affınızı ümît ederim” denildikte kusûrun ‘adem-i vukû’u takdîrinde af ümîdi evleviyyette olduğunu ifâde eder ve “kusûr ettim ise de” cümlesi kursûr ettiğim hâlde demek olup hâl-i terkîbî makâmında olduğundan bu misilli şartlara şart hâlî denilir. Ve bâ’zen dahi ve de yerine bile lafzı getirilir “çok kursûrum olsa bile siz affedersiniz”, gibi.

124

Edât-ı nefy değil ve siz: Lafızları olup evvelkisi sıfatlara ikincisi isimlere ilâve olunur “edip değil edepsiz” gibi. Siz lafzı masdarlara ilâve olundukta âhirine yâ ve nûn ziyâde kılınır “etmeksizin, yapmaksızın”, gibi.

Edât-ı hasr “ancak”: Bir hükmün bir şeye inhisârını ifâde eder. Hasr iki ma’nâyı şamildir. Biri ma’nâ-yı sübûtîdir ki bir hükmün bir şeyde bulunmasıdır. Diğer ma’nâ-yı selbîdir ki ol hükmün başka yere sirâyet etmemesidir. Bu hasr ancak lafzının dâhil olduğu kelimedede i’tibâr olunur. Meselâ, “filân kişi ile istanbul’a ancak ben gittim” denildikte gitmek mütekellime münhasır olup başkasının gitmediğini ifâde eder. Ve bazen cümlere dâhil olup istidrâk ma’nâsında kullanılır. Ya’ni bir kelâm söylendikte

ihâm ettiği hâtırayı def' için getirilecek cümlenin üzerine dâhil olur. Nitekim “çok söyledi ancak ifâdesinden bir şey anlaşılmadı” denilir ki pek çok şeyler anlaşıldı hâtırası der-kâr olduğundan onu def' için cümle-i istidrâkiyye ya'ni “ancak bir şey anlaşılmadı” cümlesi getirilir.

125

Yoksa: İseden tahfif bir lafız olup mâ-kablinin mâ-ba'adından müstesnâ olduğunu iş'âr eder. Nitekim “bu sözü sen beğenmiyorsun yoksa sâ'ir tahsîn eder” denilir ki bu sözü herkes tahsîn illâ sen beğenmiyorsun demek olur. Ve ba'zen istidrâk makâmında gelir. Lâkin ancak lâfzının aksine olarak bunun mâ-ba'dı onun mâ-kabli ve onun mâ-ba'dı bunun mâ-kabli kükmünde olur. Nitekim “sen önce geldin yoksa ben sana gelecek idim” denilip ya'ni “sen gelmeyeydin ben sana gidecek idim” demek olarak ben sana gidecek idim ancak sen evvelce gedin ma'nâsına olur.

126-27

Edât-ı temyîz “ca”: sıfat bâbında beyân olunduğu üzere isimlerin âhirine gelerek sıfat sıfat edâtı ve sıfatların âhirine gelerek taklîl edâtı olduğu gibi bir hükmün cihetini beyân ederek edâtı-ı temyîz dahi olur. Nitekim “ma'lûmâtça sen ona fâ'iksin” denilir ki ma'lûmât cihetiyle demek olur ve ba'zen fi'l-i muzâri'lerin âhirine ilâve olunup ondan sonra bir de “sına” lafzı getirildikte teşbih ma'nâsını ifâde eder. Nitekim edercesine denilir ki eder gibi demek olur.

Edât-ı teşbih “gibi”: lafzı ilâve olunduğu şeyin müşebbehün-bih ve diğer bir şeyin müşebbeh olmasını ifâde eder. Nitekim “dişleri inci gibi” denildikte inci müşebbeh-bih diş müşebbeh olur ve ba'zen vakit ma'nâsına olup sîga-i sılaya ilâve olunur. Nitekim “O geldiği gibi gittim” denilir ki onun geldiği vakitte ben derhâl gittim” demek olur.

Edat-ı teşbih “CILAYIn”: Nitekim bencileyin denilir ki benim gibi demektir ve öyle, şöyle, böyle lafızları onun gibi ve şunun gibi ve bunun gibi ma'nâsına isti'mâl olunurlar. Nitekim lafzı dahi teşbih ve temsil edatıdır. Ancak cümlelerin evveline dâhil olur. Sanki lafzı dahi böyle edât-ı teşbih olarak gelir.

127

Edât-ı teşgîr: Hafiflerde “cık” sakillerde “cık” lafızlarıdır ki isimlerin âhirine ilâve olunur “Gümüşçük, altıncuk” gibi. Ve ba‘zen de “za” ilâve olunur “yemekçeğiz, sucağız”, gibi.

Maşdarîyet ve maḥalliyet edâtı: Hafiflerde “lık” ve sakillerde “lık” lafızlarıdır ki sıfatların âhirlerine geldiklerinde masderîyyet edâtı olurlar “güzellik, uzunluk” gibi. Ve isimlerin âhirine geldiklerinde mahalliyet edâtı olurlar “güllük, çalılık”, gibi.

Edât-ı te’kît “ya”: Cümlelerine âhirine gelip mazmunlarını te’kît eder “geleceksin ya” gibi ki muhakkak geleceksin demek olur.

Ḥurûf-u nidâ â: Harf-i nidâ olup kelimenin evveline dâhil olur. “Â sultânım” gibi ve eğer kelimenin evveli hemze olursa bir de ya ziyâde olunur. “Ây efendim”, gibi.

İşte edât-ı teşbîh: Mütakellimin ifâde edeceği şeye muhâtabın dikkat eylemesi için tenbih ve ihtâr eder. “İşte bak, işte böyledir” gibi. Ha dahi edat-ı tenbihtir. “Ha orasını ben sana anlatayım”, gibi.

128

Hâydi: Edât-ı nidâ olup isti‘câl makâmında isti‘mâl olunur “haydi gidelim”, gibi.

Edât-ı taḥssür âḥ: “Ah yetişir” makâmında telaffuz olunur.

Edât-ı te’essüf vâh: “Vâh bunu yapsaydım”.

Edât-ı ıztırâb: “Of yaralar çok acıyor”.

129

Her: Edât-ı surdur ki dâhil olduğu ismi isti’âb eder.

Hem: edât-ı şirkettir ki hem-mezhep gibi ki mezhebi bir demektir.

Eğer: Harf-i şart olarak kullanılıp cümle-i şartiyyeler üzerine dâhil olur. “Eğer Bursaya gider isen şifâ bulursun”, gibi. Fakat şart hâli üzere dâhil oldukta bir de çi ilâve olunup eğerçi denilir ve ba‘zen eğerçi yerine her ne kadar lafzı kullanılır.

130

Edât-ı şart “mâdâm ki”: Fi‘l-asıl ibâre-i Arabîyye olup lisân-ı Osmanîde cümle-i şartiyye üzere dâhil olarak cümle-i şartiyye ya fi‘l-i iltizâmî olur. “Mâdâm ki senden inâyet görüle herkes senin medhinde olur ve yâd eder” veyahut sâ‘ir zamîr-i nisbîler ile müntehî olur “mâdâm ki senin üzerimizde hakkın vardır biz sana teşekkür ederiz ve mâdâm ki sen âlimsin sana her kes hürmet eyler”, gibi.

131

Edât-ı tenkîr: Nun-ı sâkineden ibâret olan tenvîndir ki bir ismi mübhem olarak beyân eder. Buna alâmet olarak ismin âhirine iki hereke vaz‘olunur (bihakkın، بحق) gibi. Lisân-ı Türkîde bunun edâtı olmayıp fakat kelimenin üzerine bir lafzı getirilir. “Bir adam geldi”, gibi.

Edât-ı ta‘rîf: Bir ismi cihet-i ma‘lûmîyyetiyle tasavvur ederek isti‘mâl etmektir. Arabî‘de bunun edâtı lâm-ı ta‘rîftir “bi‘l-îcâb” gibi. Ancak lisân Osmanîde müsta‘mel olmayarak hasbe‘l-îcâb kelimenin evveline o zamiri getirilir “O maslahat nasıl oldu” denildiği gibi.

132

Cümle: Bir sıfat bir mevsûfa isnât olunarak muhâtaba fâ‘ide-i tâmmeye ifâde eyleyen sözdür. Ve ol sıfata müsned ve mevsûfa müsnedün-ileyh denilir ve müsnedün-ileyhe mübtedâ ve müsnele haber dahi denir ve bunları birbirine rabt eden edatlara râbîta denilir. Nitekim “Efendi âkildir” terkîbinde efendi müsnedün-ileyh, âkil müsned, dır rabîta olur.

138

Zarf-ı mekân: Mahal gösteren zarflardır. “yerde, konakda, mektepte”, gibi.

Zarf-ı zaman: Vakit gösteren zarflardır günde, ayda, yılda, gibi. İşbu zarf-ı zamanlardan ba‘zen edât-ı zarf tayyolunarak kullanılır “akşam çıktım, bugün geldim” gibi. Sonra kelimesi edâtsiz olarak zarf makâmında kullanılır. Nitekim “Sonra gel” denilir ki sonraki vakitte gel demek olur ve bu ma‘nâda Arabî olan mu’ahharen ve mukâbilinde mukaddemâ kullanılır.

2.2. Mıkyâsü'l-Lisân Kıstasül-Beyân Eserinden Çıkarılan Terimler

16

Hurûf-i emriyye: Şol harflerdir ki bihaseb-is semâ‘ isimlere lâhik olup esmâ-ı mulhak bihe evvel harfler ile emr-i hazır olalar. Hurûf-i mezkûre bihasebi'l-istiğrâ on dört cins. Hurûf-i basite mürekkebedir ki işbu (gözet, kaçırda, avâr, yadırga, taşıraka, susa, öksür, acık, diril, esirge, benimse, bilmezlen, suvar) emirlerinin o âhirindeki (t, d, r, raka, reke, se, mse, sür, len, var), gibi.

Hurûf-ı muğayyeretül-ihdâs: Şol câ'izü'l-ictimâ harflerdir ki emr-i hâzırlara kıyasen ve semâ'en lâhik olup ol emirlerin mütezammin oldukları ma'ânî-i selâsedan yani hades ve nisbet-i emriye ve zamân-ı müstakbelden ancak hadesi tebdil ve tağyîr edeler. Hurûf-ı mezkûre bihasebi'l-istiğrâ on cins hurûf-ı basite ve mürekkebedir ki bunlar (ş, n, se, mse, r, zr, t, dir, l, me) gibi. (Söyleyiş, söylen, söyleştirtilmesin, söylendirtirme, gülümset, içir, emzir) emirlerinde olduğu misüllü.

Hurûf-ı muğayyeretü'n-nisbe: Şol mümten'ül-ictimâ harflerdir ki emr-i hâzırlara kıyâsen ve semâ'en lâhik olup evvel emirlerin oldukları ma'ânî-i selâse-i mezkûreden ancak nisbeti veya nisbetle bile zamânı ya mahv ile veya tebdîl ile tagyir edeler. Hurûf-i mezkûre dahi bi-haseb-il-istiğrâ otuz üç cins hurûf-ı basite ve mürekkebedir ki bunlardır (mak ya mek ma, iyor, r, riz, acak ise, malı, an, ici, tı, ce, ka yaki, m, man, n, kış, kiç, kın ya kün kin, muk ya mük kı, ya ki ce, temâc, mâc, de, mor, su, sak, kü, ki) gibi işbu harfler maksad-ı sâlisten on dokuz bâbda mezkûr üç nev' masadır ve beş nev' ef'âl ve dört nev' sıfat ve yedi nev' esmâ-i müştakke edât ve alâmâtleridir (yazmak, söylemek, yazma, yazış, söyleyiş, yazıyor, söylüyor, yazar, yazmaz, yazacak, söyleyecek, yazan, söyleyen, yazıcı, kırık, kesik, korkuk, ürkek, kazanç, sevinç, gülünç, usanç, utanç) misâllerinde ve gayride olduğu gibi.

Fi'l-i mücerred-i hâkîkî: Bi-nefsih nisbet-i emriyye-i hitâbiyyeyi mutazammın olup hurûf-i muğayyeretü'l- ihdâs ve muğayyeretü'n-nisbeden âlî ve zamâ'ir-i muttasıla-ı bârizeden ârî olan emirdir. (Gül, ağla, de, ye, ara, bul), gibi.

Fi'l-i mücerred-i 'örfi: Ona hurûf-i muğayyeretü'l- ihdâsden hâlî olan fi'ldir. Evvel-i fi'l gerek on dört hurûf-i emriyyeden birinin luhûku ile isimden müsâğ olan emr-i hazır olsun (susa gözle) gibi gerek hurûf-i muğayyeretü'n-nisbeden birinin hurûf-i muğayyeretü'l-ihdâsten hâlî emirlere lühûkiyle müsâğ olan masâdır ve ef'âl ve sıfât ve esmâ olsun (yazmak gözetmek yazar yazacak yazan), gibi.

17

Mezîdün-fih: Hurûf-i muğayyeretü'l-ihdâs ile muṭraf olan emr-i hâzırlar ve evvel emr-i hazırlardan müştak olan masâdır ve ef'âl ve sıfattır. (Yazdır, söyleşmek, gülüşür), gibi.

Mezîdün-fih-i ħarf-i vâhit: Kendisine hurûf-i mugayyeretü'l-ihdâsten biri bulunan fi'ldir. (Güldür gülüşük), gibi.

Mezîdün-fih-i ħarfân: Kendisinde hurûf-i mezkûreden ikisi bulunan fi'ldir. (Gülüştür araştıır), gibi.

Mezîdün-fih-i şelâse: Kendisinde hurûf-i mugayyeretü'l-ihdâsdan üçü bulunan fi'ldir. (Söyleştirme), gibi.

Mezîdün-fih-i erbâ': Kendisinde hurûf-i mugayyeretü'l-ihdâsdan dördü bulunan fi'ldir. (Söyleştirmeden), gibi.

Fil-i müştakkun minh-i haĳîkî: Bi-nefsih-i nisbet-i emriyye-i hitabiyye-i mutazammın olan emr-i hazır-ı mücerred-i hakikikidir (yaz söyle), gibi.

Fil-i müştakkun minh-i izâfi: Hazır-ı mücerred-i örfî ile emr-i hâzır-ı mezîdun-fihlerdir. (Gözet gözle gözük yazdır söylet), gibi.

Fi'l-i câmid: Ef'âl-i nâkisa aksamından bi'l-küliyye hadesten münseliĳ ve nisbet-i tâmm-i zamâniyye dâl olan (idi, imiş, ise), gibi.

Fil-i mürekkeb lafzen ve ma'nen: İkidenden beşe kadar emr-i hazırlardan mürekkeb olan emirlerdir. (Yazıyor yazıverip durmaya gör), gibi.

Fi'l-i basit lafzen ve ma'nen: Fi'l-i âhiri ile mürekkeb olmayan emir ve müştakâtıdır. (Yaz, yazıyor), gibi.

Fi'l-i basit lafzen mürekkeb ma'nen: Emr-i hâzır-ı 'adem-i iktidârından muĳaffef olan emirdir. (Söyleyeme), gibi.

Fi'l-i basit lafzen mürekkeb manen: Emr-i hazır ile (idi, imiş, ise) fi'llerinden biriyle vech-i maĳsûs üzere mürekkeb olan mâzî-i maĳsûs-i nisbe ve mâzî-i menkûl-i nisbe ve fi'l-i müselles-i nisbelerdir. (Yazdı, yazmış, yazsa), gibi.

Fi'l-i basit lafzen mürekkeb manen: İki emirden mürekkeb olan emr-i hazırdır. (Yazıver), gibi.

Emr-i mürekkebi-şulâşî: Üç emr-i hazırdan mürekkebi olan emirdir (yazıvere gür), gibi.

Emr-i mürekkebi- rübâ'î: Dört emr-i hazırdan mürekkebi olan emirdir. (Yazı yazıverip durmaya gör), gibi.

Emr-i mürekkebi- humâsî: Beş emr-i hazırdan mürekkebi olan emirdir.

Emr-i mürekkebi- humâsî: Beşi malfûz bir mahzûf ve mukadder emr-i hazırlar ile (idi, imiş) fi'lerinden biriyle mürekkebi olan mâzî-i mürekkeblerdir. (Yazı yazı verip durmaya yaz), gibi.

Emr-i mürekkebi- humâsî: Şol emr-i mücerred ve mezîdün fihtir ki nisbet-i emriyyeyi mutazammın olarak yani emir ve talebi mutazammın ola. Emr-i mezkûr gerek isti'lâ tarîkiyle gerek iltimâs tarîkiyle gerek niyâz ve dua tarîkiyle olsun ve me'mûr olan zât dahi gerek muhatab gerek gâ'ib gerek mütekellim olsun bu üç nev'-i me'mûrden her biri gerek vâhid gerek müta'ddid olsun ve me'mûr bih olan hades gerek vücûdî gerek ademî olsun (yaz, kerem ile yazsın, yazmayayım, yazamayak), gibi.

Maşdar-ı mutlak-ı aşlî: Şol emr-i hazır-ı mücerred ve mezîdün fihtir ki âhirine hurûf-i iştikâkiye-i mugayyeretü'n-nisbeden (mak ya mek) harfinin lühûkiyle mutazammın olduğu nisbet-i emriyyeden ve zamândan bi'l-küliye münselih olup diğer mutazammın olduğu hadese mevzu' ve mahsus olup ke'l-evvel mef'ûl lazım etta'akkül ve gayri lazım etta'akkulden her birine te'addî ve te'allük ede (bunu okumak yazmak ona söylemekden iyidir), gibi.

18

Maşdar-ı mutlak-ı muhaffef: Şol masdar-ı mutlaktır ki ancak tahfif için âhirindeki edât-ı masdar olan (mak, mek) harflerinden kaf ve kâf-i mechûreler hafz olunmuş ola (yazma, söylenme), gibi.

Hâşıl-ı maşdar ve maşdar-ı nev'î: Şol emr-i hazır-ı mücerred ve mezîdün fihtir ki âhirine hurûf-i mugayyeretü'l nisbeden (iş) harfinin lühûkiyle nisbet-i emriyyeden ve zamân-ı müstakbelden bi'l külliye münselih ve mahlu' ve diğeri mutazammın olduğu hades-i mutlakın envâ'inden bir nev'-i gayri mü'ayyene mevzû' olup harf-i merkûmun inzimamından evvel müte'addî olduğu mef'ûllere yine müte'addî ola (Zeyd'in bu sözü Bekîr'e söyleyişi 'Amr'in gidişine benzemez), gibi.

Fi'l-i hâl ve fi'l-i hâzır: Şol emr-i hazır-ı mücerred ve mezîdün fihtir ki âhirine hurûf-i mugayyeretü'n-nisbeden (iyor) harfin lühûkiyle mutazammın olduğu nisbet-i emriyye-i istikbâliyyeden mücerred ve nisbet-i haberiye-i hâliyye ve hâzireyi mutazammın ola (yazdırıyor, söyleniyor), gibi.

Müstakbel-i mercû'un-nisbe: Şol emr-i hazır-ı mücerred ve mezîdün fihtir ki vücudu kazanmak âhirine yine hurûf-i mugayyeretü'n nisbeden ra-i sâkine-i mühmelenin ve 'adem kısmı âhirine hûrûf-i mezkûreden zâ-i sâkine-i mu'cemenin lühûkiyle mutazammın olduğu nisbet-i emriyyeden mütecerred olup bihase'l-isti'mâl gâh nisbet-i tamm-i haberiyye-i ricâ'iyye ve zanniyyeyi mutazammın olup fi'l olur ve gâh nisbet-i nâkıs-ı kıyâmiyye-i hâliyyeyi mutazammın olup sıfat-ı hâdise-i zamâniyye olur. (Ben yazarım, sen yazarsın, siz anlamazsınız, olura olmaz bakmaz), gibi.

Müstakbel-i meczûmu'n-nisbe: Şol emre mezîdün fihtir ki âhirine hurûf-i mugayyeretü'n-nisbeden (acak ya ecek) harfinin inzimâmıyla mutazammın olduğu nisbet-i emriyyeden ba'd-et-tecerrüd bi-haseb-i'l-isti'mâl gâh nisbet-i tamm-i haberiyye-i cezmiyyeyi mutazammın olup fi'l olur ve gâh nisbet-i vasfiyyeyi yani nisbet-i nakıs-ı kıyâmiyyeyi mutazammın olup sıfat-ı hâdise-i zamâniyye olur. (Sen söyleyeceksin, biz anlayacağız, anlayacak adam bellidir), gibi.

Müstakbel-i mü'ekkedü'n-nisbe: Şol emr-i hazır-ı mücerred ve mezîdün fihtir ki âhirine hurûf-i mugayyeretün nisbeden (isir) harfinin lühûkiyle mutazammın olduğu nisbet-i emriyyeden ba'd-et-tecerrüd nisbet-i tamm-ı haberiyye-i mü'ekkedeyi mutazammın ola(edersem), gibi.

Şıfat-ı hâdişe: Şol emr-i hazîr-ı mücerrred ve mezîdün fihtir ki âhirine hurûf-i mugayyeretün nisbeden (en) harfinin lühûkiyle nisbet-i emriyyeden ve zamân-ı müstakbelden münselîh olup diğeri mutazammın olduğu hades ile bitarîki'l-hudûs muttasıf olan zatî mutazammın ve fâ' ile ya nâ'ib fâ' ile nisbet vaz'inde mu'teber ola (okuyan dinleyenden ârif gerek), gibi.

Mübâlâğa-i şıfat-ı hâdişe: Şol emr-i hâzır-ı vücûdîdir ki âhirine hurûf-i mugayyeretün nisbeden (ici) harfinin lühûkiyle mutazammın olduğu nisbet-i emriyyeden ve zamânından münselîh ve diğeri mutazammın olduğu cihetle alâ-vech-il hudûs ve'l mübâlâğa muttasıf zâtı mutazammın olup vaz'inde fâile ve nâ'ib fâ' ile nisbet mu'teber ola (okuyucu, yazıcı), gibi.

Şıfat-ı şâbite: Şol emr-i hâzır-ı vücûdîdir ki bi-haseb-i semâ' âhirine hurûf-i mugayyeretün nisbeden işbu (kı ya ki, kun ya kün, gun ya gün, men, man ya mal, kı, n) harflerinden birinin lühûkiyle veya ancak âhirindeki harekenin sukutiyle veya harekenin tebdiliyle mutazammın olduğu nisbet-i emriyyeden ve zamândan mahlû' ve diğeri mutazammın olduğu hadesle alâ-vech-is sebât ve devâm muttasıf olan zâtı mübhemeyi mutazammın olup vazî'nde fâ' ile ve nâ'ib fâ' ile nisbeti muteber ola (kırık kalem, yorka hayvan, coşkun, şaşkın, gezgin, sağlam, sağman ya sağmal, uzun kimse, dolu kap, belli adam, tuzsuz ta'âm), gibi.

19

Esmâ-i şıfat-ı şâbite: Şol esmâ-i gayr-i müştakkedir ki şıfat-ı sabitenin hey'etiyle delâlet ettiği ma'ânî-i selâseye maddesiyle delâlet edeler. (Güzel, kızıl, iyi, kötü, ak, kara adam), gibi.

Mübâlâğa-i şıfat-ı şâbite: Şol emr-i hâzır vücûdîdir ki âhirine hurûf-i mugayyeretün nisbeden işbu (tı, cı, kı, yak, kış ya kiç, kın ya kin) harflerinden birinin semâ'en lühûkiyle mutazammın olduğu nisbet-i emriyyeden ve zamândan münselîh ve diğeri mutazammın olduğu hadesle alâ-vech-i-s sebât ve'l- mübâlâğa bi-tab' muttasıf olan zat-i mübhemeye itlâk olunub vazî'nde fâile ve nâ'ib fâile nisbeti mu'teber ola (kıskanç, korkunç, gezinti adam, okunak yazı, dönek kimse, utangaç, bilgiç kimse, yorgun hayvan), gibi.

İsm-i maşdar: Şol emr-i hâzır vücûdîdir ki âhirine hurûf-i mugayyeret'ün nisbeden işbu (tı, ci, ce, ka, yak, kı, yakı, ku, m) harflerinden birinin lühûkiyle veya harekenin arûzîyle mutazammın olduğu nisbet-i emriyyeden ve zamândan mahlu' ve diğer mutazammın olduğu hades-i mutlaka delâlete mahsûs ve mevzu' olup mef'ul-u lazım-et-te'akkül ile mef'ûl-u gayr-i lazım et-te'akile ta'ddî ve ta'llükten memnu' ve maktû' ola (karartı, üzüntü, sevinç, kazanç, ölüm), gibi.

İsm-i mevsûf: Şol emr-i hazır vücûdîdir ki âhirine hurûf-i mugayyeretün nisbeden (tı, su, sık, ka, kaf ya kâf, kı ya ki, kış ya kiç m, mag, mor, mak ya mek, maltı, n) harflerinden birinin semâ'en lühûkiyle veya harekenin urûziyle mutazammın olduğu nisbet-i emriyyeden ve zamândan mütecerred ve diğer mutazammın olduğu hadesle gerek ancak bitarîkis-sebât ved-devam ve'l-mübâlağa muttasıf olan zavât-i mübheme envâ'inden bir nevi'-i mübhem-i mutazammın olup vaz'inde fâ'ile ve nâib-i fâ'ile nisbet mu'teber olmaya (elinti, tütsü, tutsak, kuşak, algı, vergi, takım, yağmur, kusmak, tütün, yazı, kapı), gibi.

İsm-i eser-i fi'l: Şol emr-i hazır vücûdîdir ki âhirine hurûf-i mugayyeretün nisbeden bi-haseb-is-semâ' (tı, ka ya ke, m, mak ya mek) harflerinden birinin semâ'en lühûkiyle nisbetten ve zamândan münselîh ve diğer mütazammın olduğu hadesin fâ'ilden sudûruna ve mef'ûle vükû'una müterettib olan eseri mutazammın ola (süprüntü, kesinti, kırıntı, kırpıntı, döküntü, buluntu, yırtık, delik, yarık, kıyık, dilim, kesik), gibi.

Esm-i mekân-ı fi'l: Şol emr-i hazırdır ki âhirine hurûf-i mugayyeretü'n-nisbeden bi-haseb-is semâ'(tı, de, ka ya ke, kıc ya kic, m, mabac, mac, mak, mek, man) harflerinden birinin semâ'en lühûkiyle veya harekenin semâ'en 'urûzuyla mutazzammın olduğu nisbet-i emriyyeden ve zamândan münselîh olup diğer mutazammın olduğu hadesin ya fâ'il veya nâ'ib-i fâ'il ile kıyâmına zarf olan mekân-ı mübhemi mutazammın ola (akıntı, geçit, konak, gezek, bürküç, yatım, sokum, atlambaç, dolambaç, yırtmaç, tutmak, basamak, kaçamak, ağman, öte gece), gibi.

İsm-i zamân-ı fi'l: Şol emr-i hâzır vücûdîdir ki âhirine hurûf-i mugayyeretü'n-nisbeden (sı ya si) harfinin lühûkiyle nisbet-i emriyyeden ve zamândan münselîh

olup diğerk mutazammın olduğu hadese zarf olan zamân-ı mübhemi mutazammın ola (yatsu ya yatsı), gibi.

20

İsm-i âlet-i fi'l: Şol emr-i hâzır vücûdîdir ki âhirine hurûf-i mugayyeretü'n-nisbeden bi-haseb-is semâ' (c, cık, ka ya ke, kı ya ki, gı ya gi, kıç, kiç) harflerinden birinin lühûkiyle mutazammın olduğu nisbet-i emriyyeden ve zamândan mahlû' olup diğerk mutazammın olduğu hadesin ya fâ'il veya gâ'ib fa'il ile kıyâmına vasıta ve vesile ve âlet olan zat-ı mübhemeyi mutazammın ola (kısâc, tıkâc, salıncak, bıçak, elek, kürek, süpürge, bıçkı, kaşığı, sözgü, bilgi, sallangaç, sallangıç, süzgeç), gibi.

Mâzî-i maşsus'n-nisbe: Şol emr-i hâzır ve mezîdün-fihtir ki bi-hasebi'l kıyâs âhirine ef'âl-i nâkısa-ı câmideden nisbet-i haberiyye-i mâzîye-i hissiyeye mevzû' olan (idi) fi'li vech-i maşsûs üzere lâhik ola (yazdı söyleşmedi), gibi

Mâzî-i menkûlu'n-nisbe: Şol emr-i hâzır ve mezîdün-fihtir ki bi-hasebi'l kıyâs âhirine ef'âl-i nâkısa-ı câmideden nisbet-i haberiyye-i mâzîye-i nakliyyeye mevzû' olan (imiş) fi'li vech-i maşsûs üzere lâhik ola (yazmış, söylemiş), gibi.

Fi'l-i müşellesü'n-nisbe: Şol emr-i hâzır-ı mücerred ve mezîdün fihtir ki âhirine ef'âl-i nâkısa-ı câmideden (ise) fi'li vech-i maşsûs üzere lâhik olup mecmû'-i mürekkeb gah nisbet-i tâmma-ı şartiyyeye ve gah nisbet-i tâmma-ı temenniyyeye ve gah nisbet-i terciyyeye delâlet ede (söylese, söyleyeydi), gibi.

İsm-i mensûb: Şol isimdir ki âhirine (lı ya li, siz, ici, tamac, cel, sel, ku, lık ya lik) harflerinden birinin lühûkiyle medlûline sûre-i mütenevvi'e-i mutebereden bir sûrele intisabı ve ihtisâsı olan zat-ı mübhemeyi mutazammın ola (Osmânlı, yaşlı, birinci, yağcı, yağsız, ölümcül, yoksul, aylık, gecelik), gibi.

İsm-i mensûb-i bi's- şîğa: Şol isim 'adeddir ki âhirine (ici) harfi lâhik ola (birinci, ikinci), gibi.

Mübâlağa-i ism-i mensûb-i bi's-sığa: Şol ism-i mensûbtur ki âhirine (ici, tamac) harfleri kıyasen ve semâ'en lâhik olup olmakla medlûline müte'allik 'amelleriyle takyît ve iştigâl eden zât-ı mübhemeyi mutazammın ola (suycu), gibi.

Muşağğar: Şol kelimedir ki âhirine (cık, cik, ca, ce, şin, şimen, mıtrak, mitrek, meşe, se, si) harflerinden birinin lühûkiyle ya medlûl-i mutâbakından veya medlûl tazammundan akel ve esgar ma'nâya delâlet ede (kuzucu, devecik, güzelce, sarışın, karamtırak, gülümse), gibi.

Mübtedâ: Şol ism-i müsned ileyhtir ki müsned bih fi'l olmaya (ben söyleyeceğimdir, sen böylesin), gibi.

Ĥaber: Şol müsned bihtir ki âhirine mübtedâdan 'ibâret-i zamir-i bâriz veya müsteter muttasıl ola (biz böyleyiz, sen böylesin), gibi.

Fâ'il: Ya kendine fi'l-i ma'lûm isnâd olunan zamir-i bâriz ve müsteter-i muttasıldır. (Ben yazdım, sen okumadın) gibi veya kendine fi'l fi'l-i ma'lûm ma'nasına olan kelimât-ı nisbet-i kıyâmiye-i nâkisa ile nisbet olunan ism-i zâhir-i malfûz ve muqadder (ben okuyanın, sen dinleyen kimsesin), gibi.

Nâ'ib-i fâ'il: Ya kendi fi'l-i mechûl isnâd olunan zamir-i muttasıl müsned ileyh ve (ah ile ayın, de, den) harfleriyle mutraf olan esmâ-i zâhire-i müsned ileyhdir. (Adın söylenmez, ismin okunmaz, buna gülünür, Zeyd ile oturulur, gece yatılır, burada oynur, senden korkulur) gibi veyahut kendine sıfat-ı meçhûle nisbet-i kıyâmiyeye-i nâkisa ile nisbet olunup alâmet-i zahireden ârî olan ism-i zâhir ve malfûz ve mukadder ve (a ile yın, de, den) harfleriyle mutraf olan esmâ-i zahire-i müsned olan ileyhdir. (Söylen söz, Zeyd yüzüne gülünen kimsedir, burası geceleyin oynanan yerdir), gibi.

21

Mef'ûl-ı mutlak: Şol hâsıl-ı masdardır ki fi'lden ve ma'na-ı fi'lden evvelce zikr oluna (gidiş ditti, çıkış çıktı), gibi.

Mef'ûl-ı muqayyed: Şol isimler ki âhirine (ay ah ile yın, alı, de, değın, dek, d) harflerinden birinin âhirine lühûkiyle medlûline fi'l ve manâ-ı fi'l vech mahsûs üzere te'allûk ve te'addî ede (parayı ver, akşamleyin git, ikindiyyin gel, Bekir yattığı gibi uyudu), misüllü.

Mef'ûl-ı lâzımu't-ta'aqqul: Şol mef'ûldur ki âhirinde (ı) harfi ola (Zeyd'i gör) gibi.

Mef'ul-i gayr-i lâzımu'ut-ta'aqqul: Şol mef'ûldur ki âhirinde (a) harfi ola (Zeyd'e bak), gibi.

Ĥâl: Şol kelime-i hakîkîye ve hükmiyyedir ki bihasebi'l-kıyâs (a, ise, iken, meğer, ce) harflerinden birinin lühûk ve duhûliyle fa'ilden ve nâ'ib-i fâ'ilden ve mef'ûlden birinin hey'eti ve keyfiyetini mübeyyin ve müfessir ola (güle güle geldi, ağlayarak gitti, anlaşılın diye yazdım, göz göre aldandım, bu hane böylece yüz kuruş eder), gibi.

Temyîz: Şol kelimedir ki âhirine (ca) harfinin lühûkîyle medlûli olan bir emrin emr-i âhire sübûtu ve nisbet-i cihetini tebyîn ve tefsir ede (bu adam kıyafetçe iyidir, huyca kötüdür, Zeyd düşercesine koştu, Bekir atı öldürcesine koşturdu), gibi.

8

Fi'l: Şol kelimedir ki nisbet-i tâmm-ı zamâniyyeye ya bi't-tazammun veya bi'l-mutâbaka delâlet ede (söyle, yaz, anlamalı, imiş ise), gibi. İsim: Şol kelimedir ki mefhûmiyette müstakil ve mahkûmün aleyh ve mahkûmün bih olmakla sâlih ma'nâya delâlet ede (taş, taşlık kırık, kesik, sen, ben, o, öyle, ora, bu, şu, böyle, şura, kim, ne), gibi.

Ĥarf: Şol kelimedir ki gayrinde kâ'in ma'nâya delâlet etmekle mensûbun ileyhe ve mensûb olmaya (sen de bizden iyice anla hâ) kelimelerinin avâhirlerindeki (de, den, ca, a) kelimeleri gibi.

Müşakkun minh: Bi-nefsih nisbet-i emriyeye delâlet eden emr-i hâzır-ı mücerredler misüllü (gül, ağla, ara), gibi.

Müştağk: “Taşla, gözle”, gibi.

Müştağku'n minh-i haqîkî: Binefsihî nisbet-i emriye-i hitâbiyyeyi mutazammın olan emr-i hâzır olan emr-i hazır-ı mücerrede denir.

Müştağkun minh-i izâfî: Hurûf-i emriyye-i vasita ve inzımâmıyla nisbet-i emriyye-i hitâbiyyeyi mutazammın olan emr-i hâzırlar ile emr-i hâzırlar mezîdün fihlere (müştağkun minh-i izâfî tesmiye) olunmuştur.

9-10

Mezîdün-fih: Şol fi'ldir ki hurûf-i muğayyeretü'l-ihdâsten birden altıya kadar hurûf bulana hurûf-i mezkûreden evvel hurûf-i emriyyeden biri gerek bulunsun (susat, susatır) gibi gerek bulunmasın (yazdır, söyletme) gibi ve kezâ hurûf-i mezkûreden sonra hurûf-i muğayyeretü'n-nisbeden biri gerek bulunsun gerek (söyleşiyor) gibi gerek bulunmasın emsile-i sâbika misüllü.

Hurûf-i emriyye: Bi-haseb-is-sema' lâhik oldukları isimlerde nisbet-i emriyye-i hitâbiyenin hudûsine sebep olan mârr-üz-zikr on dört hurûf-i basite ve mürekkebedir.

Hurûf-i muğayyeretü'l-ihdâs: Şol hurûf-i basite-i ve mürekkebe-i câ'iz-il-ictimâdır. Emr-i hazır-ı mücerred-i hakîkî ve örfiye birden altıya kadar lâhik olup her lâhik oldukları emrin mutazammın olduğu hadesi tagyîr ve tebdîl edeler. (Söyleştirtirme) emrindeki (ş, tir, t, tir, l, m) harfleri gibi.

Hurûf-i muğayyeretü'n-nisbe: Şol hurûf-i basite ve mürekkebe mümteni'ü'l-ictimâ'dır ki emr-i hazır-ı mücerred-i hakîkî ve örfî ve mezîdün fihlere lâhik olup evvel emirlerin mutazammın oldukları ma'ânî-i selâseden ya ancak nisbet-i emriyyeyi veyahut ma'az-zamân ya mah ile veyahut tebdil ile tegyîr edeler (yazmak, yazıyor, yazar, yazacak, yazarsa, yazmalı, yazan, yazıcı, coşkun, keskin) kelimlerinin avâhirindeki (mak, iyor, r, acak, ise, an, ici, kun, kin) harfleri gibi.

Fi'l-i tâmm: Şol fi'ldir ki mefhûmiyyette müstakil ve mensûbun bih olan hadesi mutazammın ola (okuna, yazma, yazar), gibi.

Fi'l-i nâkıs: Şol fi'ldir ki mefhûmiyyette müstakil hadesi mutazammın olmaya gerek asla hadesi mutazammın olmasın gerek mefhûmiyyette gayr-i müstakil mensûb olmakla gayr-i sâlih hadesi mutazammın olsun bu sûrete fi'l-i nâkıs iki nev' olur (nevi'-i evvel) hadesten bi'l-küliye hâli ve mücerred olan (idi, imiş, ise) fi'llerdir ki emr-i hâzıra lâhik oldukları sûrette hurûf-i mugayyeretü'n-nisbe mesâbesinde olurlar (nevi'-i sâni) mensûb olmakla sâlih hadesten hâli ve mücerred ve gayrinde kâ'in hadesi mutazammın olandır ki bi-haseb-is-sema' iki kısma munkasımdır (kısım-ı evvel) mübteda ile habere mülâzemet eden (ol, et, kıl) fi'lleridir bunlardan (ol) fi'l-i haberde kâ'in-i hades ve hâleti mutazammın olup haber-i mezkûr ile ya bil-ma'iyye fi'l-i lazım ile ifâde olunur (deli ol, güzel olsun, Zeyd güzellensin) gibi (kısım-ı sâni) ef'âl-i mürekkebe-i sâlife-i beyânın eczâ-yı mutevâsita ve âhireleri olarak müsta'mel olan (ver, dur, yat) fi'lleridir bunlar ya münferiden veyahut mürekkebedir (veriverdi, kapıver, dur okuya dur, okuua kal, durmaya yazdı), gibi.

Müte'addî: Şol fi'ldir ki ya binefsihî (ı)lı, (a)lı mef'ûllerden birine veya ikisine mütecâviz ola veyahut edevât-ı ta'diyeden işbu (r, z, r, t, d, r) harflerinin münferiden veya müctemi'en ve mükerreren vech-i mahsûs üzere lühûk ve inzımâmlarıyla bir (ı)lı mef'ûl-ın leh ve dörde kadar malfûz ve mukadder (a)lı mef'ûle mücâvir ola (Zeyd'i gçr, 'Amr'e bak, prayı Zeyd'e ver), gibi.

11

Nekre: Şol isimdir ki ma'nâ-yı ma'lûma tayin olunduğu vakitte ancak zat-ı ma'na malhûz olup o ma'nanın sâmi'e ma'lûmiyyeti ciheti malhûz ve mu'teber olmaya (deve, taş, yazlık, korku), gibi.

Ma'rife: Şol isimdir ki bir ma'nâya ta'yin olunduğu zamânda hem zat-ı ma'na malhûz ola ve hem o ma'nanın sâmi'e ma'lûmiyyeti hâleti malhûz ve mu'teber ola işbu isim hîne'l-vaz' gerek ba-husûsa malhûz olsun gerek emr-i 'âm ve kâ'ide-i külliye zımınında icmâlen malhûz olsun ve bu iki sûrete ma'nâ-yı mavzu'la dahi gerek ba-husus malhûz olsun gerek emr-i 'âm zımınında icmâlen malhuz olsun imdi ma'rife-i ale'l itlâk on bir nevi'dir 'âlâm (Ali) gibi muzmarâttır (ben, sen, ora, öyle, biz) zamâ'iri gibi esmâ-i işârettir (bu, şu, böyle, şöyle) gibi esmâ-i kendiyeden (ki)

ya (kı) isimdir (benimki, onunki) gibi sıfat-ı hâdisedir (parayı veren âtî el'ân adam geldi) gibi (ol) harfiyle masdarı ve mahâlli olan isimdir (ol zât daha gelmedi) gibi (şol) harfiyle masdarı ve mahâlli olan isimdir (fi'l şol kelimedir ki...) gibi (hani) harfiyle masdarı ve mahalli olan isimdir (hani söylediğin söz yok ki işte çıktı) gibi (ı) harfiyle mutrâf olan nekredir (atı al, parayı ver) gibi harf-i mezkûr marifeye lâhik olduğu sûrete ancak edât-ı mef'ûl ve nekreye lâhik olduğu olduğu sûrete hem edât-ı mef'ûl ve hem edât-ı ta'rif olur (ñ) harfiyle mutraf nekredir (at çölü atın çölü)gibi harf-i merkum dahi ma'rifeye lâhik olduğu sûrete ancak harf-i izâfet ve tahsis ve nekreye lâhik olduğu sûrette hem edât-ı izâfiyyet ve tahsis ve hem edât-ı ta'rif olur zamir-i muttasıladan (m, ñ, sı, miz, siniz) zamirlerine muzâf olan isimdir (kölen, köleniz, kölesi, kölemiz), gibi.

12

A: Edât-ı intihadır (buradan oraya gitti) gibi. Ba'zen harf-i ilhâk olunup evvel isimlerin medlûlleri olan zevâtın her birinin âhirine bi-tarîk-'t-tesâvî ve't-tekâfu' lüsûk ve ittisalları ifâde olunur (kaçan kaçana, yüz yüze, baş başa), gibi

Fi'l-i mürekkebi-i lafzen ve ma'nen: Lagız ve ma'nâ itibarıyla birleşik fi'l (yazı verip tutma), gibi.

19

Acağ: Edât-ı müstakbel-i meczûmu'n nisbe (Zeyd arayacak), gibi

İçin harfi: kâffe-i esmâ ve sıfâta ve emr-i gâ'ibe lâhik olup o kelimâtın medlûlâtı bir emrin hudûsine zihnen ve haricen illet olduğu iş'âr etmekle edât-ı te'lil olur şu kadar ki emr-i gâ'ibe lâhik olduğu sûrete mutazammın olduğu nisbet-i emriyyeyi selh ve tecrîd eder (Zeyd'i görme için, seni sevdiğim için geldim), gibi.

20

İse: Ma'lûm ola ki kelime-i merkûme ya emr-i hazırâ lâhik olur (yazsa) gibi veya cümlelerin cüz'-i âhiri olan fi'le ve isme lâhik olur (Zeyd yazmış ise) gibi veyahut

cümlenin cüz' -i evveli olan isim müsnedün ileyhe lâhik olur (ben söyliyorum sen ise anlamıyorsun), gibi.

İsir: Ma'lûm ola ki harf-i mezkûr ancak emr-i hazıra lâhik olup evvel-i emrin mutazammın olduğu nisbet-i emriyyeyi nisbet-i haberiye-i meczûme-i mü'ekkedeye tebdil etmekle hurûf-i mugayyeretü'n-nisbe aksâmından müstakbel-i mü'ekked-i nisbe edâtı olur (doğısir dersinden ol hulq-i hasen), gibi.

İşte: Ma'lûm ola ki harf-i merúum gerek sûret gerek hakikete yâ úaríbe işârete mevz' olan (bu, bura, böyle) isimlerine dâhil olur veya mâzîlara dâhil olur veya fi'l hâle dâhil olur veyahut fi'l-i müstakbele dâhil olur eğer esmâ-i işâret mezkûreye dâhil olursa mârû'z-zikr (iş) harfi edât-ı takrip ma'a'tenbih olur (işte böyledir, işte burası böyledir), gibi.

21

Eğer: Fi'l-i şartın hem evveline ve hem âhirine dâhil olup ma'nâ-ı şartî bazı sûrete tahkik ve te'kît ve ba'zı sûrete ta'yin etmekle edât-ı şart olur. (Eğer söylerse iş olur), gibi.

İken: Harf-i ma'lûm ola ki harf-i merkûm cümle-i haberiyenin âhirine lâhik olup mutazammın olduğu nisbet-i tamamiyetten tecrîd birle mazmun-ı fâ'ilin hâlini beyân edildiğini ifâde ve vâv-i hâliyye-i 'Arabîye manâsını te'diye etmekle edât-ı hâl olur. (Elin ermiş iken oku, Zeyd söyler iken sen söyledin), gibi.

En: Şol harftir ki ma'lûm ola ki harf-i merķûm aksâm-ı kelimâttan mübâlağa-i sıfat-ı hâdisenin ve sıfat-ı sabitenin ve mübâlağa-i sıfât-ı sabitenin ve esmâ-i sıfâtın hem mükebbelerine ve hem müsaggarlarına dâhil olup mutazammın oldukları o safta mevsuflarının gayre mezîyyet ve fazîletlerini iş'âr etmekle edât-ı tefdîl olur. (Bunların en acısı, en delisi, budur), gibi.

Ol harfi: Nekreye dâhil olup medlûl-i 'ind-i'l-muhatab ma'lum ettiğini iş'âr etmekle edât-ı ta'rif olur. (Ol adam daha gelmedi), gibi.

İle harfi: Bâ-i cârre-i ‘Arabîyye gibi gah edât-ı ist’âne olur yani âliyye olur (Zeyd Bakir’i kamçı ile dövdü) gibi ve gah edât-ı bedel ve mukâbele olur ve gah edât-ı sebep olur (ne bulduysa edeble buldu) gibi ve gah edât-ı ta’lil olur (idi, imiş, ise, kelimeleri nisbet-i tamme-i zamâniyyeye delâlet etmeleri ile fi’l olurlar) gibi ve gah edât-ı mülâbese ve musâhabet olur. (Zeyd Bekir ile geldi), gibi.

22

Harf-i temdîd: Devâm ettirme eki (Zeyd Bağdad’dan geleli görmedim), gibi.

İllâ harfi: Ma’lûm ola ki harf-i merkûm-i lisân-ı ‘Arabî’de vaki’ (lâsiyemâ, husûsen) kelimeleri misüllü mâba’dinin medlûline bir emrin intisâb ve te’allükü mâkablının medlûline intisâb ve te’allükten evveli ve âhiri olduğundan mâba’dini makablınıe müsâvâttan ihrâc etmekle edât-ı istisnâ olur. (Bunları severim illasini bunları sevmem), gibi.

“Alı” kelimesi: Ma’lûm ola ki kelime-i merkûme emr-i hazıra lâhik olup evvel-i emri-i nisbet-i emriyyeden ve zamândan bilkülliyye hal’ ve tecrid edip lisân-ı ‘Arabî’de vâki’ (münz) kelimesi gibi gah ism-i müddet olur (Zeyd geleli üç gündür) gibi ve gah harf-i temdîd olur. (Zeyd geleli görmedim), gibi.

Ammâ harfî: Ma’lûm ol ki harf-i merkûm cümleye dâhil olup evvel cümle-i mutakaddimenin fâ’it olduğu şeyi tedârük için serd ve ityân olunmuş ettiğini iş’âr etmekle (lâkin) ‘Arabî gibi edât-ı istidrâk ve istisnâ-i münkatı’ olur. (Söylerim amma gücenersen, oraya git amma durma), gibi.

İmdi harfi: Ma’lûm ola ki harf-i merkûm yâ ibtidâ-i kelâma dâhil olur veyahut fi’l emrin âhirine velev hükmen lâhik olur imdi eğer ibtidâ-i kelâma dâhil olursa o kelâmın ba’de’l-icmâl tafsil-i sûre olduğu iş’âr etmekle imâ-i ‘Arabîyye gibi edât-ı tafsil olur (imdi-i mezkûr) gibi ve eğer fi’l-i emre lâhik olursa evvel-i emrin mutazammın olduğu nisbet-i emriyye ve talebi mü’eccel ettiğini iş’âr etmekle edât-ı fevr ve te’cîl olur (yaz imdi, söyle imdi), gibi.

23

An arfı: Yani hemzesinin fethesi elif sreinde yazılan harftir ma'lûm ola ki harf-i merkûm ancak emr-i hazıra lâhik olup evvel-i emrin mutazammın olduğu nisbet-i emriyyeyi ve zamnını ba'de't tecrîd diğer mutazammın olduğu hadesle zamân-ı mzda ale-vech'l hudûs mevsûf olan zâta delâlet etmekle hurûf-i mugayyaret'n nisbe akamından sıfat-ı hâdise edât-ı olur zât-ı mezkûr gerek mübhem olsun (söz anlayan varsa anlansın) gibi gerek mu'ayyen olsun (parayı veren gitti) gibi bu sûrete sıfat-ı hâdise gah nekre ve gah ma'rife olur.

İnce arfı: (Acak ecek) harfi misüllü ancak emr-i hazıra lâhik olup evvel-i emrin mutazammın olduğu nisbet-i emriyyeyi tamamıyetten ba'de'l-hal' diğer mutazammın olduğu hadesin bir zâta subt-i zamnıyle emr-i âhirin subt-i zamân-ı muvakket ve merut ettiğini i'r etmekle edât-ı tevkt olur. (Zeyd gelince sen de gel), gibi.

Ancak arfı: Kffe-i ef'l ve esmya dâhil olup evvel-i ef'l ve esmnın medlllerine bir emrin inhisrını i'r etmekle edât-ı kasr olur. (Zeyd ancak baktı, ancak Zeyd baktı), gibi.

Od arfı: Cmleye dâhil olup o cümlenin mazmunu mütekellim-i hirden sdir olan cümle-i istifhmiyyenin mazmununu nefyen ve isbten musaddak cevâb olduğunu i'r etmekle edât-ı tasdik olur Şu kadar ki cümle-i istifhmiye-i karinesiyle cümle-i cevabiye hazf ve takdir olunarak harf-i mezkûr ile iktifâ c'iz olur (Zeyd güldü a, 'Amr glmedi, glen Zeyd değil mi) misüllü su'alların mazmnını tasdik makâmında (od) harfiyle iktifâ olunduğu gibi ki od Zeyd glmedi, 'Amr glmedi, glen Zeyd değil demek olur.

24

İyor arfı: Ma'lûm ola ki harf-i merkûm emr-i hazıra lâhik olup mutazammın olduğu nisbet-i emriyyeyi nisbet-i haberiyyeye ve zamân-ı mstakbeli dahi zamân-ı hâle tebdîl etmekle hurûf-i mugayyaret'n-nisbe aksmından fi'l-i hâl ve fi'l-i hâzır edât-ı olur. (Yazıyor, gidiyor ağlıyor), gibi.

25

Bâri harfi: Ma'lum ol ki harf-i merkûm cümle-i ihbâriye ve inşâ'iyenin cüz'lerinden hem müsnedün ileyh hem müsnedün bihin hem evveline ve hem âhirine dâhil olup evvel-i cümleyi ve cümle-i âhiriyyeyi müştemil-i kelâmda yâ lafzen veya ma'na zikri ve takdim eden bir emrin sudûrinden dolayı evvel-i cümlenin muzmûnunun vuku'u 'adem-i vukû'undan evveli ve evvel-i emrin nakîzından adını ettiğini iş'âr etmekle min-vech edât-1 terkî ve min-vech edât-1 tenezzül olur. (Gelmişsek oturma bari), gibi

Bile: Ma'lûm ol ki kelime-i merkûm e yâ (ile) harfini veli etmez (bunu deli bile biliyor) gibi veyahut veli eder ve veli ettiği sûrete (ile) harfi yâ edât-1 musahabettir (Zeyd atı takıyla bile aldı) gibi veya edât-1 isti'ânedir (Zeyd Bekir'i kamçı ile değil el ile bile dövdü) gibi veya edât-1 mukabeledir. (Bu atı bedavaya değil para ile bile almaz), gibi.

Belki harfi: Cümle-i haberiyyeye dâhil olup o cümlenin mutazammın olduğu nisbet-i haberiyyeyi nisbet-i inşâ'iyeye-i ricâ'iyeye tebdîl etmekle edât-1 tereccî olup ekseriya atmâ'da isti'mâl olunur (belki Zeyd gelir, ne biliyorsun belki Zeyd gelecektir) gibi. Bu nev' cümle-i tereccîye atmâ'da isti'mâl olunduğu vakitte makam-1 tahkîkte atmâ'iyeye olduğu iş'âr için âhirine (dir) harfi ilhâk olunur.

Belki harfi: Ekseriya lisân-1 Farisîde edât-1 rabt olan (ki) harfi ilhâk olunur (bulayki) gibi imdi harf-i merkûm emr-i hâzır ile (ise) fi'linde mürekkebe olup nisbet-i şartiyye ve nisbet-i temenniye ve nisbet-i terecciyede bi'l-iştirâk müsta'mel olmakla fi'l-i müselles-i nisbe ismiyle müsemmâ olan fi'le dâhil olup ol fi'l-i nisbet-i tereccîye delâlete tahsis etmekle edât-1 terccî olur. (Bulay bu akşam geleydi), gibi.

26

Tâ harfi: Yani tâ-i meftûhedir ki edât-1 gayet olur (tâ oraya gitti), gibi.

Tı harfi: Yani tâ-i meksûredir. Ma'lum ola ki harf-i merkûm ancak emr-i hazıra lâhik olup mugayyeretü'n nisbe ba'zı emirde edât-1 ism-i masdar olur (karartı, kazartı, bulantı, gezinti) gibi ve bazı emirde edât-1 ism-i mevsûf olur (ilenti) gibi ve bazı emirde edât-1 ism-i mekân olur (akıntı), gibi.

Tek arfı: ti-i beyân (keŖki) harfı gibi edât-1 temenni olur Ŗu kadar ki karıbez-zikr olunacağı vecihle (keŖki) harfı ancak fi'1-i müselles-i nisbeye mülâzemet eder (keŖki gelse de gitse de) gibi ve (tek) harfı hem fi'1-i merkume mülâzemet eder (tek sağ osun da ne vakit gelirse gelsin), gibi.

Cil arfı: Ma'lum ol ki harf-i ma'lm bi-hasebis-semâ' esmâ-i sıfata lâhik olur veya esmâ-i s'ireye lâhik olur veya müstakbel-i mercu'un-nisbenin vcd kısmına lâhik olur eğer esmâ-1 sıfâta lâhik olursa ol esmnın mutazammın oldukları evsfi taklil etmekle edât-1 tasgir-i vasf olur (akıl) gibi ve eğer esmâ-i s'ireye lâhik olursa evvel-i esmnın medlltına bir emrin ale vechil-mübâlağa ve's-sibt mensbiyyetini ifâde etmekle edât-1 mblga ism-i mensûb-i subt olur (lmcil, adamcıl), gibi.

Cileyin arfı: Ma'lum ol ki harf-i merkûm zam'ir-i mnfsılaya ve esmâ-i iŖaretten (bu,Ŗu) isimlerine ve esmâ-i zavhireden hasabe's-semâ' bazılarına lâhik olup medlllerinin sıfat-1 glibe ve mŖtehireleriyle ittisfları cihetinden mŖebbeheye olduklarını iŖ'r etmekle edât-1 teŖbih olur (bencileyin, sencileyin, bizcileyin, Ŗuncileyin, adamcileyin, insancileyin hareket et), gibi.

28

Dir arfı: Ma'lûm ola ki harf-i mezkûr ya emr-i hazıra lâhik olur veyahut fi'1-asıl cümle-i haberiyyeye olan cümle-i ismiyyenin cüz'-i hiri olan habere lâhik olur eğer emr-i hazıra lâhik olursa edât-1 nisbet-i haberiyye olur. (Zeyd budur), gibi.

29

Düz arfı: Ancak gün ismine lâhik olup Ŗemsin tul'i ile gurbu beynindeki zamân-1 mmte-d-i mahdudda müsta'mel ise de bihasebi'l-a sıl güne mensûb olan zat-1 mbhemeye mevzu' olmakla bu cihetle edât-1 ism-i mensûb olur (gündüz), gibi.

Dan arfı: Ma'lûm ola ki harf-i merkûm dahi hurûf-i cre-i 'Arabıyyeden (min) harfı gibi bazı sûrete edât-1 ibtidâ olur (Ŗimdiden burdan oraya gitti) gibi ve bazı sûrette edât-1 tab'z olur (Zeyd kendini bilenlerdendir) gibi ve bazı sûrete edât-1 ta'lil olur (korkumdan söyleyeyim), gibi.

Se arfı: Ya isme lâhik olur veyahut emr-i hazırâ lâhik olur eğer isme lâhik olursa hurûf-i emriyyeden edât-1 emr-i hâzır-1 musaggar olur (susa, benimse) gibi ve eğer emri-i hazırâ lâhik olursa hurûf-i mugayyeretü'l-ihdâs edât-1 tasgir-i hades ve vasf olur (aę ağsa), gibi.

Siz arfı: Ancak isme lâhik olup evvel-i isme medlûline zât-1 mübhemenin min-cihet'l-'adem mensûbiyetini iş'âr etmekle edât-1 ism-i mensûb-1 vasf-1 'ademi olur (yağlı yağsız, tuzlu tuzsuz), gibi.

Sâl arfı: Ancak (kum) ismine lâhik olup ol ismin medlûline zât-1 mübhemenin mensûbiyetini iş'âr etmekle edât-1 ism-i mensûb olur (kumsal) gibi ki kumlu mânâsındır.

Sul arfı: Ancak (yok) ismine lâhik olup ol ismin medlûline zât-1 mübhemenin mensûbiyetini iş'âr etmekle edât-1 ism-i mensûb olur (yoksul), gibi.

Sun arfı: Emr-i hazırâ lâhik olup mutazammın olduğu nisbet-i emriyye-i hitâbiyyeyi nisbet-i gaybiyyeye tebdîl etmekle (a) harfi gibi edât-1 gaybet olur (yazsın, yazsınlar, yaza, yazalar), gibi.

Şer arfı: Esmâ-1 'adâd-i müfredeye ve mürekkebenin cüz'i âhirine ve 'adâd-i mübhemeden kinâye olan (az, kaç) isimlerine lâhik olup medlûllerini tektîr etmekle edât-1 tekrar ve adil olur (birer, ikişer, üçer, yirmişer, ellişer, yüz altmışşer, azar, kaçar tane), gibi.

Şol arfı: Nekreye dâhil olup medlûlinin 'indis-sâmi' ma'lûmiyyetini iş'âr etmekle edât-1 ta'rif olur (isim şol kelimedir ki), gibi.

Gibi arfı: Ba'zı sûrete edât-1 tenbîh olur (bu senin gibidir) misüllü ve bazı sûrette edât-1 şek ve tahmin olur (Zeyd geldiği gibi anlarım, bana kalırsa Zeyd görmeli)

misüllü ve bazı sûrete (ile) harfi gibi edât-ı kırân olur (Zeyd geldiği gibi yattı, yattığı gibi uyudu) misüllü ki Zeyd geldiği ile yattığı ile uyudu ma'nâlarınadır.

34

Harf-i nidâ: Seslenme edâtı (A be efendim olur), gibi.

La harfi: yani lâ-m-ı meftûhedir ki esmâ-i Türkiyye'l-asıla ve hem esmâ-i menkûleye lâhik olup evvel isimlerde nisbet-i emriyye-i hitâbiyyenin hudûsine vesile olmakla edât-ı emr-i hâzır olur (yağla, sabunla, gecele, harekele), gibi.

Lık, Lik: Ya masdar-ı aslîye lâhik olur veya mübâlağa-i sıfat-ı hâdiseye ve sıfat-ı sabiteye ve ism-i mensûb-ı vasfiye ve esmâ-i sıfâta ve müstakbel-i 'adem-i mercû'un-nisbeye lâhik olur veyahut esmâ-i sâireye lâhik olur eğer masdar-ı aslîye lâhik olur ma'nâ-ı masdariyyeti mü'kked olmakla hurûf-i zâide-i müctelebeden edât-ı masdariyyet olur (yazmaklık, söylemeklik), gibi.

Lan: Sıfat-ı sabiteye ve esmâ-i sıfâta ve esmâ-i sâ'ireye ve müstakbel-i 'adem-i mercû'un-nisbeye lâhik olup kelimât-ı mezkûrede nisbet-i emriyye-i hitâbiyyenin hudûsine vesile olmakla edât-ı emr-i hâzır olur (semizlen, gözmezlen, bilinmezlen), gibi.

36

Ma harfi: Yani mim-i meftûhedir ki ancak emr-i hazırâ lâhik olup hem mugayyeretü'l-ihdâsın edât-ı 'adem-i ihdâs olur (yazma) gibi ve hem mugayyeret'ün-nisbeden olur edât-ı masdariyyet olur (bilme bilmemekten iyidir), gibi.

Mi harfi: Yani mim-i meksûredir ki âmme-i ef'âl ve esmâye lâhik olup medlûllerinin mesû'lun anhu ve metlûbu'l-beyân ettiklerini iş'âr etmekle (hemze ve hel) istifhâmiyye-i 'Arabîyyeler misüllü edât-ı istifhâm olur. (Okusun mu okumasın mı), gibi.

39

Hâ harfi: Yani hâ-i meftûhe-i mufahhamadır ki manâ-yı talebi mutazammın ef'âle lâhik olup nun-i müşeddede ve mufahhama-i 'Arabîyye gibi ol manâ-yı talebi te'kit etmekle edât-ı te'kîd-i taleb olur. (Söyle ha, söylemeli ha), gibi.

42

İdgâm: Birbirine benzeyen iki harfin bir harfe dönüşmesi, iyor ekinde -i harfi önce y'ye dönüşür, dolayısıyla iki tane -ye olur; bu iki -y tekleşerek idgâm olur. (Okuyor), gibi.

85

Fi'l-i müstakbel-i müstahsenü'n-nisbe: Beğenilen, istenilen gelecek zamânı ifade eden fi'l (bana kalsa yazmalıdır derim, doğrusu yazmamalıdır), gibi.

115

Fi'l-i temennî: (Keşke söylese, keşke söyleye de gele), gibi.

Fi'l-i terecci: (Bulay söyleye de gele), gibi.

121

Emr-i mürekkebi-şünâî: İki emirden mürekkebi olan emir (durup yatma, veriver), gibi.

Emr-i mürekkebi-şulâşî: Üç emirden mürekkebi olan emir. (yazı vire gör), gibi.

Emr-i mürekkebi-rübâ'î: Dört emirden mürekkebi olan emir. (yazı yazı vire gör), gibi.

Emr-i mürekkebi-ḥumâsî: Beş emirden mürekkebi olan emir. Ve bu da m'lûm ola ki fi'l-i Türkî hem lafzen ve hem ma'nen iki fi'lden beş fi'le kadar mürekkebi olduğu gibi beş cihetle hem lafzen ve hem ma'nen ve bir cihetle ancak lafzen mürekkebi olarak yedi fi'lden dahi mürekkebi olur. (Söyleyi söyleyi verip durmaya yazdı), gibi.

122

Emr-i mürekkebi-istimrâr-i intişârî: (İşin yoksa yat dur), gibi.

Emr-i mürekkebi-istimrâr-i tevkîfî: Süreli süreklilik fi'1 (yazma dur, söyleye ko), gibi.

124

Emr-i mürekkebi-istimrâr-i intişâr-i iktidârî: (Yazıp tutmaya bil), gibi.

Emr-i mürekkebi-istikrârî: (Bakakal, uyuyakal), gibi.

123

Emr-i mürekkebi-ibtidâî: (Tuta gör, söyleye gör), gibi.

Emr-i mürekkebi-izâfi-istimrâr-i intişârî: (Söyleyi verip durma, yazı verip yatma), gibi.

155

Emr-i mürekkebi-izâfi-iktirâbî: (Söyleyi vere yazdı), gibi.

Emr-i mürekkebi-izâfi-istimrâr-ı intişâr-ı iktidâr-ı mürekkebü'l-'amel: Bu nev' emr-i mürekkebi-humâs'i cüz-i evvel ve sânisî 'itibârıyla hades-i mükerrer mensûbün bihe ve cüz'-i sâlisî i'tibârıyla cüz'eyn mükerrerinde kâ'in manâ-yı izâfet ve cüz'-i râbî' itibârıyla yine cüz'eyn mükerreresinde kâ'in ma'nâ-yı istimrar-ı intişârîye ve cüz'-i âhir'-i âhiri itibârıyla manâ-yı imkân ve makdurına delâlet ede (hele söyleyi verip durmaya bil), gibi.

160

Emr-i mürekkebi-izâfi-istimrâr-ı intişâr-ı iktidârî: (Söyleyi verip durmaya gör), gibi.

Emr-i mürekkebi-izâfi-istimrâr-ı intişâr-ı iktidâr-ı mürekkebü'l-'amel: (Söyleyi söyleyi verip durmaya gör), gibi.

164

Esmâ-i mensûbe: Âhirine II, siz, cıl, kil, sal, sul, nu, lık harflerinden birinin luhûkıyla ve inzımâmıyla medlûline sûver-i âti'l-beyândan bir sûretle intisâb ve ihtisâsı olan zat-ı mübhemeyi mutazammın ola ('Osmânlı köylü, yağsız, sucu, birinci, ölümcül, kuşkı kumsal, yoksul, karanı, aylık), gibi.

171

Mürekkebi tekyîdî: Mürekkebi tekyîdî şol mürekkebtir ki nisbet-i nâkısa-i mutazammın ola nisbet-i merkûme gerek kıyâmiyye olsun ya fâ'il veya nâ'ib-i fâ'il-i fâ'il ile sıfattan ve sıfat hükmünde olan isimlerden mürekkebi olanlar gibi (yazan kimse) misüllü bu sınıfa mürekkebi tavsîfi-i hâlî denir gerek vukû'ıyye olsun mütâ'alikât-ı fi'l ile ya fi'lden veya manâ-yı fi'lden mürekkebi olanlar gibi (Zeyd'i gör, Bekir'e bakmak, Zeydle uğraşmak, burada uyuma, güle güle gelmek, ağlayarak gitme) gibi işbu mürekkebi tekyîd-i dahi gah müsnedün ileyh ve gah müsned olarak mürekkebi isnâddan cüz'-i aslî olabilir. (Bununla uğraşmak iyi değildir, bunun iyisi gülerek söylemektir), gibi.

Mürekkebi izâfi: Mürekkebi izâfi şol mürekkebtir ki muzâfun ileyhi ve muzâfun müştemil ola. Muzâfun ileyh biheseb'l-hakîka şol isimdir ki âhirine (lâm-i mülk ve tahsîs) ismiyle müsemmâ harf-i izâfet-i 'Arabîyye ma'nâsına delâlet eden (m, k) harflerinden biri lâhik ola şöyle ki muzâfun ileyh eğer (ben, biz) zamirleri olursa âhirine (m) sâkine lâhik olur. (Benim efendim, bizim âğamız), gibi.

Mürekkebi ti'dâdî: Mürekkebi ti'dâdî şol lafz-ı mürekkebtir ki üsûl-i 'adâttan âti'l beyân sûreinin biriyle veya ikisiyle mürekkebi ola üsûl-i 'adât bihesebe-l-kitâbe ve's-sûre yirmi nev'tir ki bunlardır (bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on, yirmi, otuz, elli, altmış, yetmiş, seksen, doksan, yüz, bin), gibi.

172

Mübtedâ: Mübtedâ şol ism-i müsnedün ileyhtir ki müsnedün bihi ancak fi'l olmaya ism-i mezkûr gerek bihesebil-hakîka isim olsun gerek isim hükmünde mürekkebât-ı erba'a-i mârruz-zikrin bi-tarîki'l-infirâd biri ve bi-tarîki'l-tedahhul ikisi üçü dördü

olsun (ben benim, sen bensin, biz böyleyizdir, Zeyd bu mudur, çünkü gün yüz elli kurûşu Bekir'e veren adamın aradığı sensin, biziz, sizsiniz, bunlardır), gibi.

Ḥaber: Haber şol kelimedir ki âhirine mübtedâ olan müsnedün ileyhden ibâret zamir-i bâriz veya müsteter muttasıl olduktan sonra mecmû'-i mübtedâyâ isnâd oluna o kelime gerek isim olsun gerek bi-tarîki'l-infirâd veya bi-tarîki'l-tedâhül mürekkebât-ı erba'â-i mârruz-zikr olsun gerek fi'l olsun ve isim dahi gerek vaz'inde olsun nisbet-i merkûme mu'teber olsun ve isnât dahî gerek ihbârî olsun gerek inşâî olsun (Zeyd yüz elli kurûşu Bekir'den size alıveren adamdır, ben söylerim siz dinlemezsiniz), gibi.

175

(İle)li mef'ûl: (Zeyd ile söyleşilir), gibi.

(İn)li mef'ûl: Mef'ûl-i ahvâl-i beyânındadır yani (in) harfiyle mutraf olan mef'ûl-i ahvâl-i beyânındadır malûm ola ki mef'ûl-i merkûm şol isim ve ism-i mü'evvel kelimedir ki âhirine lâhik olan (in) harf-i vasıtasıyla kendine fi'l ve manâ-yı fi'l te'addî ve te'allük ede (Zeyd kaçmağın, Bekir gelmemeğın iş geriledi, ikindileyin, ikindiyyin, öğleyin geldi), gibi.

(De)li mef'ûl: Yani (de) harfiyle mutraf olan mef'ûlün ahvâli beyânındadır. Ma'lûm ola ki mef'ûl-i merkûm şol isimdir ki âhirine lâhik olan (de) harfi vasıtasıyla kendine fi'l ve manâ-yı fi'l te'addî ve te'allük ede. De harfi edât-ı zarf olup mef'ûl edâtı olduğu gibi başka altı türlü edât-ı dahi olduğu hurûf-i ma'ânî bâbından ve edât-ı zarf olduğu vakitte bazı sûrete nûn-i müctelebe ile isti'mâl lâzım geldiği dahi müctelebe bâbından müstebân olur. (Zeyd evinde uyudu), gibi.

176

(Dan)lı mef'ûl: Ya'ni (den) harfinin lühûkiyle kendine fi'l ve ma'nâ fi'l beş türlü te'allük ede (Zeyd buradan bursaya gitti, Bekir senden güzeldir), gibi.

177

Ca: Harfin lühûkiyle medlûli fâ'ilin veya mef'ûlin hey'etini tebyîn ve tefsir ede (bu hâne böylece büyük), gibi.

Meğer harfi: (illâ anne) ma'nâsına edât-1 istisnâ dahi olduğu hurûf-1 ma'ânî bâbından müstebân olur.

(În) harfi: Edât-1 hâl olur. (Görmeksizin aldım, ansızın gördüm), gibi.

2.3. Mutavvel Sarf-1 Osmanî Eserinden Çıkarılan Terimler

1

Şarf ve nahiv: Sarf lisânın mebânî-i kelimâtından, nahiv ise kelimâtın cümle veya kelâmda kesb eylediği ahvâlden bahseder.

2

Hece: Bir bâbda okunan bir veya ziyâde harflerdir. Mesela beş lafzında bir hece var. Çünkü bir bâbda okunur. Hâlbuki beşlik lafzında iki hece var. Çünkü iki bâbda okunur.

Hurûf-1 infîşâl: Sağdan bitişip de yalnız soldan bitişmeyen yahut ta'rîf-i âhirle mâ-ba'dine bitişmeyen harflere denir ki bu yolda onlar a, d, z, r, z, j, v harfleridir. Mesela, zâde sâz, mor, bedel gibi.

Hurûf-1 ittişâl: Gerek sağdan ve gerek soldan bitişen harflere denir. Mesela, “şiş, kıvılcım, seksen, mustafâ”, gibi.

Hurûf-1 hâşşa: Lisân-i Osmânî asl-1 Türkî ve Arabî ve Fârisî lafızlardan mürekkep olmakla hurûf-1 hâssa-1 lafızların bir dereceye kadar tefrikine medâr olan yani hangileri ‘Arabî olduğunu ve hangileri olmadığını gösteren harflere denir. Mesela, c s z h z z p ç j harfleri gibi.

4

Hareke: Harfin vek'ine veya tahtına konulup onu canlandıran yani okutan alâmettir. “Üstün, ötre ve esre”, gibi.

6

Med: Yalnız elif harfi üzerine vaz' edilip onu uzatarak okutmağa mahsûs olan bu (~) alâmetidir. Mesela, “âmir, mâl âdâb”, gibi.

7

Şedde veyahut teşdîd: Bir harfi iki kere okutmak üzere harfin fevkine konulur. Mesela, “millet, şevval, meddâh”, gibi.

Cezm: Kelimelerde iki veya daha ziyâde harflerden ibâret olan olan heceleri tefrikine mahsûs alâmettir. “Merhem ve müstakbel”, gibi.

8

Tenvîn: Tenvîn nunlanmak demektir. Bir kelimenin son harfine bir hareke verdiğiinden sonra onu müta‘âkib nun sadâsını çıkarmaktır. Mesela, kasd lazfi nihâyetine esre göstererek (kasdın) olur.

9

Ḥurûf-ı şakîle: Ekseriyâ hareke-i sakîle ile telaffuz edilen harflerdir “c, h, ħ, ş, z, t, ğ, k, z” harfleridir.

Ḥurûf-ı hafîfe: Ekseriyâ hareke-i hafife ile telaffuz olunan harfler. Hurûf-ı sakîleden mâ-‘ada olanlardır.

10

Ḥurûf-i imlâ: Elif, vâv, hâ, ye harfleridir ki kelimât-ı Türkiyye’de bulduklarında ekseriyâ hecelerin ne hareke ile okunacağını gösterirler ve ol hâlde kendileri hemen okunmazlar. Mesela, kız lafzında (ı) harfi hecenin kesre ile okunacağını göstermekten mâ-‘ada hiçbir şey işi yoktur.

18

İsim: Zamâna mukârin olmayıp müstakillen bir ma’nâya delâlet eden kelimedir. Mesela, çocuk, yeşil, ben, gelen kelimeleri isimdirler.

19

İsm-i mutlak: Maddî veya ma'nevî bir şeyden haber veren kelimedir. Mesela, “kuş, su, öfke” gibi.

20

Kemiyet: Kelimenin mefhûmdan bir veya birden ziyâde ferd göstermesi hâletidir. Mesela bizim kitâb dense burada kitâb müfreddir. Çünkü bir ferd yani bir tek gösterir.

21

İ'râb: İsm-in terkîbinde ba'zı ahvâldan dolayı âhiri tağyir etmesine denir. Mesela evi yaptım, evin kapısı kırıldı, eve girdim terkîblerine (ol) lafzının âhirine bazı ahvâlınden dolayı kesre ve fetha gelerek ve bunları müş'ir olmak üzere bir mahalde (a) ve diğler mahalde (ı) götürülerek âhiri tağyir etmiştir ki bu tağyire i'râb denilir.

22

Muzâfun ileyh: Mâlik ve mensûbün ileyh anlaşılır. Şu hâl-ı mücerredin âhirine kesre ve ba'da bir sağır kâf ilâvesiyle ifâde olunur. Mesela, “Ahmed'in evi, evin kapısı” terkîblerinde Ahmed'in ve o ñ muzâfun ileyhdirlendir. Çünkü Ahmed'in eve mâlik ve kapının eve mensûp olduğı anlaşılır.

Mef'ûlün bih: Fâ'ilin ettiğı veya edeceğı şey anlaşılır. Şu hâl-i mücerredin âhirine kesre ve buna delâlet için bir yâ-i imlâ ilâvesiyle ifâde olunur. Mesela, “ağacı kestim, ağacı keseceğim” terkîblerinde ağaç mef'ûlün bihtir. Çünkü kestiğim ve keseceğim şey ne ise o anlaşılır.

23

Mef'ûlün ileyh: Fi'lin neye ve nereye doğru vâki' olduğı veya olacağı anlaşılır. Şu hâl mücerredin âhirine bir fetha ve buna delâlet için hâ-i resmiye ilâvesiyle ifâde olunur. Mesela, “denize baktım, Bağdad'a gittim” terkîblerinde deniz ve Bağdâd mef'ûlün ileyhdirlir. Çünkü bakmak ve gitmek fi'leri onlara doğru vaki' olmuştur.

26

İzâfet: Biri diğ erinden olduğunu göstermek üzere iki isimin birleşmesine derler. Mesela, “Ömer’in oğlu, denizin balığı” terkîblerinde izâfet var. Çünkü oğul Ömer balık dahi denizin olduğu anlaşılır.

28

İsm-i mekân: Bir şeyin mahalini gösteren isimdir. Mesela, samanlık, saman konulan mekân demektir.

İsm-i zamân: Bir şeyin zamânını gösteren isimdir. Mesela, gündüzeyin; gündüz vakti demektir.

29

İsm-i tasgîr: Bir şeyin ufağını veya azını gösteren kelimedir. Mesela, serçecik ufak serçe demektir; gezmecik az bir gezme demektir.

30

Şıfat: Bir şeyin hâl ve keyfiyyetini beyân eden kelimeye derler. Mesela, dar sokak, keskin bıçak dersek dar sokağın hâlini ve keskin ise bıçağın nasıl olduğunu beyân eder.

İsm-i mensûb: Edâtla yapılmış olup nisbet veya mâlikiyyet veyahut meşguliyyet gösteren sıfattır. Mesela, ‘Arapça ‘Araba mensûb, paralı paraya mâlik, yazıcı yazı ile meşgul olan demektir.

32

Vaşf-ı terkîbî: Ekseriyya iki kelimededen terkîb edilen sıfattır. Mesela, kara ve göz ayrı ayrı kelimeler iken karagöz denilerek bir kelime makâmında isti’mâledildikte kargözlü manâsında sıfat olur nasıl ki karagöz koyun denir.

Şıfat-ı aşliyye: Bir edâtla merkekb veya iki kelimededen merkekb veyahut fi’lden müştak olmayıp zâten ve aslan sıfat olan kelimedir. Mesela, “güzel, kara, iki, ırak, eski” kelimeleri sıfat-ı asliyyedir.

34

Esmâ-i ‘aded: Sayı adlarıdır. Mesela, “evvelen, sâniyen, sâlisen”, gibi.

‘Adâd-ı aşliyye: Ma’dûdun mikdârını gösteren kelimedir. Mesela, yirmi koyun dense koyunların mikdârı olduğu anlaşılır.

35

‘Adâd-ı vaşfiyye: Bir şeyin sayıda kaçınıcı olduğunu gösteren kelimelerdir. Mesela, üçüncü sınıf dense mevcut sınıfların üçte değil illa birden başlayarak sayıp üç hangisine isâbet ederse oldur.

36

‘Adâd-ı tevzî’iyye: Hangi bir huûsta müsâvât üzere ittiḥâz edilen mikdârı, yani ölçüyü mübeyyin adedlerdir. Mesela, taksimde bunlara üçer kuruş ver dersem her birine üç kuruş ver demektir.

‘Adâd-ı kesriyye: Cüz-i mü‘ayyen gösteren adedlerdir. Mesela, bu karpuzun beşte biri payını ye desem, karpuzu mü‘ayyen beş cüz’e taksîm edip ancak bir cüz’ini ye demektir.

İsm-i tafzîl: mevsufun gayre nisbeten ziyâde ile muttasıf olduğun gösteren sıfâttır. Mesela, “bu dağ ondan yücedir; en kaba”, gibi.

41

Kinâyât: İsm-i maksûd makâmına kâ’im olup her bar ona delâlette hâs olmayan lafızlardır. Mesela, o lafzı kinâyâttendir. Esnâ’i mükâlemede o biliyor dediğimizde murâdımız Hüseyin olsa, o Hüseyin makâmında konulmuş bir lafz olduğnu anlaşılır ise de her bâr o demekle mutlakâ Hüseyin anlaşılıp maksuduna ise o anlaşılır. Demektir ki o lafzı Hüseyin’e delâlette hâs değildir.

Muzmerât: Mütakellim veya muhâtab veyâhut zekr-i sibkat etmiş olan gâ'ib için mevzû' olan lafızlardır. Mesela, ben, sen, o zamirlerdir. Ben mütakellim, sen muhâtab; o gâ'ib içindir.

42

Zamir-i şahsî: Kelimeye muttasıl olmayıp munfasıl ve müstakil sûrete îrâd olunan zamirlerdir ki ifrâdi ben sen o biz siz onlar lafızlarıdır.

43

Zamir-i izâfî: Muttasıl ve gayr-i müstakil sûrette îrâd olunan ve ancak muzâfa lâhik olan zamirlerdir ki mütakellim için (m, miz), muhâtab için (n, nîz), gâ'ib için (ı, ları), gibi.

44

Zamir-i vaşfî: Muttasıl ve gayr-i müstakil sûrete îrâd olunan (ki) kelimesidir. Mesela, benimki bende olan m'ahûd şey demektir.

45

İsm-i işâret: Maḥsûs veya m'akûl olan bir şeye işâret için mevzû' olan lafızdır. Mesela, bunu istemem şunu ver kelâmında bu ve şu ism-i işârettirler. İşte bu mânasında (işbu) ve o mânasında (ol ve şol) lazıfları dahi ism-i işâret olarak kullanılır.

Mübhemât: Ma'nâsında delât-i sariha olmayan kelimedir. Mesela, bunların kimi iyi kimi kötüdür dersem kim lafzı mübhemâttir olup manâsında sarâhat yoktur.

47

Ḥadeş: 'Amel veya hâl gösteren vükû'âttir. Mesela, kesmek amel, uyumak hâl gösterir.

Maşdar: Zât ve zamâna mukârin olmaksızın mahzen hadese delâlet eden kelimedir. Mesela, okumak, okuyuş masdardır.

Maşdar-ı aslî: Müştakkâtın mahl-i sudûrudur. Mesela, gelmek masdar-ı aslî olup geldi gelecek gelen vesâ'ire hep ondan müştaktırlar. Yani ondan çıkmıştırlar.

48

İsm-i maşdar: Mâna-yı masdarîyî ifâde eyleyen ismidir.

Maşdar-ı te'kîdî: Mâna-yı masdarîyî te'kîd eden bir nevi'-i masdardır ki masdarın nihâyetine icabına göre (lik) veya (lık) ilâvesiyle hâsıl olur. Mesela, kaçırmak kaçırmaklık, gezmek gezmeklik, gibi.

49

Maşdar-ı tahfîfî: Lafzı tahfif eyleyen masdardır ki (mek) ve (mak) lafızlarının (me) lafzına tebdîliyle hâsıl olur. Mesela, görmek görme olur.

Hâşıl-ı maşdar: Manâ-yı masdarînin hâsılı olan hâletin ismidir. Mesela, duruş durmanın tarzı demektir.

51

Müte'addî: Fâ'ilden çıkıp gayre tecâvüz eden hadestir. Mesela, kırmak ve öldürmek müte'addidirler çünkü bu hadesler vükû'unda kıran var kırılan da var, öldüren var ve öldürülen de var.

52

Lâzım: Fâ'ilin had-i zâtında vâki' olup gayre tecâvüz etmeyen hadestir. Mesela, ölmek ve uyumak lâzımdırlar. Çünkü bu hadesler vükû'unda salt ölen uyunan var.

Muţâvi': Galiba fâ'ilin kendi nefsinde icrâ edildiği hadestir. Mesela, taranmak; kişi kendisini taramak demektir.

Mechûl: Aslî gayirden vâki' olup onun neticesi olan ve mef'ûle isnâd olunan hadestir ki bu takdirce asl-ı fâ'il ya'nî yapan meçhul yani bilirsiz kalır. Mesela, at çalındı dense atı biri çalmış ve at dahi çalınmış olduğu anlaşılır ise de bu ifâdede çalanın kim olduğu meçhul kalır.

59

Fer'-i fi'l: Zamâna mukârın olamyıp yalnız hadesle berâber zâta delâlet eyleyen sıfattır. Mesela, yazan ve yazılan lazfızları fer'-i fi'ldirler.

60

İsm-i fâ'il: Fi'lin kimden sudûr ettiğini iş'âr eder. Mesela, kıran kırmak fi'li kimden sudur etmiş ise odur.

61

İsm-i mef'ûl: Fi'lin üzerine vâki'olduğu şeyi iş'âr eder. Mesela, tutulan tutmak fi'li üzerine vâki' olan şey demektir.

62

Şıfat-ı müşebbehe: Manâ-yı madarıyla ittisâf edeni iş'âr eder. Mesela, salıcı salmak fi'lini icrâ eden olandır.

63

Mübâlağa-i ism-i fâ'il: Manâsında mübâlağa bulunan isimdir. Mesela, (ötengen ve bilgiç) çok öten ve bilen demektir.

65

İsm-i mekân: Manâ-yı masdarînin mahl-i vükû'unu gösteren kelimedir. Mesela, batakatılıyormahal, konak-konulacak mahal, durak durulacak mahaldir.

Fi'l: Zât ve zamân ve hadesi tazammun eden kelimedir.

67

Mâzî: Geçmiş zamândır veyahut ta'bir-i âhîrle bulunduğun zamândan mukaddem olan vakittir. Mesela, geldi dersem bundaki zamân mâzîdir.

Ḥâl: Şimdiki vakit yahut ta‘bir-i âhîrle mâzînin nihâyeti ve müstakbelin bidâyeti olan zamândır. Mesela, geliyor dersem bundaki zamân hâldir.

Müstakbel: Gelecek zamândır. Mesela, gelecek dersem bundaki zamân müstakbeldir.

68

Mâzî-i şühûdî: Mütakellimin bir hadesi ra‘y-l-‘ayn müşâhade edildiğini veyahut görmüş gibi sahîhen bildiğini iş‘âr eder. Mesela, birâderim geldi, bu cihâmı Allah yarattı gibi.

69

Mâzî-i naqlî: Mütakellimin hadesin vükû‘unu âhîrden sam‘ ile bildiğini iş‘âr eder. Meselâ, çocukluğumda bir defa hasta olmuşum.

Zamir-i nisbî: Yalnız mütakellim ve muhâtaba mahsûs olmak üzere bir hâlin munsûbun ileyhini veyâhut ta‘bir-i âhîrle bir vasfın mevsûfini gösteren zamirdir ki (m) müfred-i mütakellim, (z) onun cemi‘ (sek) müfred-i muhâtab, (seniz) onun cemi‘ içindir. Mesela, sevmişim, sevmişiz, sevmişsin, sevmişsiniz, gibi.

70

Muzâri‘: Bir hadesin şimdi ya gelecek zamânda vükû‘unu iş‘âr eder. Mesela, ben Türkçeyi severim.

71

Ḥâl: Bir hadesin şimdiki zamânda vükû‘u başlamakta olduğunu iş‘âr eder. Mesela, Hüseyin uyuyor, gibi.

72

Sığa-i iltizâmiyye: İltizâm ve arzu iş‘âr eder. Mesela, varayım fakire yardım edeyim.

73

Şîğa-i vücûbiyye: Vücûb ve lüzum iş‘âr eder. Mesela, dâ’imâ okumalısın, gibi.

Emr-i hâzir: Mütেকellimden muhataba emir veya teşvik veyahut istircâ iş‘âr eder. Mesela, şunu götür, tahsile çalış, ya Mevlâ suçumuzu affeyle gibi.

Emr-i gâ’ib: Mütেকellimden gâ’ibe emir veya teşvîk veyahut istircâ. Meselâ, birâderin gelsin ve Allah ömrüne bereket versin misâlleri gibi.

78

Şîğa-i hikâyet: Mütেকellimin hikâyeye edildiği zamân sâbikâ müte‘âllik hadesi değil gayrin ihbâriyle illa kendi müşâhede veya mutâla‘asıyla veya bildiğini iş‘âr eder. Mesela, küçüklükte dâ’ima okur idim, gibi.

Hikâye-i mâzî-i şühûdî: “Sevdi idim”, gibi.

Hikâye-i mâzî-i naklî: “Sevmiş idim”, gibi.

Hikâye-i muzâri‘: “Sever idim”, gibi.

Hikâye-i hâl: “Seviyor idim”, gibi.

Hikâye-i istikbâl: “Sevecek idim”, gibi

80

Hikâye-i iltizâmî: “Seve idim, seve idik, seve idi”, ilâ âhiri

Hikâye-i vücûbî: “Sevmeli idim”, gibi.

Şîğa-i rivâyet: Mütেকellimin nakl ve rivâyet eylediği bir hadesin vükû‘unu gayrin ihbâriyle bildiğini iş‘âr eder. Meselâ, çocuklukta dâ’imâ okur imişim, dün zelzele olacak imiş, gibi.

Rivâyet-i mâzî-i naklî: “Sevmiş imişim, sevmiş imişsin, sevmiş imiş”, ilâ-âhiri.

Rivâyet-i muzâri‘: “Sever imişim, sever imişsin, sever imişsin”, ilâ-âhiri.

81

Rivâyet-i ħal: “Seviyor imişim, seviyor imişin”, ilâ-âhiri.

Rivâyet-i müstakbel: “Sevecek imiş”, gibi.

Rivâyet-i iltizâmî: “Seve imişim, seve imişsin, seve imiş”, ilâ-âhiri.

Rivâyet-i vücûbî: “Sevmeli imiş sevmeli imişsin, sevmeli imiş”, ilâ-âhiri.

Şîğa-i şartıyye: Şart iş’âr eder. Mesela, “geliyor isen memnun olurum.”

83

Şîğa-i ta’lîliyye: ‘İllet ve sebep gösteren şîyğadır ki masdarın nihâyetine (yin) ilâvesiyle ve edât-ı masdariyyenin kâfını kâf-i Farisiyyeye ve kafını ‘ayna tebdille hâ şîl olur. Mesela, birâderiniz hasta olmağın, yani hasta olduğu için, gibi.

84

Şîğa-i sebebiyye: Sebep gösteren sîğadır ki mâzî-i şühûdînin cem’-i mütakellimine ve müstakbelin müfred-i gâ’ibine zamir-i izâfi ilâve ve ba’da (den) ziyâdesiyle hâ şîl olur. Mesela, ben hasta olduğumdan gelmeyeceğim yani hasta olduğum sebebiyle.

Şîğa-i ibtidâ’iyye: Fi’lin ibtidâ-i vükû’undan beri diğer bir fi’lin devâm ettiğini gösteren şîyğadır ki iltizaminin müfred-i gâ’ibine (li) ilâvesiyle hâsıl oluyr. Mesela, bu çocuk doğalı hastadır yani doğduğundan beri. Ba’zen te’kîd için (den beri) lafz ilâve olunur. Mesela, bu kitâbı başlayalıdan beri, Türkçeyi pek sevdim.

Şîğa-i intihâ’iyye: Fi’lin hitâm bulmasıyla diğer bir fi’lin intihâsı gösteren sîğadır ki mâddenin nihâyetine (nice) ilâvesiyle hâsıl olur. Mesela, doyunca kadar yedim yani doyduğum vakte kadar.

85

Şîğa-i ta'kîbiyye: Diğer bir fi'lin 'akabinde vükû'unu iş'âr eden sığadır ki maddenin âhirine (nice) ilâvesiyle teşkil eder. Mesela, güneş çıkınca yola çıktım yani çıkar çıkmaz.

Şîğa-i tevķîtiyye: Şart makâmında olup mazmunu her ne vakit vükû' bulsa mazmun-ı cezânın dahi baher-i hâl vâki' olduğunu gösteren bir sığadır ki mâzî-i şühûdinin cem'-i mütekellimine (ce) ilâvesiyle hâsıl olur. Mesela, para kazandıkça seviniyorum, gibi.

86

Şîğa-i 'atfiyye: Aynı sîgada olan iki fi'lin kelâmda hüsn-i edâsi zımınında birincinin edâtını tayy ile ona bedel âhirine (ip) ilâve olunur. İşte bu sîgaya sîğa-i atfiyye denir. Mesela, aldım ve verdim diyecek yerde kelâma vermek üzere alıb verdim denir.

87

Şîğa-i şıla: Mefâdi tam bir cümle ile mü'evvil olan sîgadır ki basit-i mâzî-i şühûdinin cem'-i mütekellimine ve müstakbelin müfred-i gâ'ibine zamir-i izâfi ilâvesiyle hâ sıl olur. Mesela, (gördüğüm adam) ol adam ki gördüm demektir.

Şîğa-i teşbîhiyye: Teşbîh ifâde eden bir sîgadır ki mâzî-i naklînin ve muzârî'in müfred-i gâ'iblerine (cesine) edâtı ilâvesiyle hâsıl olur. Mesela, kızmışçasına oturdu yanî kızmış, kızarca sına baktım, gibi.

Hâl-i terkîbî: İcrâ-i fi'l 'inde fâ'ilin bulunduğu hâli beyân eden sîgadır ki fi'l-i iltizâmînin müfred-i gâ'ibinin âhirine hafiflerde (rek) ve sakillerde (rak) ilâvesiyle olur. Mesela, ağlayarak geldim, gibi.

89

Fi'l-i ta'cîl: Fi'lin sūra't icrâ sını imâ eder bir sîgadır ki Madde-i aslıyyenin âhirine bir (1) ziyâde ve ba'de vermek lafzı ilâve edilmekle hâsıl olur. Mesela, "yazmaktan yazıvermek ve yapmaktan yapıvermek", gibi.

90

Fi'l-i muḳârebe: Zamân mâzîde fi'lin fi'lin vükû'u kuvve-i ḳarîbiyyeye geldiğini imâ eder bir sıyğadır ki fi'l-i iltizamının müfred-i gâ'ibini (yazmak) masdarının mâzîleriyle bit-terkîb hâsıl olur. Mesela, düşe yazdı, az kaldı düşün demektir.

Fi'l-i istimrârî: Fi'lin istimrâr üzere vükû'una delâlet eden bir sıyğadır ki fi'l-i iltizamının müfred-i gâ'ibini (gelemek) lafzıyla veyahut bunun tasrifatıyla bit-terkîb hâsıl olur. Mesela, okuya gelmek dâ'imâ okumak demektir.

91

Fi'l-i müfâce'e: Fi'lin ansızın vükû'unu gösteren sıyğadır ki (çıkmaq) masdarının sıyğa-ı iltizâmiyyesi gelmek lafzının mâzîsiyle terkîb ederek hâsıl olur. Mesela, çıkageldi ansızın geldi demektir.

92

Fi'l-i 'âm: 'Ale-l-umûm isimleri fi'liyâte nakl etmek üzere müsta'mel olan efâldir ki etmek, eylemek, kılmak, buyurmak, lafızları ve bunların meçhul ve mutâva'at ve ta'diye sıyğaları ile bulmak ve olmak kelimeleridir. Mesela, kerem etmek, kerem kılmak, kerem buyurmak, hitâm bulmak, ezâd olmak gibi.

Maşâdır-ı zamâniyye: Mâziye delâlet için mâzi-i naklînin, hâl için, muzâri'in istikbâl için müstakbelin müfred-i gâ'ib sıyğalarını olarak lafzıyla terkîb etmeldir. Mesela, mâzî için görmüş olmak, hâl için görür olmak, istikbâl için görecek olmak gibi.

Harf veyahut edât: Mefûmde gayri müstakil olup gayre muhtâc veyahut gayrin fehmine âlet olan lafızlardır. Mesela, de, den, ve lafızları harf olup böylece yalnız hâllerinde oek mübhem derler halbuki evde evden sen ve ben dense manâca kesbi-serâhet ederler.

96

Harf-i 'atf: Kelimeleri veyahut cümleleri yekdiğerine rabt eden lafızdır. Mesela, gerek, ise yahut ise, ise de, dahi, bile (param olsa bile vermem), ancak (bunu kimse bilmez ancak ben bilirim), diye (tereci için), ile, imdi, gibi.

102

Dır: Edât-ı haberdir. “Yusuf akıllıdır.”

Cileyin: Edât-ı teşbihtir. “Bencileyin ve sencileyin”, gibi.

132

Harf-i ta’rîf: Başlıca ta’rîf-ı nakire için müsta’mel olan harftir ki ‘Ârabîde (el) lafzıdır. Mesela, kitâb dense her kitâb anlaşılır, el-kitâb dense ma’hûd bir kitâb anlaşılır.

136

Mü’ennes-i hakîkî: Mefhûmlerinden dışı ma’lûkât anlaşılan kelimelerdir. Mesela, bint (kız), vâlîde (ana), cedde (nine), nâqa (deve) kelimeleri mü’ennes-i hakîkîdirler.

Mü’ennes-i i’tibârî: Mefûmlerinden dışı bir ma’lûk anlaşılmayıp sebebsiz mü’ennes ‘add ve i’tipâr olunan kelimelerdir. Mesela, cennet, luğma, şerbet mü’ennes-i itibârîdirler.

140

Cemi’-i müzekker-i sâlim: Müzekkerlere ma’şûs ve müfredin binâsı teksirden mahfuz olan cemi’dir. Mesela, müslimîn ve müslimûn (erkek Müslümanlar), gibi.

141

Cemi’-i mü’ennes-i sâlim: Mü’enneslere ma’şûs ve müfredin binâsı teksirden mahfuz olan cemi’dir. Mesela, semerât (meyveler) ve ‘alâmât (nişâneler), gibi.

168

Maşdar-ı mücerred: Cevherinde zam veya ta’dîl-i manâya delâlet eder, hurûf-ı zâ’idesi olmayan masdardır. Mesela, nazare (bakmak), dağale (girmek) kelimeleri masdar-ı mücerredirler. Çünkü cevherlerinde hurûf-ı zâ’idesi yoktur.

169

Maşdar-ı mezîdün fih: Cevherinde zam veya ta‘dîl-i manâya delâlet eder, hurûf-ı zâ‘idesi bulunan masdardır. Mesela, (istimdâd) yardım istemek, (imdâd) kelimesi mezîdün fihtir. Çünkü aslı olan (meded) demektir.

172

Maşdar-ı mîmî: İbtidâsında mîm-i zâ‘ide bulunan masdardır. “Matleb”, gibi.

174

İsm-i âlet: Mef‘el vezni mucibince madde-i asliyenin ibtidâsına bir mîm-i meksûre ve ‘ayn-ı fi‘line bir fetha ilâvesiyle mesela, şukb delmek, miskab delmek âletidir.

200

İbdâl: Bir Harfî kaldırıp yerine diğeri bir harf götürmektir. Mesela, ifi‘âl bâbında madde-i asliyenin birinci harfî hemze veya vâv harflerinden biri olur ise defi‘ hücnat (kusûr) için bunlar tâya ibdâl olunur. Mesela, “ahz-ittihâz, şabr-iştibâr, zahmet- izdihâm”, gibi.

210

Hazf ve terhîm: Kelimedenden bilâ-sebebi bir veya iki harfin hazf ve tayy edilmesidir. Ancak terhîm kelimenin nihâyetinden ve hazf ise her tarafından tayy edilmesine denir.

211

Şahîh: Mü‘tel olmayan yani usûlunda harf-i ‘illet bulunmayan kelimedir. Mesela, şeref, zarar, bede’ sahihtirler.

Mişâl: Fâ-ül-fi‘linde ‘illet bulunan kelimeidr. Mesela, (vakit) mişâl-i vâvi, (yüsr) mişâl-i yâ‘îdir.

212

Ecvef: ‘Ayn-ül-fi‘linde harf-i ‘illet bulunan kelimedir. Mesela, (kevl) ecvef-i vâvî, (meyl) ecvef-i yâ’idir.

Nâkış: Lâm-ül-fi‘linde harf-i ‘illet bulunan kelimedir. Nefy, gibi.

Lefîf: Lâm-ül-fi‘l ile ‘ayn veya fâ-ül fi‘linde harf-i ‘illet bulunan kelimedir. Meselâ, râvî, velî, vikâye, gibi.

Muzâ‘af: ‘Ayn-ül-fi‘l ile lâm-ül-fi‘li mütecânis olan kelimedir. Mesela, “meded, millet, zarar” muzâ‘aftırlar.

213i

Mehmûz: Aslında hemze bulunan kelimedir. Mesela, emir, cüz’-i mehmûzdurler.

221

Harf-i nidâ Yâ: Ey ma‘nâsına nidâ için. Yâ Rab ey Allah demektir.

2.4. A Turkish English Lexicon Shewing In English The Significations of the Turkish Terms Eserinden Çıkarılan Gramer Terimleri

41

Cümle-i ihbâriyye: Haber cümlesi vryahut bilgi veya haber veren cümle.

51

İdgâm: Birbirine benzeyen iki harfin dönüştürüp şeddeli okunmasıdır.

94

Harf-i istidrâk: İstidrâk harfî (ama, fakat), gibi.

102

Edât-ı istifhâm: Soru sorma edâtı veya kelimesi.

İstikbâl: Gelecek zamân.

113

İsm-i taşğîr: Küçültme ismi (atçık, köpekçik), gibi.

İsm-i ‘âmm: Genel isim, isim-i cins.

İsm-i mensûb: Arabî ve Farisîde (î) ekini alan isim (Şâm-Şâmî) gibi ve Türkçe’de (Li) ekini alır (Şâm-Şamlı), gibi.

132

İzâfet: Tamalam (İsim tamamlaması, sıfat tamalaması), gibi.

İzâfet-i beyâniyye: Muzafun-ileyh muzâfın nev’ini beyân eder (Fıstık ağacı), gibi.

İzâfet taqdîriyye: ‘Arapça’da ek kullanılmaksızın taqdîr edilen izafettir.

İzâfet-i haķîķ iyye: Muzafun-ileyh muzâfin türünü açıklar (yazma masası), gibi.

142

İ'râb: 'Arapça kelimelerinin sonlarındaki harf veya hareketin çekimi.

198

Emir: Fi'l-i emrin emir hâli (git, gel), gibi.

201

İmlâ: İmlâ, yazım.

'ilm-i imlâ: İmlâ bilmi.

211

Entüm: 'Arabî'de ikinci çoğul şahıs zamiri(siz).

213

İncizâm: 'Arab gramerinde sonunda sâkin harf bulunan isim, fi'l veya ek.

141

Ah: Ünlem edâtı.

307

İmdi: Zarf (şimdi) anlamına gelen bir terim.

426

Ĥemze-i beyne beyn: Yumuşak hemze.

179

Te'kîd-l fi'l bi-maşdarihî: Fi'lin kendi masdarı ile te'kîd etmek.

Te'kîd-i nefy-i istiḳbâl: 'Arabî fi'llerin menfî olması için fi'lden önce (len) edâtını kullanmak.

516

Taḥfîf: Ünsüzü ikileştirip teşdîd emeden telaffuz etmek, hemzeyi çıkarıp veya yumuşatmak.

17

Terkîb: Bir hece veya kelime oluşması için birleşen harfler.

Vaşf-ı terkîbî: Frasça gramerinde birleşik sıfatlar.

553

Taşrîf: Dil bilgisisel olarak bir kelimedden başka bir kelime türetmek.

603

Tenvîn: Arabî isimlerinin sonlarına un, in veya an ekleyip nekre olarak telaffuz etmek.

613

Tevkîd: Bir kelimeye başka bir kelime ekleyip birinci kelimenin anlamını kuvvetlendirip taşdîk etmek.

627

Sülââî: Üç ünsüz harflerden oluşan fi'lidir.

660

Cezm: 'Arapça'da harfin sâkin olma durumu.

676

Cem'-i mükesser: Kuralsız çoğul.

İsm-i cem': Çokluk ismi.

697

Cîm-i Fârisiyye: (j) harfi.

Cîm-i 'Arabîyye: (c) harfi.

752

Hâşıl-ı maşdar: (İş) ekiyle oluşan masdar (okuyuş) gibi.

753

Hâzır: Şimdiki zamân.

778

Hurûf-i hicâ: Arapça'daki alfabe harfleri.

943

Zâke: Zamir-i işârî (O) anlamındadır.

Zâl-i mu'ceme: Noktalı zâ harfi.

962

Rübâ'î: Kökünde beş harf olan kelime.

1024

Sîn-i mühmele: Noktasız se (s).

1029

Sâkin: konsonant (sessiz, ünsüz) harf.

1105

Şîn-i mu‘ceme: Üç noktalı şîn.

Şâd-ı mühmele: Noktası olmayan sâd (ş).

1175

İlm-i şarf: Sentaks.

1180

Hurûf-i safîr: Islık sesleri çıkartan harfler (ş, s, z) gibi.

1213

Žamm: ‘Arabî’de sessiz olan harfi, (u) sesiyle ve Türkî’de (ü) sesiyle telaffuz etmektir.

1214 Žamir: Zamir.

Žamir-i cemi‘: Çokluk zamirleri.

Žamir-i ğâ’ib: Üçüncü kişi zamiri.

Žamir-i ğâ’ib: Birinci şahıs zamiri.

Žamir-i muĥâtab: İkinci şahıs zamiri.

Žamir-i merfû‘: Önünde önek veya sonek bulunan zamir.

Žamir-i menşûb: Akuzatif halinde olan zamir.

Žamir-i munfaşıl: Şahsî zamirler.

1268

Žâ-ı mu‘ceme: Noktalı z harfi(z) gibi.

Žarf-i mekân: Yer belirten zarf.

Žarf-i mekân: Zamân belirten zarf.

Zurûf: Zarflar.

1306

Harf-i 'atf: Cümleleri ve kelimeleri birbirine bağlayan harfler.

1332

'Ayn-l fi'l: Fi'lin kökünün ikinci harfî.

1362

İsm-i fâ'il: ' Arab iştikâklarında fi'li yapan kişi(ammâl) gibi.

1390

Fi'l-i ecvef: İkinci harfinde vâv (و) veya ye(ي) bulunan fi'l. (Kevl) kelimesi gibi.

Fi'l-i inşâ: Eylemin başlangının gösteren fi'l.

Fi'l-i sülâsî: Kökünde üç harf olan fi'l.

Fi'l-i rübâ'î: Kökünde dört harf olan fi'l.

Fi'l-i gayri müte'addî: geçişsiz fi'l. Uyumak gibi.

Fi'l-i kiyâsî: kurallı fi'l.

Fi'l-i müte'addî: Geçişli fi'l. Yemek gibi.

Fi'l-i mücerred: Kökünde sadece kök harfleri bulunan fi'l(zehebe), gibi.

Fi'l-i mechul: Edilgen fi'l.

Fi'l-i mezîdün fih: Her hangi gramer nedeni için köküne zâ'id harfleri olan fi'l.

1614

Kim: Belirsiz soru zamiri.

1616

Lâm-i te'rîf: Arapçadaki ta'rîf (belirtme) lâmi (kitâb-el-kirâb) gibi.

1618

Lâzım: Geçişsiz fi'l.

1636

Lefîf: Kökünde vâv ve yâ bulunan fi'l.

1650

İsm-i âlet: Bir âletin yaptığı işi belirten isim (miftâh) gibi.

İsm-i zamân: Zamân beirten isim (akşam).

İsm-i mekân: Yer belirten isim (mektab) gibi.

İsm-i keşret: Çokluk ismi (ma'sede) aslanların çok olduğu yer.

1831

1876

Maşdar: Ar.gram. İsim fi'l.

Maşdar-ı mîmî: 'Arab gramerinde birinci harfî mîm olan masdar.

İsm-i maşdar: Mücerred fi'lin işlevlerini ve ma'nâsını taşıyan isim.

Maşdariyyet: Yalın masdar sıfatı.

1883

Muzâri': Geniş zamân.

Muzâf: Tamlanan, müsned olan isim.

1886

Mazmûm: Zamme ile okunan harf.

Memdûd: (Û) ile okunan harf.

1907

Mu'rref: Belirli (isim).

Mu'rref bil-izâfe: Tamlama ile mu'arref olan isim.

1911

Ma'tûf: Atıf harfleri ile bir öncekine bağlanan isim.

1930

Müfred: Ar.gram. Tekil.

1933

Mef'ûl: Tümleç.

İsm-i mef'ûl: Ortaç, sıfat fi'l.

2009

Hurûf-i munfaşıla: Arapça'da birbiriyle bitişmeyen harfler (لا، و، ز، د، ا)، gibi.

Žamir-i munfaşıl: Şahsî veya iyelik zamirleri. “Ben, sen, o”, gibi.

2031

Mevşûl: Ar.gram. İlgi zamirleri.

2038

Mü'enneş: Dişilik.

2056

Mîm: (M) harfinin ismi.

2058

Ĥemze: ‘Araça’da “elif, vâv, ye, he) üzerine konulan (◌) işâreti.

2115

Nehy: Olumsuz emir (yapmasın), gibi.

Nehy-i hâzır: İkinci kişiye yönlendirilen olumsuz emir.

Nehy-i gâ‘ib: Üçüncü kişiye yönlendiren nehy.

1139

Vaşf: Sıfat.

Vaşf-ı terkîbî: Mürekkebe vaşif; birleşik sıfat.

2158

Ĥurûf-i hicâ: Alfabe harfleri.

Hüm: Üçüncü çoğul kişi zamir.

2169

Ĥemze-i sâkine: Cezimli olan hemze (me’ mûr) kelimesinde olduğu gibi.

Ĥemze-i muhaffefe: Hemzeyi telaffuz etmek yerine uzun elif, vâ veya yâ olarak Telaffuz edilir. (Nebi’ söylemek yerine nebî söylenir), gibi.

2.5. Amelî ve Nazarî Ta‘lîm-i Lisân-i Osmânî Eserinden Çıkarılan Terimler

1

İlm-i şarf ve naḥiv: Lisânı doğru söyleyip yazmak fennidir.

Şarf-ı Osmânî: Osmanlıca'yı iyi söylemek ve okuyup yazmak için lâzım gelen kâ'idelerin hey'et-i mecmû'âsıdır.

Şarf: Akla, kıdeme, şiyu' ve isti'mâle binâ'en doğru söyleyip yazmak fennidir.

Lisân: Bir milletin veya ümmetin fikirlerini, merâmlarını birbirine anlatmak için isti'mâl ettikleri tarz-ı beyâna denir ki Türkçesi: "dil"dir.

2

Elsine-i 'atîka ve metrûke: Az veya çok zamândan beri söylenmekten maḥrûm kalmış veya yalnız âsâr-ı edebîyyenin delâletiyle ma'lûmemiz olmuş olan lisânlara denir. İbrânice, Yunanca, gibi bunların cümlesi elsine-i atîkadandır.

Elsine-i ḥâzire: Zamânımızda müsta'mel olan lisânlara denir. Osmanlıca, Farsça, Arapça, İngilizce gibi bunların cümlesi elsine-i ḥâziredendir.

3

İlm-i iştiḳâḳ: Kelimelerin menşe'ini tahrîr etmek ve onların mürekkeḳ olduğu anâsırı bulup tahlîl eylemek için vaz' olunmuş bir fennidir.

Hurûf-ı imlâ: Osmânî alfabesini teşkîl eden otuz dört harften elif, vâv, hâ, ya harfleri; harekenin cinsini beyân ettikleri yerlerde "hurûf-ı imlâ" nâmını alır.

5

İşârât-ı imlâ: Liânımızda bulunan Arapça, Farsça yahut okunması güç olan kelimâtın harekelenmesi îcâb ettiği takdîrde bir takım işâretler kullanılır ki bunlara "işârât-ı imlâ", yahut "hareke" nâmı verilir.

Cezm: Hurûfun cümlesi harekeye muhtacdır. Lâkin hurûfun ba'zen kendi harekesi olur ona "mütaharrîk" denir. Ba'zen kendi harekesi olmayıp evvelindeki harekeye merbût olur. Ona "sâkin" denir. O vakit sâkin olan harfin üstüne cezm işâreti konur.

Teşdîd: Arapça'da ba'zen bir cinsten olan iki harf yan yana bulunur. O vakit onlara idgâm denilir. Yani: Bir harf yazılır, üzerine teşdîd alâmeti konur, iki defa telaffuz edilir.

6

Med işâreti: Elif harfinin üzerinde bulunur. Onu yukarıya çeker: 'ârî, ârpa, âlem gibi.

Tenkît: Bir ibâreyi tenkît işâretleri ile noktalamak demektir. Bununla kelime ve cümlelerin aksâmı tefrîk edilir ve durulacak mahalleri anlaşılır.

Virgöl: Bir cümlede bulunan mübtedâ, fâ'il veya nâ'ib-i fâ'illeri, haberleri ve aralarında hurûf-ı âtıfdan biri yoksa birbirine benzeyen mef'ûlleri ayırmak için kullanılır. "Safvet, itâ'et, sâdelik, çocukluğun fazâ'ilindendir".

7

Noğtalı virgöl: Birbirine benzeyen ve kısa olan cümleleri birbirinden ayırmak için için kullanır. Misâl: "Dünyada mûcib-i sa'âdet olan; sa'y ve gayrettir; fakat mesâ'i-i vaka'nın makbûl-i 'âmme olması lâzımdır."

8

İki noğta: Şerh ve tafsîl edilecek bir kelâmın evvelinde bulunur. Misâl: Dedi bir tıflı zekî merdine: nereye cârî bu nehrin suları?

Noğta: Yekdiğeriyle irtibât ve münâsebeti bulunmayan her cümlelerin âhiline, yani: Sözü tamam olan yerlere konulur. Misâl: Burası cennet abâd olmuş ve her tarafı bedâyi'-i tabî'at ile tezyîn edilmiş bir mekân-ı sefâdır. Eyyâm-ı sermâ'sî bir bahâr ve hafzâye mu'âdil olup hiçbir taraftan insânı donduracak buzlu rûzgarlar esmez.

İşâret-i istifhâm: Cümle-i istifhâmiye âhiline vaz' edilir. Misâl: "İlm-i sarf ve nahiv nedir?"

İşâret-i hayret ve ta'accüb: Hayret, te'ccüb, ta'ssüf, keder ve bu gibi hissîyâta delâlet eden cümle ve kelimâtın âhiline konur: "Eyvah! Zamân-ı şebâb geçti."

Ṭırnâk: Hikâye tarzında söylenen ve bir âhirin kelâmı îrâd ve derimân olunacağı zamân o kelâmın evvel ve âhirine konur: Hocam dedki: Hazreti peygamber; “Beşiğe düştüğünüz zamân tâbûta gireceğiniz zamâna kadar tahsil-i ilme çalışın” buyurmuştur.

9-10

Cem-i mü’enneş-i sâlim: Hikâye tarzında söylenen ve bir âhirin kelâmı îrâd ve derimân olunacağı zamân o kelâmın evvel ve âhirine konur: Hocam dedi ki: Hazreti peygamber; “beşiğe düştüğünüz zamân tâbûta gireceğiniz zamâna kadar tahsîl-i ilme çalışın” buyurmuştur.

Ḥaṭṭ-ı Vaşl (-): Mütakellimin muhaveresini ayırmak için kullanılır ki her defa’sında sâhibi kelâmın ismini zikretmek külfetini ihtiyâr etmemiş olur. Bu cihetle işârât-i mezkûre ihtisâra delâlet eder. Mişsâl: “Gördün mü?- kimi?”- Ziyâr Efendi’yi – “Ne yapacaktın? – Ona şu kitâbı verecektim.”

Mu’tarîda: Bir cümle içinde ma’nâca o cümleden farklı diğeri bir söz bulunursa “mu’tarîda” içine alır: “Hazreti Ömer; hukûk-ı ibâdî gözetmeye (adâlette olduğu gibi) pek ziyâde münhemik idi.”

Ḥarf: Ağızdan çıkan bir keyfiyyet-i mahsûsa ile çıkan bir sestir.

Lafz: Hurûftan mürekkebe olup da kendisinde ma’nâ anlaşılmayan eşkâle “şekiller” “lafz” denir. “â” ve “âh”, gibi.

Kelime: Bir ma’nâyâ delâlet eden elfâza da “kelime” denir: “Hesâb, kitâb, gitmek, gelmek”, gibi.

11

İsim: Bir zî-rûhî, gerek hakîkî gerek hayâlî bir şeyi beyân etmeye yarayan her türlü kelimeye “isim” nâmı verilir.

İsm-i ḥâş: Yalnız bir şahsa, yalnız bir hayvana, yalnız bir şeye söylenebilen isimlere denir. “Âdem, Havvâ, Parîs, Galata”, gibi.

12

İsm-i cins: Bir cinsi teşkîl eden efrâdın cümlesine veya ba‘zısına veyahut birine bilâ fark söylenebilen isimdir (insân) kelimesi gibi.

14

İsm-i ‘ayn: Gözle görülebilen şeylerin isimlerine denir insân, âlet, tencere, tabak gibi.

İsm-i ma‘nâ: Göz ile görünmeyip akıl ve his ile bilinen şeylerin isimlerine denir. “Akıl, fikr, düşünce, derk, anlayış”, gibi.

15

İsm-i câmid: Eşyâya mahsûs olarak söylenebilen isimdir: “Taş, toprak”, gibi.

İsm-i cem‘: Kendisi müfred velâkin manâsında cem‘ olan isimdir. “Fırka, ordu, bölük, takım”, gibi.

İsm-i mekân ve zamân: zamân ve mekân beyân eden isimlerdir “haftalık ve çiçeklik”, gibi.

16

İsm-i teşgîr: Manâsında küçüklük, azlık, zarîflik, açıklık gibi halleri bulunan isimdir. “Pencere- pencerecik”, gibi.

17

İsm-i mürekkeb: İki veya daha ziyade kelimededen mürekkeb olup bir manâya delâlet eden isimdir. “Kırkayak, hanımeli”, gibi.

18

Keyfiyyet: İsimlerin arz ettiği efrâdın cinsîyyetini tefrik için hâ’iz olduğu bir hâssadır.

19

Mü'enneş-i kıyâsî: Bir kâ'ide ile yapılandır. Arabî kelimâtın âhirinde “ta” sûretinde yazılıp üzerine iki nokta konulan “tâ-, te'nîs” var ise o kelime mü'ennestir; lâkin bu tâ okunmaz.

20

Mü'ennes-i semâ'î: lisân-ı Arabî'den mü'ennes olarak işitilip bilinen isimlerdir “uzn, ayn, nefis, arz, yedd, şems”, gibi.

Kemîyet: İsm-i cinslerin bir hâssasıdır ki âhirlerine ârız olan bir tahavvülden nâşi' bir ferdi veya müte'addid efrâdî göstermek iktidârını hâ'iz bulunur.

22

Cem'-i müzekker-i sâlim: Müfred-i müzekker olan bir ismin âhirine mâ-kabli ötre ile okunan “ûn” mâ-kabli esre ile okunan “yîn” ilâve olunursa cem'-i müzekker sâlim olur “sâbır, sâbırûn; hâzır, hâzırûn”, gibi.

Cem-i mü'enneş-i sâlim: Müfred-i mü'ennesin tâ-i te'nîsi hazfolunarak “ât” ilâve olunursa “cem'-i mü'ennes-i sâlim” olur. “Înâyet, inâyât; ilâve, ilâvât”, gibi.

28

İsm-i mücerred: Bir isimde edât-ı mef'ûliyyet ve alâmet-i izâfet olmazsa o isim mücerredir. “Dağ üstünde dağ olmaz” misâlindeki dağ kelimeleri mücerredir.

29

Mef'ûl-ün bih: Âhirine bir “ı” ilâve olunan ismin haline “mef'ûl-bih” denir “bağ, bağı; bağlar, bağları”, gibi.

30

Mef'ûlün-ileyh: Bir ismin âhirine bir “a” ilâve edilirse o isim ism-i mef'ûl olur bağ, bağa; dağ, dağlara gibi. Mef'ûlün ileyh: Mef'ûlün fi'lin icrâ olunduğu şey üzerinde intihâ bulduğunu beyân eder. Ta'bîr âhir ile fi'lin manâsını bir şeye tahsîs veya bir kayd ile takyîd eyler. “Ahmed Hüseyin'e verdi” gibi ki vermek fi'li Hüseyin

üzerinde nihâyet bulur. Fi‘l burada bir kayd ile takyîd edilir: Bu, şu, o, ben, sen, kelimelerin mef‘ûlün ileyhi buna, şuna, ona, sana gelir.

31

Mef‘ûl-ün fih: Bir ismin âhirine bir “de” ilâve edilince “mef‘ûlün-fih” olur. “Yer yerde, gün günde”, gibi.

Mef‘ûl-i anh: Bir ismin âhirine bir “den” ilâve edilirse o isim “mef‘ûl-in anh” olur “kitab kitabdan, kâğıt kâğıddan”, gibi.

32

Mef‘ûlün anh: Fi‘lin ta‘alluk ettiği ciheti beyân eder. “Mektebden geliyorum” misâlinde gelmek fi‘linin mektebe te‘allük ettiği zâhirdir.

Mef‘ûlün-leh: Edât-ı ta‘lîl olan dan, için edâtlarıyla tereküb edip icrâ edilen fi‘lin sebep ve menşe‘ini beyân eder. “Dersimiz olmadığından boş durduk.” misâlinde olduğu gibi.

Mef‘ûlün-ma‘a: Edât-ı vesâtet olan “ile” ile tereküb edip icrâ olunan fi‘lin kiminle veya hangi bir vâsıta ile icrâ edildiğini beyân eder. “Kiminle gezdin ve seninle görüşelim”, gibi.

İzâfet: Fâ‘il, mef‘ûl ve ve sıfat makâmında isti‘mâl edilmeyerek sâ‘ir yerde kullanılmak ve bir ma‘nâ-ı husûsîyi beyân etmek üzere iki ismin birbirine rabt edilmesine “izâfet” denilir “kitabın kapı” cümlesinde “kitâb” muzâfun-ileyh, “kapı” muzâf, “n” edât-ı izâfet, “ı” ise zamîr-i izâfîdir.

33

İzâfet-i lâmiyye: Nisbet ve temellük ma‘nâları ifâde eder. “Ahmed’in fesi” misâlinde Ahmedin fese temellük ettiği, “evin damı” misâlinde damın eve nisbet edidiği anlaşılır.

34

İzâfet-i beyâniyye: Muzâfun-ileyh muzâfin nev'ini, aslını, yani neden ma'mûl olduğunu beyân eder. Böyle izâfetlerde muzâfin nev'ini beyân ettiğine misâl: Dut ağacı ve aslına beyân ettiğine misâl: Gümüş kaşık. Bu hâlde muzâfun-ileyhe “n” gelmez.

37

Tetâbu'l-izâfât: İki den ziyâde kelimâtın birbirine izafesidir. “Şakerd-i ebced-i havân-i mârif-i mindân-ı tahkîkî pîşâ” gibi tatâbu'l-izâfâtı hâvî olan cümleler makbûl değildir.

38

Mübhemât: Bir şahsi veya şeyi bildirmeden söylemek için kullanılan kelimelere denir. “Kendi, kim, kimse, ne, nice, hayli, hangi kaç” kelimeleri gibi.

40

Kim: Bir şahsi sormak için kullanılır. Binâenaleyh zevî'l 'ukûla mahsûstur. “Kim geldi?”, “Kime söylüyorsun?”, gibi.

41

Ne: Bir şeyi sormak için kullanılır. “Ne oldu?”, “Ne olacak?”, gibi.

43

Terâkîb-i saķîme: Kavâ'id-i mevzû'aya muhâlif olarak yapılan terkîblere denir.

45

Nice: Nasıl manâsınadır. “Hâlin nicedir?”, “Hâlim nice olacak?”, gibi.

Hayli: Çok manâsına bir kelimedir. “Onunla hayli zamân konuştuk”, “hayli vakitten beridir mehcûr iltifâtınızım”. Ba'zen te'kîd için kullanılır: “Hayliden hayliye gülüştük”, gibi.

47

Hani: Nerede manâsındır. Evvelleri “kanı” sûretinde müsta‘mel etse de şimdileri “hani” sûretinde tahavvül etmiştir. “Hani o çalışma”, “hani bizim Ahmed efendi” misâllerinde olduğu gibi. Bu “hani” kelimesinin verdiği manâda mâzîye tee’ssüfte memzûcdur. “Hani babamın serveti?”, “Hani bendeki gençlik?”, gibi.

48

İsm-i işâret: Bir ferd-i mu‘ayyene işâret için isti‘mâl olunan kelimedir. Onlar da “bu”, “şu”, “o”dur.

Bu: Pek karîb ve ma‘rûf bir şeye işâret için kullanılır. “Bu ağacın dalı kırılmış”, gibi.

Şu: Bir karîb için kullanılır. “Şu güzel gemi ne kadar sür‘atle gidiyor?”

50

O: Pek uzak için kullanılır: “Bu ağaç ile şu ağaç kurumuş, o ağaç da kurumuş mu?”, gibi.

Bura, şura, ora: Mahal gösteren ism-i işârettirler. “Bura”, pek yakın bir mahal irâ’e eder. “Bura”, “burayı”, “buraya”, “buradan”, “buranın” olur. Cem‘inde “buralar” gelir.

51

Şura: Yakın bir mahali irâ’e eder. Ahvâl-i sitiesinde “şura”, “şurayı”, “şuraya”, “şuradan”, “şuranın” ve cem‘inde, “şuralar” gelir. “O mezâristân harâbe numânın en tenhâ mahalli olan şuraya oturdum.” misâlinde olduğu gibi.

Ora: Ba‘îd bir mahalli irâ’e eder. Ahvâl-i sitesinde. “Ora”, “orayı”, “oraya”, “oradan”, “orada”, “oranın” olur. Cem‘inde oralar gelir. “Orası mesîre değil gûyâ bir hadîka-i behîştî idi” misâlinde olduğu gibi.

53

Esmâ-i a‘dâd: Sayıların ismi demektir. Bunlar; iki mertebe îtibâr olur ve âhâd ve işârât isimleriyle bânâmdır.

Âhâd: Birler, yani, Birden dokuza kadar olan adedlerdir.

‘Aşarât: Onlar, yani, ondan doksan dokuza kadar olan adetlerdir.

Küsûrât: Birin aksâmı dahi müsta‘meldir. “Yarım, üçte biri”, gibi.

55

A‘dâd-ı tevzi‘iyye: “ A‘dâd-ı tevzi‘iyye” nâmıyla bir takım adedler teşkîl olunur ki bunlar, bir bölükten her birine müsâvât üzere bir mikdârın ta‘yîni maksûd olduğu zamân müsta‘meldir. Bunun için esmâ-i a‘dedin âhiri meftûh kılınarak bir râ-i sâkine ilhâk olunur. Eğer âhiri meksûr ise râdan sonra ol birde şin-i meftûha ziyâde edilir: “Bir; birer, iki; ikişer”, gibi.

56

Şıfât: Bir ismin hâl ve keyfiyyetini beyân etmek için o ismin yanına getirilen kelimedir “kırmızı ev, fenâ adam” misâllerinde “kırmızı” ve “fenâ” kelimeleri sıfattır.

Mevşûf: Sıfatın hâlini veya keyfiyyetini beyân ettiği isime mevsûf denir: “Güzel adam” misâlinde “adam” mevsûftur.

57

Şıfat-ı semâ‘iyye: Bir kâ‘ide ile yapılmayıp yalnız ağızdan işitilip bilenen sıfatlardır: “Yüksek, alçak, kaba, fenâ, iyi güzel siyah, beyâz düz, eğri, bol, kısa, dar, geniş”, gibi.

Şıfat-ı kıyâsiye: Kavâ‘id-i mahsûsa ile yapılan sıfatlardır. “Li, lü” ilâvesi ile yapılır. “Li ve Lü” edât-ı nisbe olduklarından böyle sıfatlarda mensûbiyyet manâsı zâhir olur: “Bursalı, neşeli, sevimli, canlı, yağlı, bağlı, İstanbullu, ayaklı izzetli”, gibi.

Ca: İsimlerin âhirine ilhâk olundukta sıfat olurlar: “Arapça, Türkçe”, gibi. Fakat bazen edât-ı liyâket olur. “Mertçe ve dervişçe”, gibi ki merde ve dervişe lâyük demektir.

60

Ci: Bir ismin âhirine “ci” edâtı ilhâk olunursa sıfat olur. “Ci” bir kâr ve san‘atla iştigâli beyân eder: “Balcı, kitabcı, yağcı”, gibi.

Daş: Bir ismin âhirine ilhâk olunur ise o isim sıfat olur. Ve birlik manâsını müfittir: “Yoldaş” yolları bir, “pîrdaş” pîrleri bir, kardaş karındaş muhaffettir.

64

Şıfat-ı te’kîdiyye: Ba’zen manâyı ve sıfatın tamamını ifâde olunmak istenilir. Bu hâlde sıfatın evvelki harfi veya hecesi tekrar ve akseriyâ bir “be” veyahut “se” veya “os” veyahut “ma” yahut “yem” ziyâde edilir: “Bembeyâz, dosdoğru, koskoca, upuzun, simsivrî, sapsarı, sapsağlam, yemyeşil, kapkara, mosmavi, mosmor, simsiyâh apaçık, dopdolu, kıpkırmızı, besbelli, sımsıkı, dimdik”, gibi.

67

Terkîb-i tavsîfi: sıfat ile mevsûf bir yerde olursa öyle terkîbe “terkîb-i tavsîfi” denir: “Güzel hane, iyi kitab, kısa sandalye”, gibi.

70

Vaşf-ı terkîbî: Vâsf-ı terkîbî bir terkîbdir ki iki kelimedenden müteşekkil, fakat bir mevsûf-ı hâricîye müftakırdır. Vaşf-ı terkîbînin envâ’i: Kesre-i vasfiyyenin hazfıyla “sîne-i sâf”, sıfatın mevûfa takdîmiyle “şîrîn zebân - tatlı dil”, müşebbeh ile müşabeh bihin terkîbidir “mâh rû-ay yüzlü”, Fârisî isim mef’ûllerin bir isimle sûret-i âtiye üzere terkîpleri dahi vâsf-ı terkîbî kabîlindedir: “Musîbet-zede”, gibi.

71

Zamîr: İsmi yerini tutan kelimeye zamir denir. Meselâ: “Ahmed efendi geldi, bunları yapan hep odur” denilir ki burada “O” kelimesi zamirdir.

72

Ben: Mütakellimin yani söz söyleyenin zamiridir. “Ben yaptım, bunları ben gördüm”, gibi.

Sen: Muhâtabın yani kendisine söz söyleyenin adamın zamiridir. “Kitabı sen açtın, derse çalışmayan sensin”, gibi.

O: Gâ’ibin zamiri yani meydanda olmayıp hakkında söz söyleyenin adamın zamiridir. “O nerede?”, “o geldi mi?”, gibi.

74

Merci’: Zamirin yerini tutan isme merci’ denir. Bu hâlde “ben” zamirinin merci-i mütekellim, “sen” zamirinin merci’i muhâtab, “o” zamirinin merci’i gâ’ibdir.

75

Zamâ’ir-i şahsiyye: Zât gösteren zamirlerdir: “Ben, sen, o, biz, siz, onlar”, gibi.

Kelimât-ı müteradife: Bir manâya gelen kelimelere denir. “İnsân, beşer, adam”, “ışık, aydınlık”, gibi.

Kelimât-ı mütebâ’ine: Her biri başka manâya gelen kelimelerdir “kalem, kağıt, kitâb”, gibi.

Kelimât-ı müştereke: Her birkaç manâya delâlet eden kelimelerdir. “Buğaz” gibi ki insanın buğazına, iki denizi birbirine birleştiren dar kısma, iki dağ arasındaki geçişte de delâlet eder.

Kelimât-ı münferide: Yalnız bir ma’nâya delâlet eden kelimelere denir. “Bu, şu, gelmek, gitmek, duvar”, gibi.

77

Taḥlîl-i şarfî: Bir ibârede bulunan kelimelerin hangi cins kelimelerden olduğu ve bu kelimelerin hangi mevki’de kullanıldıklarını göstermekten ibârettir. “Pederimiz”, “evimiz”, “berâderiniz”, “pederiniz”, gibi.

78

Tahlîl-i nahvî: Bir ibârenin hangi nev'-i cümleden olduğunu ve cümlenin fâ'il-i ve mübtedâsı hangi kelimeler olduğunu bildirir. Meselâ: “Elmâs taşların en kîmetlisidir” cümlesi tahlîl-i sarfî üzere tahlîl edecek olursak şu vecih ile: Elmâs, ism-i cinstir; çünkü elmâs cinsinden olan taşların kâffesine söylenebilir. Müfredidir; çünkü kendisine cem' manâsı yoktur. Mücerreddir; çünkü âhirinde âlâmât-i mef'ûliyyetten hiçbiri yoktur”. Taşlar: İsm-i cinstir; çünkü her nev' taşa denir. Cemi'dir; çünkü âhirinde edât-ı cem' olan “ler” vardır. Mücerreddir; çünkü âhirinde âlâmet-i mef'ûliyyet yoktur. En: Edât-ı mübâlağadır. Kîmetli: sıfat-ı kıyâsiyedir; çünkü âhirinde edât-ı nisbet olan “Li” edât-ı vardır. Taşların kîmetlisi: İzâfet-i lâmiyedir; çünkü “kîmetli” kelimesinin taşlara mensûb olduğunu gösteriyor. “Taşlar”; muzâfun-ileyhdır; “kîmetli” muzâftır. Eğer bunu tahlîl-i nahvî üzere tahlîl edecek olursak şöyle der idik: Elmâs taşların en kîmetlisidir. Cümledir; çünkü içinde mübtedâ ve haber vardır. Cümle-i ismiyedir. Çünkü; zirâ mübtedâ ile haberden mürekkebirdir. Elmâs; mübtedâdır. Taşların en “kîmetlisi” haberdir. “dır” ise edât-ı haberdir.

84

Tahlîl-i nahvî: Bu “ki” lafzı; isimleri âhirine gelerek sıfat manâsına verir. Bu hâlde müfred olarak gelir. “Evdeki, konaktaki; bahçedeki”, gibi.

Terkîbât: Bazî kelime, başka bir kelime ile birleşerek mecâzî ve hakîkî bir ma'na kesb eder. Mesela: Açmak; “kapamak” zıddı iken, el açmak “dilenmek” ma'nasına gelir. Bu gibi manâları anlamak için “şîve” denilen mezîyet-i lisâniyeyi bilmekle olur.

85

Zamîr-i nisbîler: Zamîr-i nisbîler şunlardır: Müfred mütekellimde “m” m, müfred-i muhâtabda “sin, müfred-i gâ'ibde “O”, cem'-i ütekellimde “z,iz”, cem'-i muhâtab “sınız”, cem'-i gâ'ibde “O” cümle-i ismiyye sonlarına gelir. Âhirlerine edât-ı rabt gelmez. Yalnız gâ'iblerinde “dır” veya “dırlar” gelir.

86

Mâzî-i naklî: “Ahmet gelmiş”, gibi.

Ĥâl: Ahmet geliyor.

Fi'l-i iltizâmî: “Ben eve gideyim”, gibi.

İstikbâl: “Ahmet gelecek”, gibi.

Muzâri': “Ahmet çay içer”, gibi.

87

Žamâ'ir-i fi'liyye: Yalnız mâzî-1 ŗuhûdî-1 sîgasının âhirine gelen zamirlerdir ki onlar da ŗunlardır: “M geldim, N geldin, İ geldi, K geldik, niz geldiniz” misâllerinde olduğu gibi.

90

Maŗdar: Zamân yahut bir zâta âit olmayarak zihinde bir manâ hâsıl eden kelimedir. “Gelmek”, “kalmak”, “yorulmak”, “oturmak”, gibi.

Maŗdar-1 ĥafif: Âhiri “mek” ileidir. “Söylemek”, “gülme”, “gelmek”, gibi.

Maŗdar-1 ŗaĥîl: Âhiri “mak” ileidir. “Kalmak”, “yorulmak”, gibi.

Maŗdar-1 aŗlî: Bir zamâna delâlet etmediği gibi bir zâta nisbeti dahi mulâhaza olunmayarak mücerred-i zihinde mutasavver olan bir manâ-yı fi'lîden ibârettir. Bu hâlde muzâfun-ileyh ve cem'leri yokur; fakat sâ'ir-i isimler gibi mübtedâ ve haber olur. Mektebe devam etmek lazımdır; en iyi san'at güzel yazı yazmaktır.

91

Maŗdar-1 te'kîdî: Masâdir-1 asliyyeye “lik” veyahut “lık” getirilerek masdar-1 te'kîdî yapılır. “Büyümeçlik”, “örünmeçlik”, “ŗımarmaçlık”, gibi.

Maŗdar-1 taĥfîfî: Kaf ve kâf hazf edilip yerine hâ-1 resmiye getirilir. Buna “masdar-1 taĥfîfî” denir ŗımarma, gitme “boŗ gezmenin, dolaŗmanın faydası yoktur”, gibi.

98

Fi'li-i iktidârî: Edât-1 masdar yerine bir “a” ilâvesiyle ve bilmek masdarı olunarak teşkîl olunur: “Yapmak yapabilmek, satmak satabilmek”, gibi.

Maşâdır-1 te'cîliyye: Acele ettirmek manâsı taşıyan masdarlar “okuyavermek, gedivermek”, gibi.

101

Mübâlâğa-1 ism-i fâ'il: “Mek”li masdarlarda madde-i asliyeye “gen” ve “mak”lı masdarlarda “gan” ilâve olunarak yapılır. “İşitmek iştken, çalışmak çalışkan, sırmakı sırgan”, gibi.

102

Şıfat-1 müşebehe: Edât-1 masdarın mîmi hazf olunarak yapılır: “Titremek titrek, çürümek çürük”, gibi.

104

Fi'l: Geçmiş yahut şimdiki veya gelecek zamânda vâki' olan bir işi veya hâli veyahut bir keyfiyeti beyân eden kelimeye “fi'l” denir. Mesela: “Yazısını yazmış; o yiyor; orada kalacak.” Dediğimiz zamân yazmış geçmiş zamânda bir işi, o yiyor şimdiki zamânda olan bir hâl, kalacak gelecek zamânda olacak bir keyfiyeti anlattıkları cihetle fi'ldirler.

106

Mâzî: Geçmiş zamân demektir. Bu zamân, gayr-i mahdûddur. Mesela, “Orada yatmış, kalmış” gibi ki beyân eder. Kaldı, gitti gibi ki bir ânda olan şeyi ifâde eder.

Mâzî-i şuhûdî: Eğer gözüyle gördüğü yahut görmeyip de gözüyle görmüşçesine bildiği bir şeyi ifâde ederse buna “mâzî-i şuhûdî” denir. “Ahmed efendi bugün geldi, benimle görüştü” veya “Sultan Mehmet İstanbulu 52 günde zabtetti” gibi ki birincisinde gördüğü, diğesinde gözüyle görmüşçesine bildiği bir şeyi ifâde etmiş olur.

Mâzî-i naklî: Eğer yalnız işittiği bir şeyi ifâde ederse ona “mâzî-i naklî” denir. “Ahmed efendi bugün gelmiş, beni aramış” veya “Sultan Mehmet Arnavutluğu da zabtetmiş” gibi ki, her ikisi de gözüyle görmeyip yalnız işittiği şeyleri ifâde ediyor.

107

Hâl: Şimdiki zamân demektir. “Ahmet Efendi yazı yazıyor”, gibi.

108

Muzâri’ sîygası: Ba’zen hâl manâsı verir; lâkin bu sîganın verdiği mânâ kısmen hâlî mutazammin olur. Hem de mutlakîyyet beyân eder. “Ahmet Efendi hâlâ tütün içer”, gibi.

İstikbâl: Gelecek zamân demektir. “Her kes olacak”, “cihân bir gün bitecek”, gibi.

Müte’addî: Fâ’ilin fi’l i âhire tecâvüz eylerse o fi’l müte’addîdir. Meselâ, kesmek, yazmak, gibi ki “kağıdı kestim”, “yazıyı yazdım” dediğimizde bu fi’llerin kesilen veya yazılan şeyler üzerine te’sîri vardır: Bunun için “müte’addî”dir.

Lâzım: Fâ’ilin fi’l -i âhire tecâvüz eylemezse “lâzım”dır. Mesela: “Uyumak, kaçmak” gibi ki “bu gece uyudum”, “nasılsa kaçtım” dediğimizde bu fi’llerin başkaları üzerine te’sîri yoktur. Bu cihetle: “Lâzım”dır.

112

Müşbet fi’ller: Kendilerinde edât-ı nefy bulunmayan bir hâl ve keyfiyetin doğrudan doğruya vukû’unu bildiren fi’lerdir: “Geldi, gitti, oturdu, kaçtı”, gibi.

113

Menfî fi’ller: Müsbetin aksi manâyı veren, yani bir hâl ve keyfiyetin vâki’ olmadığını bildirmek üzere kendilerinde edât-ı nefy bulunan fi’lerdir: “Gelmemek, gitmemek, gelmedi, gitmedi”, gibi.

Ma’lûm: Eğer fi’lin fâ’ili malûm ise, malûmdur. “kağıt kestim” dediğimizde kesmek fi’linin fâ’ili olan “ben” bellidir.

Mechûl: Eğer fi‘lin fâ‘ili belli ise, malûmdur. “Kağıt kesildi” dediğimizde kesmek fi‘linin fâ‘ili burada malûm değildir. “Kağıt kesildi” misâlinde kağıt mef‘ûldur; lâkin edât-ı mef‘ûliyeti mahzûftur; çünkü fi‘l malûm edilirse “kağıdı kestim” olur. İşte böyle ef‘âl-i mechûlede mef‘ûllere “nâ‘ib-i fâ‘il” denir.

115

Emr-i hâzır müfredi: Bir masdardan dokuz fi‘l çıkarmak için evvelâ edât-ı masdar olan mek veya mak çıkarılmalı. Bâkî kalan madde-i asliyye, “emr-i hâzır” şîgasının müfredidir: Sevmek fi‘linden edât-ı masdariyyet kaldırıldıkta “sev” kalır, ki bu emr-i hâzırın müfredidir.

118

Hâl-i terkîbî: Fi‘l-i iltizâmînin müfred-i gâ‘ib-i âhirine ”rek, rak” getirilerek diğer bir sıfat daha teşkil edilir ki buna “hâl-i terkîbî” denir. Bu terkîb, fâ‘ilin fi‘li işlerken bulunduğu hâli beyân eder: “Gülerek geldi, sevinerek gitti”, gibi.

Fi‘l-i vücûbî: Emr-i hazırın âhirine “meli, malı” ilâve olunursa “fi‘l-i vücûbî”nin müfred-i gâ‘ibi olur. Ba‘deh zamâ‘ir-i nisbiyye ziyâde edilerek bu fi‘lin şîgaları teşkil olunur: “Sevmeliyim, sevmelisin, sevmeli, sevmeliyiz, sevmelisiniz, sevmeliler”, gibi.

119

Mâzî-ı şuhûdî: Emr-i hâzırın sonuna bir “di” ilâve olunursa mazî-i şuhûdînin müfred-i gâ‘ibi olur. Ba‘deh, zamir-i fi‘liler ziyâde edilerek teşkil olunur: “Sevdim, sevdin, sevdiler”, gibi.

121

Hâl şîgası: Şimdiki zamânda olan bir işi beyân etmek için kullanılır.

İstikbâl şîgası: Bir işin gelecek zamânda olacağını beyân etmek için kullanılır. “Geleceksin, geleceğim”, gibi.

123

Muzâri‘-i istikbâlî: Bir şey pek yakın bir zamânda olacağını beyân eder. “Şimdi yazarım, akşam gelirim”, gibi.

127

Mürekkeb fi‘ller: İ‘âne fi‘lleri ile terekküb eden fi‘llerdir.

Ef‘âl-i hikâye: Mâzî-1 şuhûdî, mâzî-i naklî, sîga-1 şartiyyeden “idi” fi‘l-i i‘ânesiyle terekküb eden fi‘llerdir.

Ef‘âl-i rivâyet: Mâzî-1 şuhûdî, mâzî-i naklî, sîga-1 şartiyyeden “imiş” fi‘l-i i‘ânesiyle terekküb eden fi‘llerdir.

Ef‘âl-i şartiyye: Mâzî-1 şuhûdî, mâzî-i naklî, sîga-1 şartiyyeden “ise” fi‘l-i i‘ânesiyle terekküb eden fi‘llerdir.

128

Hikâye-i ilizâmiyye: “Yazadım, yazadın, yazadım, yazadınız, yazadık, yazadılar”, gibi.

Hikâye-i fi‘l-i vücûbî: “Sevmeli, sevmelisin”, gibi.

Hikâye-i mâzî-i şuhûdî: “Sevdiydi, sevdiydin, sevdiydim, yazdıldım, yazdıldık veya sevdiniz idi, sevdik idi, sevdin idi”, gibi.

129

Hikâye-i mâzî-i naklî: “Sevmiş idim, sevmiş idi, sevmiş idiler veyahut sevmiştim, sevmiştin, sevmiştiler”, gibi.

Hikâye-i hâl: “Seviyor idi, seviyor idin, seviyor idim ve bazen seviyordu, seviyordun, seviyordum” olur.

130

Ḥikâye-i müstaḳbel: “Sevecek idi, sevecek idin, sevecek idim”, gibi.

Ḥikâye-i muzâri’: “Sever idi, sever idin, sever idim veyahut sever idi, sever idin, sever idim”, gibi.

Rivâyet-i fi‘l-i iltizâmî: “Seveymiş, seveymişsin, seveymişim”, gibi.

131

Rivâyet-i fi‘l-i vücûbî: “Sevmeli imiş, sevmeli imişsin, sevmeli imişim”, gibi.

Rivâyet-i mâzî-i naklî: “Sevmiş imiş, sevmiş imişsin, sevmiş imişim”, gibi.

Rivâyet-i ḥâl: “Seviyor imiş, seviyor imişsin, seviyor imişim veyahut seviyormuş, seviyor muşsun, seviyormuşum”, gibi.

Rivâyet-i müstaḳbel: “Sevecek imiş, sevecek imişsin, sevecek imişim veyahut tahfif olunarak sevecekmiş, sevecekmişsin, sevecekmişim”, gibi.

Rivâyet-i muzâri’: “Sever idi, sever idin, sever idim veya severdi veyahut tahfif olunarak severdi”, gibi.

132

Fi‘l-i iltizâmî-i şartî: “Sevse, sevsen, sevsem”, gibi.

Fi‘l-i vücûbî-i şartî: “Sevmeli ise, sevmeli isen, sevmeli isem veya sevmeliyse, sevmeliysen, sevmeliysem; diğ er sûretti ise sevdiyse, sevdiysen, sevdiysem”, gibi.

133

Mâzî-i naklî-i şartî: “Sevmiş ise, sevmiş isen, sevmiş isem veyahut sevmişse, sevmişsen, sevmişsem”, gibi.

Ḥâl-i şartî: “Seviyor ise, seviyor isen, seviyor isem”, gibi.

Muzâri’-i şartî: “Sever ise, sever isen, sever isem”, gibi.

Ef'âl-i te'cîliyye: Bir masdarın edât-ı masdarı kaldırıldıktan sonra sonra bir "i" ilâve olunarak "vermek" masdarıyla beraber tasrîf olunursa böyle fi'llere "i te'cîliyye" denir. "Yazıverdim, yazıvermiş, yazıverecek, yazıvereyim, yazıveriyor", gibi.

134

Ef'âl-i iktidâriyye: Fi'l-i iltizâmînün müfred-i gâ'ibi: "Bilmek" masdarıyla beraber tasrîf olunursa böyle fi'llere "iktidâriyye" denir. "Yazabildim, yazabilmişim, yazabilecek, yazabilir, yazabilmeli, yazabiliyor", gibi.

Ef'âl-i muşkârebe: Fi'l-i iltizâmînün müfred-i gâ'ibi: "Yazmak" masdarıyla beraber tasrîf olunursa böyle fi'llere "mukârebe" denir. Düşeyazdım, gibi ki yalnız mâzî sîgaları kullanılırdı.

136

Şıyağ: Ma'nâları diğer bir cümlenin manâlarına merbû olan sîgalara denir ki onlar da beş nev'dir: Sıyağ-ı atfiyye, sıyağ-ı tevkîtiyye, sıyağ-ı tevkîtiyye, sıyağ-ı ta'kîbiyye, sıyağ-ı intihâhiyye, sıyağ-ı ibtidâiyye.

Şıyağ-ı 'atfiyye: Sîga-ı atfiyye teşkîli için madde-i asliyyenin âhirine "ip" harfleri konup "vâv" harfi imlâ hizmetini görür. "p" de sâkin okunur. "Görüp geçti, sövüp okşadı, gelip gidecek, gelip oynar", gibi.

Şıyağ-ı tevkîtiyye: Mâzî-i şuhûdînün cemi'-i Ahirine bir "ca" ilâvesiyle hâsıl olur bir sîgadır ki cümle-i şartiyye yerini tutar. "Sen okudukça zehinin açılır" gibi ki "okuduğun müddetçe" manâsı müfit olur. Ba'zen "ca" yerine "de" getirilerek "zamân" ifâde edilir. "Gördükte, geldikte" gibi ki "gördüğü ve geldiği zamân", gibi.

Şıyağ-ı ta'kîbiyye: Madde-i asliyyenin âhiri meksûr kılınıp hafiflerde "cek", sakîllerde "cağ" ilâve edilerek husûle gelen sîgadır ki mazmûnunu mâ-ba'dindeki fi'li takîb eder. "Gelecek" "olacak", gibi.

138

Şîga-ı intihâiyye: Madde-i asliyenin âhirine; sâkin ve müteharrık ise bir de “ı” ziyâdesiyle “nice” edâtı ilâve olunarak husûle gelen bir sîgadır ki bu fi‘lin nihâyet bulduğunu beyân eder. “Gelince, gidince” gibi. “Ba‘zen ye dek” “ye kadar” lafızları dahi ilâve edilir. “Gelinceye dek, gelinceye kada”, gibi.

Sıyağ-ı ibtidâiyye: Fi‘l-i iltizâmînın mefred-i gâ‘ibi âhirine “li” ilâvesiyle teşkil olunan sîgadır ki bir fi‘lin ibtidâ-i vukû‘undan “mütekellimin zamân tekellümüne değin” diğer fi‘lin aled-devâm olduğunu ifâde eder. “Geleli çok işler gördü” gibi. Bazen âhirine “beri”, “den beri” dahi zam olunur. “Geldiğinden beri”, “gittiğinden beri” misâlleri gibi.

Ef‘âl-i kulûb: Zihinde bir vasfın bir şeye nisbetine delâlet eyleyen fi‘llere “ef‘âl-i kulûp” denir. Bu fi‘ller; cümle-i ismiyeye lâhik olur. Haber ile terkküb ederek mübtedâ dahi onlara “mef‘ûl bih” olur. Mesela: “ben seni âlim sandım” denildikte bu cümledeki “sanmak” fi‘li gibi. Bazen bu fi‘ller takdîm olunarak “cümle-i haberiye” ye “ki” edâtıyla rabt olunur. Mesela, “Ben sandım ki o âkildir” denir. Fakat “Ben onun âkil olduğunu sandım” denilmez.

139

Şîga-ı mutâva‘at: Mutâva‘at, fi‘lin bir fi‘l ve te’sîri kabûl etmesi demektir. Ef‘âl-i mutâva‘atta kâ‘ide; madde-i asliyeye bir “nun-ı sâkine” ilâve edilmek ve âhiri sâkin ise harekelemektir. “Sevmeden sevinmek, salmaktan salınmak, görünmekten görünmek, bulmaktan bulunmak, söylemekten söylenmek”, gibi.

140

Şîga-ı şıla: Mâzî-i şuhûdînın cemi‘-i mütekellimi ve istikbâl sîgasının müfred-i gâ‘ibi âhirine bir “ı” ilâve olundukta müfred-i gâ‘ib sûretiyle şîga-ı şıla olur. Ba‘deh zamîr-i izâfîler ilâve edilir. “Sevdiğim, olduğum, seveceğim, yazacağım”, gibi.

142

Olduğu: Bu şıla olursa âhirine “cihetle”, “üzere” gibi edâtlar gelerek ta‘lîl ifâde eder. “Hüseyin; kâtib olduğu cihetle bu mektûbu bir kalemde yazdı” misâlinde olduğu

gibi. Eğer isim olursa mef'ûlun bih olur. “Bu kitabın Hüseyin olduğu âşikârdır”, gibi.

143

Olduğuna: Bu fi'li; sıla olursa âhirine “binâen”, “nazaren”, “mebnî”, “göre” edâtları gelir. “Okuma yazma lâzime-i beşeriyet olduğuna binâen okuyup yazmalıdır”, “Ahmet efendi çalışkan olduğuna göre bir iş yababilse”, “bu kağıt beyâz olduğuna nazaren iyidir”, gibi.

Olduğundan: Bu fi'li; sıla olursa ta'lîl beyân eder. “Dünya müteharrik olduğundan sukûn-i mutlak yoktur” gibi. Fakat isim olursa mef'ûl-in anı olur: “Bu evin dar olduğundan söz açıldı” misâlinde olduğu gibi.

Olmasıyla: Eğer sıla olursa ta'lîl ifâde eder: “İlim ve ma'rifet kîmetli olmasıyla; eshâbi mu'teber” gibi. Bu, “olmasından nâşî” takdîrindedir. İsm hâlinde de gelir: “Her kesin zengin olma sı senin zengin olman icâb etmez”, gibi.

Olmasına: Sıla-ı fi'li olursa te'lîl beyân eder. Bu hâlde binaen, nazaren, edâtları takîb eder. Misâl: “Dershane, küçük olmasına ve muhtac-ı ta'mîr bulunmasına binâen baştan yapılacaktır”. İsim olursa mef'ûl ileyh olur: “Âlimin zengin olmasına ben gıpta etmiyorum”, gibi.

146

Edevât: Bunlara “hurûf-i ma'ânî”dahi itlâk olunur. Edâtlar manâ-ı müstakile mâlik değiller. Başka kelimelerle birleşerek ma'nâ hâsıl eder. Terâkib-i kelâmiyyede edevâtın vazifesi pek büyüktür. Onların sûret ve mahal-i isti'mâllerini gösteren şîvedir. Kâ'ide, bu bâbda ikinci derecede kalır.

Elif: ‘Arabî ve Farisî kelimelerin âhirine gelir. “Ey” manâsını verir. Nefî'ye “Ey Nefî”, “Bâkî'ye ey Bakî” gibi. Ve eğer üzerine alâmet-i medd kullanılırsa ta'accüb ifâde eder: “Â! Ne zamân geldi?”, “Â! Sana ne oldu?”, gibi.

147

Âncak: Bu; edât-ı hasr ve istidrâk. Hasr, bir hükmün bir şeye mahsûs olması demektir. İstidrâk, talebi idrâktır. Ancak, edât-ı hasr olduğu vakit, hükmün başka yere sirâyetini men' eder. "Mektebe kimse gitmedi ancak ben gittim" denildiği vakit başkasının gitmediği anlaşılır. Edât-ı istidrâk olduğu vakit; evvelce söylenen kelâmdan hâsıl olan vehmi, ibhâmi ref' eder. " Birçok adam görüldü ancak kimler olduğu anlaşılmadı" denildikte evvel emirde birçok adamlar anlaşılacak hâtıra gelir. Lâkin, ancak, gelince, bu şüphe ref' olur.

148

Eyâ: Fârisîdir. Edât-ı istifhâmdir. Acaba yerine kullanılır. "Eyâ! Bunca nasihat sana te'sir etmez mi?", gibi.

Eğer: Fârisîdir. Edât-ı şarttır. Cümle-i şartiyyelerin evveline gelir. "Eğer derse çalışırsan adam olursun", "Eğer dünyada herkes çalışmadan el çekse idi, dünyada mevtten başka kim kalırdı" gibi. Bazen evvelindeki elif hazf olunup "ger" halinde şî'irde kullanılır: "Hikmet ger o ilim ise ki ahkâm-ı felekten, Enişeyi akl-ı beşeri bahaber eder", gibi.

Eğer: Fârisîden mâhûzdur. "İstidrâk" içindir. Dâhil olduğu ibâreyi; ise de, iseler de, isen de, iseniz de, isem de, isek de, ta'birleri takibeder. Bazen bunların yerine "amma, fakat, lâkin, ancak" edâtlarından beri gelir. "Eğerçe topun îcâdi 780 sensesine doğru ise de" gibi. Şî'irde ve nesirde "gerçe" hâlinde isti'mâl olunur.

149

İllâ: Arabî'den mâhûz edât-ı istisnâdır. "Ben senden kimse ayırmaz illâ ecel ayırır". Bazen "yoksa" ve "olmazsa" manâlarına bir edâtır: " Evde bu şirkete girmelidir. Ve illâ para kazanmaz", gibi.

150

Elbette: Edât-ı te'kîttir. "Elbette gider gelen cihâna. Dostlarımız elbette gelecektir". "Elbet" tarzında dahi kullanılır: "Sadakatın neticesi elbet bir mükâfata müncer" olur.

Ammâ: Arabî'den mâhuztur. Bazen edât-1 tafdîl olur: Amma, sabînin kalbinde hâsıl olan bu muhabbet nedir veya niçindir denilir ise buna cevab vermekten aczımızı yine tekrar ederiz. Çok vakit edât-1 istidrâk olarak kullanılır: “Hilm sûrette tenezzül arz eyler amma hakîkate muvakkardır”, gibi.

Evet: Edât-1 tasdîktir. “Ahmed efendi geldi mi? “Evet geldi” misâlinde olduğu gibi.

Üzere: Edât-1 isti'lâdır. Bir şeyin üstü demektir. “Dünyada kemâl üzere ne vardır?” gibi. Bazen sart ve 'illet manâsı tazammun eder: “Ahmet Efendi hesabı görmek üzere geldi” gibi ki hesabı görmek için ve görmek şartıyla demektir. Ba'zen istikbâlî hâle yaklaştırır. “Yazmak üzereyim” gibi ki hemen yazacağım demektir.

151

Âmân: Edât-1istirhâm olur. “Aman efendim” gibi. Bazen edât-1 teneffür dahi olur. “Amân etme”, gibi.

Ey: Edât-1 nidâdır. “Ey kardeşim”, gibi.

Eyâ: Yalnız fârisî ve Arabî kelimelerin veya terkîblerin evveline gelir: “Eyâ Rabbi-l müt'âl”, gibi.

İçin: Edât-1 ta'lîldir. Bir hükmün 'illetine lâhik olur. “Bağbân bir gül için bin Hâre hizmetkâr olur”, gibi.

153

İşte: Edât-1 tenbîh. Misâl: işte derse böyle çalışmalı, işte her adam dediğin böyle olmalıdır. İşte, bir de işâret manâsını verir. “Ahmed efendi gidiyor. İşte sesi!” “İşte kalem!”, “İşte kütüb!”, gibi.

İken: Edât-1 hâldir. Cümlelere lâhik olur. Misâl: “İnsan küçükken büyür”. “kamer hilâl iken bedir olur.” Gibi ki “kamer, hilâl olarak”, demektir.

İle: Hem edât-1 mukârenet, hem edât-1 vesâtet. Hem de edât-1 ta'lîl olur. "Dikkat ile dersi oku, vapurla gitti, Sultan Mehmet İstanbul'u fethetmek ile Fâtih lakabine mazhar oldu" misâllerinde olduğu gibi.

154

İmdi: Edât-1 tafdüldür. Kısa bir cümleyi tafdü için gelen başka bir cümlenin evveline dâhil olur. "Çalışmak, en birinci fazîlettir; imdi çalışalım; fazîlet sâhibi olalım" misâlindeki "imdi", gibi.

155

Bârî: Edât-1 "iktifâdır. Hiç olmazsa" ma'nâsınadır. "Bir iş yapacaksan bari layıkıyla yap", gibi.

Bütün: Edât-1 ta'mîmdir. "Bütün gün çalıştım". Ba'zen te'kît için kullanılır. Bu hâlde: "Bütün bütün" veyahut "büsbütün" hâline gelir. Misâl: "Bütün bütün gâ'ib ettim, büsbütün iyileşti."

Belki: Edât-1 ihtimâldir: "Bu sefer affettin belki uslanır" cümlesindeki "belki" gibi. Ba'zen edât-1 izdirâb olur; yani: Üst tarafındaki sözden sarf-1 nazar edilerek âlet tarafındaki söze nazarı-1 dikkati celb eder. Misâl: Onun iyiliği sadece beni değil, belki bütün 'âlemdir. Eedât-1 izdiyâd dahi olur; yani: Evvelki kelimenin ma'âlini hem takviye, hem de tafdü eder. "Ahmet, Hüseyin kadar çalışkan, belki daha ziyâde zekâdır" misâllerinde olan "belki" edâtları gibi.

156

Bile: Ed-ât-1 'atf ve tenbihtir. "Atf olunan şeyi ayrıca gösterir: Burasını ben değil, Ahmet bile ezberlemedi.", "oradan sen değil, arkadaşın bile geçemez." Misâllerindeki bile gibi.

Tek: Bir şeyin bi-l-iltizâm temennî olduğunu gösterir: "Tek sen derse çalış da ne istersen iste" misâlinde olduğu gibi. Bazen gibi manâsına da gelir. "Benim tek

kimseler zâr ve perişân olmasın yarab” gibi. Lâkin bu manâsı şimdiler müsta‘mel değildir.

Cık, cık ,cığız, cıgız: Taşğîr edâtıdır. Lâhik oldukları ismin manâsına küçüklük verir: “Kitabcık, kalemcık, kızcağız üşüyordu; kısaca bir hikâyeye anlatmak istiyorum”, misâllerinde olduğu gibi.

157

Ca: isimlere Lâhik olursa edât-ı nispet olur. “İnsanca” gibi. Sıfatlara lâhik olursa edât-ı taşğîr olur. “Kısaca, böylece, uzunca”, gibi.

Çünkü: Edât-ı ta‘lîdir: Bir âtil, daha şebâbında ihtiyarlar. Çünkü işsiz geçen zamânın dakikası; saatten uzundur. Misâlindeki “çünkü”, gibi.

Hayır: Edât-ı inkâr: “Ahmet efendi geldi mi?”—“hayır!” misâlinde olduğu gibi.

Dağî: Edât-ı ‘atftır. “Edât-ı atf” olduğu vakit beynelerinde iştirâk olmayan şeyleri birbirine ‘atf eder. “Dünyada sadâkat ne kadar makbûl ise ihânet dahi o kadar madhûldur” misâlindeki “dahi”, gibi.

160

De: Edât-ı zarfiyettir. “Cihânda peydâr olan, doğru sözdür” gibi. De edâtı zarfiyeti hem mekâna, hem de zamâna raci‘ olur; yahut bunlardan mâ‘adasına gelir. “Dünyanın her yerinde muhabbet, fazâ’il-i âliyenin en mukaddeslerinden ma‘dûddur”, “Günde bin eser ma‘rifet meydana gelir.”, gibi.

159

Dek ve değin: Edât-ı intihâdır. Bir fi‘lin nihâyet bulunduğu şeye lâhik olur. Misâl: “Bayrama dek oruç tutum.”

161

Daha edâtı: B‘azen edât-ı tafdîl olur: “Bu kağıt şu kağıttan daha güzeldir”. Ba‘zen dât-ı tavrî: “Daha yazmamış”. Bazen edât-ı istizât: “Daha var mı?, daha bir şey ister

misiniz?, daha ne yapayım?”. Bazen de edât-1 tezyîr olur: “Daha var. Bu gönlün daha bu kadar! Yarın daha çalışırız” misâllerinde olduğu gibi.

163

Zirâ: Edât-1 ta’lildir. Misâl: Çalışmaktan geri durmamalı; zirâ terekki çalışmakla olur.

Siz: Edât-1 nefydir: İsimlere lâhik olursa sıfat olur. “Edebsiz, akılsız” gibi. Masdarlara lâhik olursa “sizin” hâline gelir: “Gelmeksizin gitti” misâlindeki gibi.

Şâyet: Edât-1 ihtimâl: “Şâyet terekki ne olduğunu biliyorsan yelken gemisi ile vapur nazar-1 dikkat evinde bulundurur.”, gibi.

164

Sânki: Edât-1 teşbihtir. Mişâl: Cihân nur içinde kalmış idi; sanki her köşeden bir menba’-1 nûr oluyordu.

Sonra: Edât-1 zarf-1 zamândır. Misâl: Şimdi değil sonra gel, seni sonra görürüm.

165

Artık: Edât-1 iktifâdır. Misâl: Artık söylenme, artık yoruldu.

Aşlâ: Edât-1 te’kittir. Misâl: Ahmed Efendi aslâ söylemedi. Ba’zen edât-1 nefy olur.

Misâl: Oraya asla gitmeyin.

Amân: Edât-1 rica olur: Amân efendim! Size sığındım.

166

İse: Edât-1 şartır. Misâl: “O gelirse ben giderim”. Ba’zen edât-1 tafrik da olur. Misâl: ilm-i lisân başka mezîyet, irfân ise yine başka mezîyettir.

İlâ: İntihâ-1 gayet edâtıdır. Dek ve kadar manâsınadır. Misâl: İlâ âhiri’l-ömür.

168

Beri: Edât-1 istmrârdır. Misâl: Sizi göreliden beri mesrûrum.

Başka: Edât-1 istisnâdır. Misâl: Senden başka kiminle konuşuyorum.

Bazî: Edât-1 taklîldir: Bazı adam vardır ki bilmediğini bilmez.

169

Binâen aleyh: Edât-1 beyân ve tefri'dir: “Bunun üzerine” demektir. Edât-1 terfi'ler cümlelerin mâ-kabilindeki müteferi'âtını; mâ-ba'd ile itmâm eder. Misâl: “Siz mektebe devâm ediyorsunuz; binâen aleyh mua'liminiz sizden hoşnuttur”. Bu misâlde: “Binâen aleyh” edât-1 terfi'dir. “Edât-1 beyân”e misâl: “Siz dâ'imâ sa'y ediyorsunuz; binâen aleyh ilim ve edeb sâhibi olacaksınız.”

Peki: Edât-1 tasdîktir. Misâl: Hüseyin Efendi! Kitabını getir!—peki efendim!

Tâ: Edât-1 gayettir: Tâ sabaha dek çalıştım.

Dır: Edât-1 haberdir. “Okumak iyidir” misâlinde “dir” edât-1 haberdir. Edât-1 haber, müfred-i gâ'ibe mahsûstur. Müfred-i mütekellim için im “benim” müfred-i muhatab için sin “sensin”, cemi'-i mütekellim için z “biziz”, cemi'-i için seniz “sizsiniz” zamirleri dahi edât-1 haberdir.

171

Gûyâ: Edât-1 teşbîhtir. Misâl: Gûyâ dalgalar, cibâle rekâbet ediyordu. Ba'zen edât-1 ta'rîz olur. “Gûya iş yaptı”, gibi.

172

Gibi: Edât-1 teşbihtir. Misâl: Arslan gibi babayığitsin.

Göre: Edât-1 nisbet ve mutâbakattir. “Ona göre her şey kolay, bu elbise tâm vücûduma göre”, gibi.

173

Gerek: Edât-1 müsâvâttir. İki veya ikiden ziyâde cemi'leri birbirine rabt eder. Misâl: Gerek gelsin, gerek gelmesin. “gelip gelmemesi” bir demektir.”

Gâh: Edât-1 tab'îzdir. “Ba'zı-1 vakit” manâsına gelir. Misâl: “Gâh olur ki esnâ-i şitâde pek güzel havalara rast gelinir.”

174

Lik, lık: İsimlerin âhirine lâhik olur. “Lik”, hareke-i âhiresi haffif olan isimlere “lık” hareke-i âhiresi sakîl olan isimlere iltihâk eder. Bunlar masdarların âhirine gelir. O hâlde “edât-1 te'kît” olur. “Okumaklık, yazmaklık, söylemeklik” gibi. Bâzen “ism-i masdar” edâtı olur. “Güzellik, bakallık, kâtiblik” gibi. Ba'zen “edât-1 mekân, edât-1 nispet, edât-1 liyâket” olur. Bazen de edât-1 mikdâr olur. Misâl: “Bir günlük çocuk, dokuz aylık çalışma.”

176

Meğer: “Edât-1 istisnâ” olur. Bu hâlde bir fi'l-i iltizâmiye muftakırdır. Misâl: Bu yazıyı kimse okuyamaz; meğer yazan zât. Bazen edât-1 istiğrab olur. Misâl: Ben de onu adam sandım; meğer kadr-1 insâyeti bilmez bir nâdân imiş.

Hem: “Edât-1 aft”tır. Misâl: Hem öyle söylüyor hem böyle söylüyor. Hem çalışmamak insâna yakışmaz; zirâ hayvanlar bile çalışıyor.

177

Hiç: Tekîd-i nefy veya nehy edâtıdır. Misâl: Bu şey benim işime hiç yaramaz. İnkâr-1 olmayan ve istifhâmi hâvî olan cümlelere dâhil olursa edât-1 taklîl olur. Misâl: Ali efendi'yi hiç gördüğün var mı?

Ne: Edât-1 nefydir. Misâl: Ne pederi var, ne vâlidesi.

179

Her: Edât-1 ta'mîmdir. Misâl: Her kesin âlemde bin mâ-fevki var, bin mâ-dûni var.

Mend: Edât-1 ittisâftır. Fârisîden ma'hûzdur. Lâhık olduğu isme, sıfat manâsı verir.

Misâl: “Her mend, dânişmend”, gibi.

Nâk: Fârisîdir. Edât-1 ittisâftır. Misâl: Gamnâk “gamlı”, elemnâk“elemli”, endişenâk “düşünceli”.

180

Yâr: Fârisîden ma'hûzdur. Edât-1 ittisâfıdır. Misâl: bahtiyâr: “bahtlı”.

Dâr: Fârisîden ma'hûzdur. Edât-1 mâlikiyettir. Sancaktar“sancak tutucu”, gibi.

181

Keşke: Edât-1 temennîdir. Fârisîden ma'hûzdur. Keşke daha evvel tahsîl-i ilim ve ma'rifete başlaya idim.

182

Yâ-i nisbet: İsimlerin âhirine gelince o ismi: İsm-i mensûb eder. “Şîrâzî” gibi ki şîrâzlı demektir.

183

Hey: Edât-1 nidâdır. Hey oğlum! Hey yavrum!, gibi.

Henüz: Edât-1 hâliyetir. “Şimdi”, “daha” manâsına müsta'meldir. “Henüz gelmedi ve henüz yazdı” misâllerinde olduğu gibi.

184

Yine: Aralarında “teşabüh” veya “tezât” olan iki fi'li birbirine rabt eder. İkincisinin vukû'u, birincisinden sonra olduğunu ifâde eyler. Misâl: “Bir kere sordu; yine soruyor.”

185

Ki: Türkçedir. Edât-1 beyândır. “O günki gördüğümüz adam, nasıl adam idi?” Misâlinde olduğu gibi.

Bilâ: Arapça’dan ma’hûzdur. Edât-1 nefydir. “Bilâ tevakkuf yola revân olduk” misâlinde olduğu gibi.

Hele: Edât-1 istisnâdır. Misâl: Hele sen çalışmaya gör. Edât-1 tehdîd dahi olur. Misâl: “Hele bana bir kere eleş de gör hâlini!”

186

Haydi: Edât-1 nidâ ve teşvîktir. “Haydi oğlum gidelim”, gibi.

187

Ber: Edât-1 isti’lâdır. Fârisîden ma’hûzdur. Ber muktezâ-i hâl...

Bî: Edât-1 nefydir. Fârisîden ma’hûzdur. Bî-vefâ “vefâsız”, bî-huzûr “rahatsız” misâllerinde olduğu gibi.

188

Hemen: “Edât-1 hasır” olur. Misâl: “Her gelen gitti ben kaldım” gibi. “Edât-1 takrîb” olur. Misâl: Hemen bu yol kadar geniştir. “Edât-1 isti’câl” olur. Misâl: durmayalım, hemen kaçalım. “Edât-1 istimrâr” olur. Misâl: Sen hemen çalış, sana malım, müküm fedâ olsun.

192

Vah: Edât-1 te’essüftür. Misâl: Vah zavallı adam, vah vah!

214

Ender: Zarfiyyet içindir. Misâl: Bilâ ender bilâ.

Efsûs: Beyân-1 te’essûf için kullanılır. Misâl: Efsûs! Vakitim boş yere geçti. “Efsûski” tarzında da kullanılır.

Bâ: Edât-ı musâhabettir. Bizde sûret-i isti'mâl-i mahdûddur. Misâl: Bâ-şerm.

Çend: "Kaç" manâsınadır.

Ûod: "Kendi" manâsınadır.

2.6. Kâmûs-i Türkî Eserinden Çıkarılan Terimler

74

Ecvef: Sıf.Ar. Ayne'l-fi'li yani ikinci harfi asılısı vâv yahut yâ.

83

Edât: İs.Ar.cm: Edevât.âlet, avadanlık: Âlet ve edevât./d. Kendi kendine ma'nâ ifâde etmeyip esmâ ve ef'âle idhâl veya ilhâk olunan küçük kelime, harf: Edât-ı masdarîyyet, edât-ı nidâ.

85

İdgâm: İs.Ar. Sarf-ı Arabî'de bir cinsten yan yana iki harfin şeddeli bir harf sûretine konmasına denir: (مدد) medde ve (مد) medde gibi. İki harften birincisine müdgam ve ikincisine müdgamün-fih derler.

102

İstifhâm: İz.Ar.cm. istifhâmat. (Fehm)den ms. İstif'al. Sorup anlama. Anlamak için sorulan su'âl.// ed. Edât-ı istifhâm=su'âle mahsûs edât. Türkî'de mi ve Arabî'de elif ve hel gibi.

İstifhâmî: Sıf.Ar. s. İstifhâmiye. Ed su'ale mensûb ve müte'allik: Hitâb-ı istifhâmî, cümle-i istifhâmîye.

103

İstikbâl: Fi'lin haddesin gelecek zamânda vukû' bulacağını ifâde eden sîygası ki lisânımızda cek ve cak edâtı ile hitâm bulur: Gelecek, yazacak gibi; istikbâl-i mâzi=geçmiş zammın içinde bir âti beyân eden bir sîga: Gelmiş olacak gibi; hikâye-i istikbâl= nakl ve revâyet olunan bir zamân-ı mâziye göre âti beyân eden sîya: Gelecek idi gibi; revâyet-i mâzî= kezâlik, bunun mesmû'ât üzere naklini ifâde eden sîga: Gelecek imiş, gibi.

114

İsmî: Sıf.Ar.s. İsmîye. (İsimden imf.)1. Ada mensûb ve müte'allik; cümle-i ismiye= iki isimden yani müsned ile müsned'ün-ileyhden mürekkebe cümle (Türkçede cümle-i ismiye yoktur, zîrâ fi'l fi'l isnâdı mezkûr olduğundan, meselâ: (İnsan mahluktur" cümlesi cümle-i fi'liye, ve edâtı isnâd za'm ettikleri lafz, hades ve zamân beyân etmekle, tamamıyla fi'lidir.)

115

İşâret: Ed. İsmi işâret= sarfta. "O, bu, şu" gibi göstermeye mahsûs kinâyeye.

116

İştikâk: İz.Ar.cm: İştikâkât.(şıkkıtan ms ift'âl) ed. Bir asıldan ayrılan kelimelerin birbirleriyle ve asıllarıyla olan münasebetleri ve sûret-i teşekkülleri; ilm-i iştikâk= bundan bahseden ilim ki ilm-i sarf ve ilm-i lügatle münasebetleri vardır.

İştikâkî: Sıf. Ar.s.iştikakiye. İştikak ka'idesine ve ilim iştikaka mensûb ve müte'allik veya muvâfik olan: Kavâ'id-i iştikâkiye, tetkîkât-ı iştikâkiye.

116

Fi'l-i iktidâr: Sarf-ı Türki'de yapabilmek ve yapamama gibi müsbette iktidâr ve menfide iktidâr 'adem-i iktidâr beyân eden fi'l.

118

En: D. Mübâlağalı ve tafsîl alâmeti olup, sıfatların ve zurûfların başına girer ve girdiği sıfat müfaddalün-minhe muzâf olur. En büyük, en küçük, en yüksek en güzel: Bu mahallede en büyük ev budur.

153

İlla: D.Ar. İstisnâ beyân eder,-den başka,-den mâ'ada, meğer: Yer kalmaz aslâ düşmene illâ beyân-ı 'adem.

154

İltizâmî: Sıf.Ar.s.iltizâmîye.ed. Manâ-yı iltizamî, delâlet-i iltizâmîye= biri diğeri için icâb ettirir iki şeyden birinin zikriyle diğeri için kâd olması// Sîga-i iltizâmîye: Sarf-ı Türkî'de sevmeli ve yazmalı gibi lüzum beyân eden sîga; iltizâmîye-i hâl: Yazmalıdır; itizâmîye-i mâzi: Yazmalı idi.

164

Emşile: İz. cm.Ar. fd. misâl. ba: misâl.//ed. Sarf Arabî'nin ef'âli tasrîfâtına nümûne olmak üzere yalnız sülâsî mücerredin birinci bâbından nasara fi'linin tasrîfi cetvelleri.

Emşile-i mühtelife: Mâzi, muzârî', masdar gibi sîyga-ı mühtelifeden tasrîf olunanlar.

Emşile-i muţtarıda: Yalnız bir sîyganın gâ'ib, muhâtab, mütekellim, müzekker, mü'ennes ve müfred, tasniye, cem' olarak tasrîfi.

165

Emir: İz.Ar.cm evâmir.ed. Fi'lin yap veya yapsın gibi emir ma'nâsını ifâde eden sîygası, ki muhâtab ve gâ'ib olur. 'Arab sarfiyunu muhâtabına emr-i hâzır veya sadece emir ve gâ'ibine emr-i gâ'ib ve menfilerine de nehy-i hâzır ve nehy-i gâ'ib derler.

245

İken: Fi'l. imek masdar-ı gayri müsta'melinden hâl sîygasıdır: 1. Olduğu hâlde: Ben ondan daha genç iken, daha yaşlı görünüyorum. 2. Olduğu zamân: Ben oradayken öyle bir niyet yoktu. Muzârî' ve mazî-i nakli ve istikbâl sîgalarına iltihâk ederek yine hâl veya zamân beyân eder. Sîyga-ı mürekkebe teşkil eder ve bu hâlde ekseriyâ hemze ve yâ'sı hazf olunur. Gider iken giderken olur.

380

Teşniye: İ.Ar.d. Sarf-i Arab'de müfred ile cem' arasında olarak iki şahsa delâlet eden sîyga ki (ان ân ve ين eyn) harfleriyle hitâm bulur.

393

Terkîbî: Sıf.Ar. Terkîbe müte'allik veya terkible hâ sıl olan // vasf-ı terkîbî lisân-ı Farisî'de iki kelimededen mürekkebe kelime: mah-rev, dil-hırâş.

410

Taşrîf: D.sarf ka'idesince ef'âl ve sâ'ir aksâm-i kelimâtın sîygalanma, sı, sîygalanma, çekme: Kâle fi'l ini tasrîf edin.

415

Te'addî: Fi'l in beyân ettiği hadesin bir veya iki mef'ûle tecâvüzü, te'addî ilâ mef'ulün vahidin= hadesin bir mef'ûle tecavüzü, ekmeği yedim gibi; te'addî ilâ mef'ûleyin =hadesin iki mef'ûle tecavüzü: ekmeği Ahmed'e verdim, gibi. Lisânımızda bunların birincisi mef'ûlün bih, ikincisi mef'ulün ileyh olmak ayrıldıklarından, Arabî'de olduğu gibi, te'addinin bir veya iki mef'ûl alarak iki kısma ayrılmasına ihtiyaç yoktur.

Te'adiye: Bir fi'l i müte'addî etme: Türkçe'de ef'âli lâzime-i ta'diye için asıl fi'l e ekserîya "dir" edâtı ilave olunur. Etmek ettirmek gibi.// edât-ı ta'diye=bir fi'l -i lâzım müte'addî olması için ilâve olunan edât-ı mahsus.

Ta'rîf: D. Arabî'de bir ismi harf ta'rîf ithaliyle veya diğer bir ismin ma'rife muzâf etmekle ta'hdîd ve ta'yin etme, tenkir mukâbili: ta'rîf ve tenkir ka'ideleri.

Harf-i ta'rîf: Arabî'de isimlerin medûlünü ta'yin etmeye mahsûs "el" harfi.

416

Sûlâşî: Harf-i Arab'ide hurûf-i asliyesi üç olan fi'l: Fi'l-i sülâsi, ef'âl-i sülâsiyye; sülâs-i mücerred= asli üzerine üç harf kalmış ef'âl: Sülâsî mücerred bâbları altıdır; sülâs-i mezidün fih= üç olan hurûf-i asliyyesi üzerine bir ya iki veya üç harf

ilâvesiyle müteşekkil “ef’âl”: Sülâsî mezidün fih bâbları rübâ’î ve hümâsî ve sūdâsî olarak 12’dir.

465

Câmid: Gayr-i munsarîf ve iştikâkî olmayan (isim veya fi’l).

475

Cezm: D. Nahv-i ‘Arabî’de fi’l -i muzâri’in âhiri sâkin olma, meczûm olma, hâlet-i cezm.

478

Cağ cek: Edât-ı intihâ olup “ye dek” ye kadar ma’nâsını ifâde eder: Sabahacak= sabaha kadar.

536

Emr-i hâzır: Sarfta emir sîygasının muhâtabı: Yap, yapın gibi. ‘Arabî’de ga’iblerini başka sîga sûretinde ayırıp “emr-i gâ’ib” tesmiye ederler.

537

Hâl: Sarf-ı türkî’de ehvâlî ismin beheri: Mücerred, mef’ûlün bih hâli. Kezâ zamân-ı hazırda cereyân etmekte olan hâdise delâlet eden fi’l sîgası: Geliyor gibi. Nahv-i ‘Arabî’de ederek ma’nâsını beyân eden sıfat ki mensûb okunur: Câ’eni Zeydun râcilen.

544

Ḥurûf-i şavtiyye: Harekeli hamze savtını çıkarıp kendi kendine okunabilen harfler.

Ḥurûf-i şâmite: Hareke yerini tutan bir harûf-ı savtiyye mülâkî olmadıkça okunamayan harfler.

Ḥurûf-i mu’ceme: Noktlı harfler

Ḥurûf-i mühmele: Notasız harfler.

572

Ḥaber: Nahvde mübtedâ ve müsned-i ileyh denilen bir isme isnâd olunan sıfat, müsned: Allâhü ekber denildiğinde, ismi'l Celâl mübtedâ ve ekber haberdır.

588

Ḥumâsî: Sarf-ı 'Arabî'de beş harften mürekkebe kelime, fi'l -i humâsî.

615

Değil: D. Nefy edâtı olup 1.fi'l -i isnâdîye dâhil olur: Değilim gibi. 2. İki şeyden birinin nefy diğerini isbâta yarayıp harf-i rabt gibi ve 'Arapların "lâ...bel" edâtlarıyla ifâde ettikleri ma'nâ ile kullanılır: Onu söyleyen ben değilim sizsiniz.

650

Ẓû: Sıf. z . Ar. s: zât. cm.s: zevât. (Muzaf olan kullanıp ba'zen hâlet-i cerri olan zî (zi-şan), ve nâdiren hâlet-i nasb-ı z (ze'l-celâl) sâhib, mutasarrıf, hâ'iz, mâlik anlamına gelmektedir.

Ẓevî: Sıf. Aslı zevîn olup (zevûn cem') cem'-i sâliminin mecrûrudur. Lisânımızda dâ'ima hâlet-i cerde ve muzâf olarak kullanılmakla (nûn) suz isti'mal olunur.

653

Rübâ'î: 1. Sarf-ı Arabî'de hurûf-ı asliyyesi dört 'adet olan veya üçten ibâret olan hurûf-ı asliyesine bir harf zammedilmiş olan fi'l: Dehrece.

Rübâ'î mücerred: Dört harften ibâret olan hurûf-ı asliyesinden mürekkebe fi'l. Dehrece gibi.

Rubâ'î mezidün fih: Hurûf-ı asliyyesi olan dört harfe bir veya iki harf dahi artmakla beş veya altı harfli olmuş fi'l: Tedahrace

552- 704

Sübâ'î: Sıf. Ar. sübâ'îye. Seb' den yedi harfli vesâ'ire.

712

Südâsî: Sıf. Ar.s: südâsiye. d. Altı harften mürekkeb (kelime), altı cüzden mürekkeb küll: Fi'l i südâsi; ef'âl-i südâsiye.

752

Se: Fl. "imek" masdar-ı gayr-ı müsta'melinden olan fi'l-i isnâdinin sîgay-ı şartıyyesi bulunan isenin muhaffafıdır.

771

Şahş: D. Sarfda fi'l ve zamirin mütekellim ve muhatâb ve gâ'ib suverinden beheri: Bu fi'l bi-hasebi-şahs gâ'ib, muhâtabdır.

773-774

Şart: Nahivde biri diğere mütevaqqıf olan iki cümleden mütevakıfün-aleyh delâlet eden; diğere cezâ denir: "Haber verirsen ben de gelirim" kelâmında haber verirsen cümlesi şart, ve ben gelirim cümlesi cezâdır.

785

Hurûf-i şemsiyye: Arabî'de eşşems gibi harf-i ta'rife mukârin olduklarında bu edâtın lâmı okunmayıp kendileri müşedded okunan harfler: Te, se, zal, ra, dal, zel, sîn, şîn,şâd, zâd,tı, zı, lâm, nûn harfleri. Mukâbili: hurûf-i kameriye.

825

Sarf: Bir lisânı terkib eden kelimelerin tebeddülâtından ve birbirinden çıkmalarından yanı tasrîf ve iştikaktan bahseden ilim ki kelimenin terkib-i kelâmında tuttuğu mevki'den sarf-ı nazarla (yani bu vazife-i nahve bırakarak) mücerred nefsi-i

kelimenin tebeddülât ve tagayürâtını bildirir: İlm-i sarf. Bu ilimden bâhis kitâb: Sarf-
ı Arabî, sarf-ı Türkî; filan güzel bir sarf yazmıştır.

831

Şıla: Nahivede bir ism-i mevsûle merbût olup onunla berâber na't ve sıfat yerini tutan cümle ki 'Arabî'de mâ'men, "ellezi" gibi ism-i mevsûları takib eder ve lisânımızda ekseriyâ ettiği, edeceği gi'ib izâf-i fer'-i fi'l ile ifâde olunur. Sarf Arabî'de bir kelimenin başında olup hamze-i vasl denilen hamzenin okunmasıyla bu kelimenin mâ-kebline ulaşması: Râbb'ül-âlemin, gibi.

847

Şîga: Fi'l in tasrîflerinden hâsıl olan mühtelif sûretlerinin beheri: sıyğa-ı mühtelife= mâzî, muzâri', emir muhelif sıyğalar. sıyğa-ı muttaride= müfred, müzekker, mü'ennes gibi bir sîğanın aksâmı.

917

Zarf: Ed. Zamân veya mekân beyân eden kelime; zarf-ı zamân ve zarf-ı mekân: Dün burda idim ta'birinde (dün) zarf-ı zamân, (burda) zarf-ı mekândır.

940

'Aţf: Bu kelime veya cümlenin mâ-keblindeki kelime veya cümlenin hükmüne tâbi' olmak şartıyla ona rabt: Bu ismi hangi isme atf edeceğiz.

Hurûf-i 'atf: Atfa âlet olan hurûf-i rabtiyye: Ve dahi, yoksa ve yahut gibi.

'Aţf-ı beyân: Mâ-keblini ya'ni ma'tûfunu izâh ve taklîd için atfolunan tâ'bir: Mese'leyi izâh ve teşrîh eyledi.

947

'İllet: Bir kelimenin hurûf-ı asliyyesi miyânında elif, vâv, ye harflerinden bulunması.

Hurûf-ı 'illet: Elif, vâv, ye harfleri.

‘Aynü’l-fi‘l: Ef‘âl-i selâse-i Arabîyenin iki harfi-i aslîsi ki misâl ittihâz olunan fâ‘ile fi‘linde ‘aynıdır.

Mu‘tellü’l-‘ayn: ‘Ayne’l-fi‘li harf-i ‘illet olan fi‘l.

Mehmûzü’l-ayn: Ayne’l-fi‘l-i hamze olan fi‘l.

978

Fâ‘il: Sıf.Ar.s: fâ‘ile. ‘Arabî’de bir fi‘l in beyân ettiği hadesin işleticisini gösteren isim ki, fi‘lden sonra gelip merfu’ olur: “kara’e zeydün’l-kitâbe” cümlesinde (Zeyd) ism-i fâ‘il. Nâ‘ib-i fâ‘il: Asıl mefû‘lu’ olup, fi‘l-i mechûl olunca fâ‘ilin yerine geçerek merfu’ olan isim: ħuri’e’l-kitâb.

İsm-i fâ‘il: Eden, gelen gibi hadesin fâ‘iline sıfat olan fer‘ fi‘l ki ‘Arabî’de sülâs-i mücerred bâblarında fâ‘il vezininde olur: Nâsir gibi.

1000

Fi‘l: Hades ve zamâna delâlet eden kelime ki, taksimât-ı muhtelif ve mütedâhilesi vardır: Fi‘l-i müte‘addî: Yazdı, fi‘l -i lâzim: Geldi, fi‘l -i ma‘lûm: Gördü, fi‘l -i mechûl: Görüldü, fi‘l i mâzi: Geldi, fi‘l-imuzâri’: Gelir vesâire.

1083

Ĥurûf-ı ħameriyye: ‘Arabî’de kelimenin başında harf-i ta‘rifle berâber ki oldukları vakit, harif-i ta‘rîfin (lâm)’i okunan harfler ki ‘ayn, cîm, kâf harfleri gibi (el‘ayn).

1165

Kesre: İs.Ar. Harekât-ı selâse-i ‘Arabîyyeden (esre) denilen hareke ki harfin altına yazılır: Kesre-i hafife= Türkçe’de biz gibi ince okunan esre. Kesre-i sakîle= yine Türkçe’de (sıra) gibi kalın okunan esre.

1220

Ki: Fârisî'ye taklîden kullanılıp, asıl Türkçesi "kim"dir. Masdariyyet ma'nâsını ifâde edip 'Arabî'de "in"i (müşeddede-i meftûha) gibi bir cümle-i diğêr bir fi'lin mef'ûlü vesâ'iresi hükmüne kor: Bana dedi ki yarın gelecektir.= yarın geleceğini söyledi.

Ki: Kâf-ı Fârisî'ye taklîden kullanılıp, Türkçesi "kim"dir. İsm-i mevsûl gibi kullanılıp, altındaki cümle-i mevsûle ile berâber sîga-i sıla veya ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûl yerini tutar: Bir adam ki nasihat dinlemez, hiç bir vakit felâh bulmaz= nasihat dinlemeyen adam.

1221

Ki: D. Zurûf-ı zamâniyye ve mekâniyyeye ve (de) harf-i ilsâkına ve esmâ ve zemâ'irin muzâf-ı ileyhine ilhâk olunarak sıfatlar teşkil eder ve mefsûfun, o terkip veya ta'birin mefhûmuyla muttasıf olduğnu gösterir: Dünkü adam. İçerdekiler = içeride bulunanlar.

1227

Kim: K. ism-i mevûl olup, el-yevm bizce tahffiyle ve Fârisî'ye takliden "ki" kullanılıyor ve fer'-i fi'l isti'mâli tercih olunuyor: Bir adam ki kendi işini bilmez = kendi işini bilmeyen adam.

Kim: Hr. Edât-ı masdariyyet olup, mâ-b'dindeki cümleyi bir isim hükmüne koyarak, mâ-kabline mef'ûl vesâ'ire yapar. Fârisî'de yine "ki" ve 'Arabî'de muhaffef veya müşedded "in" meftûha ile ifâde olunur ve bizce el-yevm Fârisîyye'ye takliden tahfifle "ki" sûretinde kullanılır: Bilgil kim bunun neticesi zararlıdır.// belkim = belki// tâ kim = ta ki// nitekim = nasıl ki, olduğu gibi.

Lâzım: Sıf.Ar.ed. Hadesi diğêrine tecâvüz etmeyen fi'l, müte'addî mükâbili: Gelmek gibi ki mef'ûle muhtâc olmaz.

1247

Lev: Hr.Ar. Harf-i şart olup lisânımızda yalnız "vâv" ile berâber kullanılır: Velev=olsa da, hattâ, bile. Velev bir kerre; velev karında olsun gibi.

1268

Mübtedâ: İz.Ar. Cümle-i ismiyyenin iki rükünden biri ki, cümlenin başında olur: “Allahü ekber” cümlesinde lazf-ı Celâl mübtedâ, “ekber” haberdir. “Müsnedün ileyh” e‘amm olup ism-i kâne ve ism-i inne vesâ’ireyi şamildir.

1270

Mebnî: Sıf.Ar. Nahv-i Arabî’de “Bilâ-mâni” lazfı i‘râb kabul etmeyip, semâ‘ üzere dâ’imâ bir hareke ile veya sâkin olarak kullanılan(isim): Sîb‘veyh “men”, “Hüve”, “hiye” gibi feth üzerine, kesr üzerine mebnî; “mebni ale’l-feth” ,”mebnî ‘ale’l-kesr”.

1279

Hurûf-ı mutaşıla: Sıf.Ar.s. Alttan diğer harflerle yapışabilen harfler: Be, cim, sin gibi.

Hurûf-ı munfaşıla: Elif, dâl, vâv gibi.

1280

Müte‘addî: Sıf. Hadesinin eseri fâ‘ilden mef‘ûle denilen diğer isme geçen, lâzım mukâbili: Fi‘l -i müte‘addî; ef‘âl-i müte‘adiye.

1283

Mütekellim: Ef‘âl ve kinâyâtın üç şahşından biri elsine-i sâ’irede birinci şahıs addolunur ve muhâtab ve gâ’ibe mukâbildir. Ben, gelirim, giderim gibi. Türkçe’de müfred ve cem‘i vardır. ‘Arabî’de müfredine “nefs-i mütekellim vahde” ve cem‘ ile teşniyeye müşterek olan sîygasına “nefs-i mütekellim ma‘a’l-ğayır” denir.

1288

Mişâl: İz. Ar. Hurûf-ı asiliyesinin selâsesinden birincisi vâv yahut ye olan fi‘l: Misâl-i vâvî; misâl-i yâ’î.

1289

Müşennâ: Sıf.Ar. Tesniye sîygasında iki şahıs veya şeye delâlet den (kelime).

1292

Mücerred: Hurûf-ı zâ'idesi olmayan fi'l: Sülâs-i mücerred, rübâ'-i mücerred mukâbili: Mezdün-fih.

Mecrûr: İ'râbın ahvâl-i selâsesinden "cerr" halinde olan: İsm-i mecrûr; harf-i cerrle veya izâfetle mecrûr.

1294

Mechûl: Sıf.Ar. fâ'ili zıkr olunmayıp, mef'ûlü "nâ'ib-i fâ'il" nâmıyla yerine kâ'im olan fi'l ki, ma'lûm mukâbili olup, başlıca ef'âl-i müte'addiyeden gelir: Kapı açıldı gibi; Türkçe'de ef'âl-i lâzîmenin de bir mechûlu vardır: Gidilmek, gelmek gibi ki fâ'ilden müstağnîdir.

1306

Muhâtab: İz.Ar.ed. Sarfta kinâyât ve ef'âlde kendisine söz tevcîh olunan adama mahsûs sîyga ki, iki şahıs add olunur; müfred muhâtab: Siz giderseniz, gittiniz, gidin gibi.

1314

Müdgâm: Ed. İdgâm olunmuş, bir cinsten olan iki harften diğerine kalb olunan biri: "medede", "den medde" gibi. Diğerine müdgâmün-fih denir. Müdgâm harfi bedel olarak müdgâmün-fih bir şedde verilir.

1317

Müzekker: Sıf.Ar.1. Hakîkî, lafzî veya î'bibârî olarak erkeğe delâlet eden (isim). Mü'ennesin mukâbili: Kamer müzekker ve şems müennestir. 2. sıfat ve zamir ve fi'l in ism-i müzekkere mahsûs sîygası: Müfred müzekker, cem'-i müzekker; ism-i mübalağanın bazen müzekkeriyle mü'ennesi bir olur.

1346

Müsned: İz.Ar. Bir cümle-i ismiyye veya kazıyye-i mantıkıyyenin isnâd olunan cüz'ü ki, nahivde haber ve mantıkta mahmûl dahı denilir: “Allah kadîmdir” kazıyyesinde “kadîm” müsnedir.

Müsnedün-ileyh: Kazıyye veya cümlenin diğır cüz'ü ki, müsned ona isnâd ve haml olunur: “Allah kadîmdir” cümlesinde lazf-i Celâl müsnedün-ileyhdir. Nahivde mübtedâ denilir.

1348

Müşâreket: Hadesin iki veya daha ziyâde şahıs arasında vukû'nu göstermeye mahsus fi'l binâsı ki Türkçe'de leş ve laş edâtıyla ve Arabî'de müfâ'ale ve tef'ul bâbıyla ifâde olunur: Sözleşmek ve mükâleme, gibi.

1449

Şıfat-ı müşebhe: Ef'âl-i lâzimedden evzân-ı mühtelifede ve başlıca fâ'il vezninde gelen şıfat.

1350

Müştaqqât: İcm.Ar. Usûl hükümde olan diğır kelimelerden ayrılmış fûrû'dan ma'dûd kelime: Arapça lüğat kitâblarında asıl madde hurûf-ı hece sırasıyla tertîb olup, müştakkât zîrinde beyân olunur.

1351

Müşedded: Birincisi sâkin ve ikincisi müteharrik olarak bir cinsten iki harf gibi okunan ve buna alâmet olarak şedde işâretini hâmil olan harf: “râ”-i müşeddede ile berr. Zıddı muhaffef.

1356

Maşdar: Ef'âl müştakkun- minhi olan isim ki hadese delâlet edip zamân delâlet etmez: gelmek, gibi.

Maşdar-ı mîmî: ‘Arabî’de başında mîm harfı bulunan masdar: Medhal ve mahmede, gibi.

Maşdar-ı binâ-i merre: Hadesin bir def’a vukû’nu beyân eden ve fâ’il-fi’l-i meftûh olup, âhirinde tâ-i tevhîd bulunan maşdar-ı ‘Arabî: Def’aten, gibi.

Maşdar-ı binâ-i nev’i: Hadesin bir türlü vukûnu beyân edip, maşdar-ı binâ-i merreden farkı, fâ’il-fi’linin meksûr olmasından ibâret olan masdar-ı ‘Arabî: Meşî’yyet, gibi.

Maşdarî: Sıf.Ar.s.masdariyye. Masdar ma’nâsına müte’allik ya’ni hades beyân eden: Mân-i masdari; edât-ı maşdariyye.

Maşdariyyet: Masdarın ifâde ettiği hades ma’nâsı: “lik” edâtı masdariyyettir.

1362

Mutâbık: Tezkîr ve te’nîs vesâ’ire birbirine benzer ve uygun olan: Sıfat, mevsûfa mutâbık olur.

Mutâbakat: Fi’l ile fâ’il veya sıfat ile mevsûf vesâ’ire arasında tezkîr ve te’nîs ve aded vesâire uygunluk: sıfat ile mevsûf arasında mutâbakat şartır.

Mutâvi’: Hadesi fâ’iline rucû’nu veya fâ’ilde vukû’nu ifâde eden fi’l: fi’l -i mutâvi’; ef’âl-i mutâvi’a: kırılmak, yıkanmak ve inkisâr gibi.

Mutâva’at: Hadesin fâ’iline rucû’nu veya fâ’ilde vuku’nu beyân eden ef’âl binâsı: İnfî’âl bâbının binâsı mutâva’at içindir; Türkçe asıl fi’le ilhâk olunan (nûn) mutâva’ât beyân eder.

1368

İlm-i ma’ânî: Nahvin mesâ’il-i dakîkasında bahsseden bir ilm-i mahsûs ki, ‘Arabî’de ekseriya beyân ve edebî ile birlikte tedris olunur. Elsine-i sâ’irede nahivden ma’dûd olup, kavâ’idi, kütüb-i nahviyyede mündericidir.

Ef’âl-i mu’âvine: Olmak ve etmek gibi sîga-ı mürekkebe terkibine giren fi’ller.

1370

Mu'tell: Hurûf-ı asliyyesi içinde hurûf-ı 'illet ya'ni(elif, vâv, ye) bulunan: Fi'l -i mu'tell; ef'âl-i mu'telle.

Mu'tell: Fâ'ü'l-fi'li ya'ni ilk harf-i aslîsi harf 'illet olan.

Mu'tellü'l-'ayn: 'Ayne'l-fi'l -i ya'ni hurûf-i aslîyyesinin ikincisi harf-i 'illet olan.

Mu'tellü'l-lâm: Lâme'l-fi'li ya'ni hurûf-ı aslîyyesinin üçüncüsü harf-i 'illet olan.

1373

Mu'arref: Harf-i ta'rif-i olan, mu'ayyen ve mahdûd bir şeye delâlet eden, münker mukâbili: Mevsûf mua'rref olursa, sıfatın da mu'arref olması iktizâ eder.

Ma'rife: Harf-i ta'rifle veya diğer sûretle medlûlu ta'yîn ve taşhîs olunmuş isme itlâk olunur. Mukâbili nekre.

Ma'tûf: Bir harf-i atf vasıtasıyla diğer kelimeye merbût (kelime) ki, diğerine de "ma'tûfun-elyh" derler.

1377

Ma'mûl: Bir âmilin te'siriyle bir türlü i'râb kabul etmiş olan kelime, âmil mukâbili: Bi-zeyd ta'birinde be âmil ve zeyd ma'mûldur.

1385

Mef'ûl: Ef'âl-i müte'addiyede hadesin te'sirini kabûl eden şahıs veya şeye delâlet eden isim: "çocuk bardağı kırdı" cümlesinde çocuk fâ'il, bardak mef'ûldur ki mef'ûlün-bih dahi denilir; buna "mef'ûl-ü sarîh" dahi denilip, bir harf-i cerrle ifâde olunana da "mef'ûlün gayri sarîh" derler ki ma'nâsına göre mef'ûlün-ileyh, mef'ûlün-bih, mef'ûlün-ma'ah, mef'ûlün-fih, mef'ûlün-leh, mef'ûlün-minh dahi olunur.

İsm-i mef'ûl: Fi'l -i mechûlden gelen sıfat-ı müştakka: Yazılan ve yazılmış gibi.

Mef'ûlün ileyh: Nahv-ı Arabî'de (ilâ) harf-i cerrîyle ifâde olunan mef'ûlün-gayr-i sarîha ve sarf-ı Türkî'de mef'ûlün-sarîh makâmında kullanılan ve “-i” yâhut “yi” ilhâkıyla teşkil olunan ahvâl-i isimden birine denir: “Kitâbı okudum, yazıyı yazdım”, gibi.

1391

Mağşûr: Uzun olmayan, medsiz okunan: Elif-i mağşûre= kısa okunan elif ki ekseriyâ “ye” sûretinde yazılır; dâvâ, şekvâ gibi. Mukâbili: Memdûd.

1415

İsm-i Mensûb: Nisbet beyân eden sıfat ki Türkçe'de ekseriyâ “li” ve Arabî ve Farisî'de “î” edâtıyla olur: Bağdatlı, gibi.

1416

Menşûb: İ'râbın ahvâl-i selâsesinden naşb hâlinde bulunan: İsm-i menûb.

Menşûbât: Hâlet-i nasbda olan ma'mûlât, mansûb kullanılan esmâ: Manşûbât faslı.

1419

Menfî: Hadesin 'adem-i vukû'nu beyân eden, müşbet mukâbili: “Gelmedi” maz-i menfi, “geldi” mâzî müsbettir.

1421

Münekker: Tenkir hâlinde olan, gayr-i mu'ayyen ve mübhem bir şeye delâlet eden, ma'rûf mukâbili.

1430

Mevşûf: Bir sıfat ve na't olan isim, men'ût: sıfat ile mevsûf arasında mutâbakat lâzım.

İsm-i mevşûl: O şey ki veya o adam ki ma'nâsını ifâde eden "mâ, men, ellezi" gibi kinâyeye.

1434

Mü'ennes: Hakîkî veya i'tibârî ve lafzî olarak dışı olan veya dışıye itlâk ve tatbîk olunan (kelime): İsm-i mü'ennes, fi'l -i mâzi-i müfred mü'ennes.

Cemi' mü'ennes sâlim: Ât edâtıyla teşkil olunan cemi': Müslimât, gibi.

Mü'ennes-i haqîkî: Medlûl-ü sahîhten dışı olan isim.

Mü'ennes-i lafzî: Lafzen âhirinde "te" ve diğer bir alâmet-i te'nîs bulunan ism-i 'Arabî.

Mü'ennes semâ'î: Bilâ-sebeb lisân-ı 'Arabî'de mü'ennes i'tibâr olunan isim: Şemş, yed, nefis, gibi.

1438

Mühmel: Notsız harf, mu'cem mukâbili: (hâ)-i mühmele.

1453

Nâ'ib-i fâ'il: Fi'l -i mechûlün mevzû'u.

1455

Naḥiv: Kelimlerin rabtıyla kelâm teşkilinden ve rabt-ı kelâmıda aldıkları i'râbden bahs eden ilim ki, sarftan sonra okunur. 'Arablar indinde e'amm olup sarfı da ihâta eder: Naḥv-i Arabî, nahv-ı Türkî.

Naḥvî: İlm-i nahve mensûb ve müte'allik: Istılâh-ı nahvî; kavâ'id-i nahviyye.

1461

Naşb: İsm-in i'râb denilen ahvâl-i selâsesinden biri: Hâlet-i nasb; nasbı fetha ile elifle yâ ile olur.

1470

Nekre: İsmın mu‘arref ve medlûlü muayyen olmamsı, mübhem ve gayr-i muayyen olma, ma‘rife mukâbili: Nekre sılası.

1473

Nevâşıb: Nahv-i Arabî’de dâhil oldukları ismi veya fi‘l-i muzâri‘i mensûb eden harfler.

1492

Vaşl: Kelimenin yanında olan hemzenin ve ez-ân- cümle harf-ı ta‘rif hemzesinin okunmasıyla dâhil olduğu kelimenin ma‘a-kabliyle bitişik gibi okunması: Hemze-i vaslın.

Harf-i vaşl: Şi‘irde revîyi takîb eden harf.

1511

Hemze: Harf-i medd veya harf-i imlâ gibi okunmayıp ya‘ni fetheyi takviyeye mahsûs olmayıp kendi kendine müteharrık veya sâkin okunan (elif) harfî ki ‘Arabî’de asla elif denilmez ve eskseriyâ harekesine göre üstünde veya altında (◌◌ hemze) işâreti de bulunur: Ecr, isim, ve mebde, gibi.

2.7. Türkçe Sarf ü Nahiv Eserinden Çıkarılan Gramer Terimleri

1

Hece: Bir yâhut hepten tellafuz olunan birkaç harftir.

Harfler: Birkaç keyfiyet-i mahsûsa ile boğazın, dilin, dudakların, dişlerin damağın mahrec-i mu‘ayyeninden çıkan sesler yan‘ni esvat-ı mukattaa ve bunlara mukâbil olmak üzere kabul edilmiş işâretler, resimlerdir.

2

Şâmit: Samitler ağızdan çıkmak için mutlaka sâ‘it denilen hafırlardan biri ile terkîb ederek birinin muavanesine muhtac olurlar; bunlardan biri ile terkîb ederek telaffuz edilirler. İşte bu hassalaran dolayı şu yardımcı harflere (sâit) denilmiştir.

5

Aheng-i telaffuz: Ses uyumu, Türkçe kelimeleri imlâsında ve tekellümünde sûret-i kat‘iyyede rehber temyiz olacaktır esas vardır ki o da hece-yi aslînin ya‘nı ilk hecenin sâiti hafif ise diğer hecelerin ve ilâve olunan edevât hecelerinin sâitlerinin dahi hafif; şekil ise, diğerlerinin de sakîl olmasından ibârettir: Solmak ve uyumak kelimelerinde olduğu gibi.

7

İmlâ işâretleri: ‘Arabî kelimeler savâit ile yazılmadıklarından bunun sûret-i telâffuzunu göstermek için bir takım işâretler vaz‘edilmiştir. Bunlara imlâ işâretleri ta‘bir olunur. Bu işâretler üstün yahut fetha, esre yahut kesre, ötre yahut zamme gibidir.

9

Tenkît: Bir ibârenin aksâmını tefrik etmek üzere kelime arasına birtakım işâretler vaz‘etmekrtir. Bu sâyede ibârenin aksâm-ı mürekkebesi anlaşılacak ma‘nâ kolayca istihrac edilir.

11

Noқта-i nidâ: Ünlem işâreti, nidâlardan sonra ve mevki‘de kullanılan cümlelerin nihâyetine vez‘ olunur: heyhât!

12

Haç: Muhararâta muhtalif aşhasa ait lakırdıları birbirinden tefrik için kullanılır.

Mu'atrıda: Bir cümleinin arasında kendi başına bir mani-i haiz diğer bir cümley-i tefrik için kullanılır. Tırnak işareti yerinde de kullanıldığı olur.

14

Elsine-i iltişâkiyye: Birbirlerine iltisak ederek bir kelime teşkil etmiş olan hecelerin kafesi ediliyor.

15

İlsine-i munşarife: Kelimelerin şekli değişir. Ma'nâlarına gelen tahavvül da bu sûret ile ifâde edilir. Bu lisânlar birbirinden külliyyen farklı olmak üzere iki kısma ayrılıyor: Elsine-i sâmiyye, elsine-i hindiyye ve Avrupa'ıyye.

Kelime: Söz, kelime, ağızdan çıkan hecelere bir manâyi haiz olsun olmasın lafiz tabir olunur. Bunların manâlarına kelime denir.

16

Taḥlîl-i şarfî: Kelime tahlili.

Taḥlîl-i naḥvî: Bir ibare iki surat ile tehlil edilebilir. Ya o ibarenin mürekkep olduğu kelimelerin iffa ettiği vazife yahut ifâde edilen manâ arasındaki münasip tetkik edilir.

Müsnadün-ileyhi: Selben veya icâben kendisine bir vasf isnad olunan şeydir. Tehlil-i sarfide buna fâ'il denilir.

19

Müsned: Aynı cinsten bir veya müte‘addid mahlûkâta delâlet eden müsnedün-ileyhler basit i’tibâr olunur. “İnsan fânîdir, insanlar fânidirler” cümlelerindeki müsnedün-ileyhler basittir.

22

Cümle-i tâmme: Ana cümle, kendi manâsı tamam olan cümledir: Necât doğrudur.

23

Cümle-i aşliyye: Ana cümle, tam bir ma‘nâ hâiz olmayıp başka bir cümle veya cümleler tarafından ma‘nâsı itmâm edilen cümle “cümle-i asliyye” denir: “Fenâ bir şey yaptığı zamân azâb-ı vicdânî hisseden yegâne mahlûk insândır.”

Cümle-i mütemmime: Yardımcı cümle, bir cümle-i asliyenin ma‘nasını itmâm eden cümleler: “İnsan vazifesini güzelce İfâ ederse büyük bir haz hisseder.”

42

İsim: Bir şahıs veya bir şeyi ifâdeye hizmet eden kelimeye “isim” derler. İsim maddî veya ma‘nevî mevcûdîyete mâlik bir şeyin adı demektir.

İsim: Yalnız bir şahsa veya şeye delâlet eden isimlere “ismi-i has” yahut “ism-i alem” tabir olunur: “Mehmet, İstanbul”, gibi.

İsim-i cins: Aynı cinsten bi’l-umûm eşhâs ve hayvanâta veya eşyaya kaabil-i tatbîk olan isimlere “ism-i cins” yahut “ism-i âm” denir: “Çocuk, taş, kedi”, gibi.

İsm-i ‘ayınlar: Mevcudât-ı hakîkiyyeye mâlik, havâss-i hamse ile kâbil-i idrâk eşyâyı ifâde ederler: “Ekmek, keçi, deniz”, gibi.

43

İsm-i ma'nâlar: Mevcûdât-ı hakîkîyyenin kendilerini nazar-ı i'tibâra almak sızsın onlarda mevcûd bir vasfı mevcûdiyet-i müstekileye mâlik gibi ifâde eden kelimelerle akıl ve hissin bilip bir mevcûdî maddî gibi kabul ettiği şeylere delâlet eden kelimelerdir: "Siyahlık, güzellik, korkaklık, zekâ, idrâk", ilh.

Mürekkeb isim: Birden ziyâde tereküb eden isimlere ta'bir olunur. "Hanım-eli, sevri-senek", gibi.

İsm-i cem': İsm-i müfred olduğu hade zihinde müte'addid eşhâs ve eşya fikrini uyandıran isimlere denir "Sürü, halk, ordu", gibi.

44

Cins: İsimlerin delâlet ettikleri eşhas ve hayvânât müzekker yâhut mü'ennes olabilir. İşte bu hâlde "cins" ta'bir olunur.

45

Müzekker-i haqîkî: Erkek isimleri yahut erkek hayvânların isimleri.

Mü'ennes-i haqîkî: Kadın isimleri yahut dişi hayvânların isimleri.

Müzekker-i mecâzî ve mü'ennes-i mecâzî: eşyaya delâlet eden isimlerdir.

47

Kemîyet: İsim cinslerin bir veya müte'addid eşhas ve eşyaya delâyet etmelerine kemiyet ta'bir olunur.

Teşkiye: İki şey ifâde eden iki şey ifâde eden sîga:" Devletîn", gibi.

Cem'-i mükesser: Arapça'da gerek müzekker, gerek mü'nes kelimeler gayr-i kiyâsî olandır.

52

İzâfet: İcâb ettiği zamân bir isimin ma'nâsını itmâm etmek üzere yanına getirilen kelimeye o ismin mütemmimi ta'bir olunur.

59

Ma'nâ-yı cüz'iyet: Bir isim, ale'l-âde ifâde ettiği eşyanın yalnız bir kısmını ifhâm edecek sûrette kullanılırsa ma'n-ı cüz'yette isti'mâl edilmiş denir.

61

Kelimât-ı müterâdife: Ma'naları birbirine hemen hemen aynı olan kelimelere müterâdif ta'bir olunur: "Cesâret, şecâ'at, besâlet", gibi.

62

İştikâk: Bir cezrin nihâyetine ehmmiyetçe ikinci derece kalan ba'zı heceler gelerek bu sûretle yeni kelimelerin vücût bulmasına iştikâk derler: Yazı, yazmak, yazma, yazıcı, yazlı kelimeleri hep "yazı" kelimesinden müştaktır.

64

'Âile-i kelimât: Aynı madde-i asliyeye mâlik kelimâtın hey'et-i mecmu'asına âile-i kelimât ta'bir olunur: Kesmek, keskin, kesik, kesim, kesme, keser, kelmeleri bir âile vücûda getirmiştir.

66

Şıfat: Bir ismin hâl ve keyfiyetini bildirmek yahut bir fikr-i tâlî ilâvesiyle ma'ânîsini ta'yin ve tavih etmek için evveline getirilen kelimeye "şıfat" derler: Beyaz kağıt, bu kağıt gibi. "beyaz, bu" kelimeleri şıfattır. Çünkü beyaz kelimesi kağıdın bir keyfiyetini bildiriyor; "bu" kelimesi de işâret fikrinin ilâvesiyle kağıdı te'yin ediyor.

67

Şıfat-ı vaşfiyye: İsmine evveline gelen şıfattır: "Sarı çeçek", gibi.

74

Şıfatların mütemimi: Bir sıfatın ma'nâsını itmam etmek için evveline getirilen kelimeye o sıfatın mütemmimi denir. Mütemmim dâima sıfattan önce gelir. Ve aralarında mutlaka edât bulunur: "Sıhhate muzır, fenâlıktan müctenip, hakikati mu'terif, tevsiiyeye şâyân", gibi.

80

Semâ'-ı şıfat-ı vaşfiyye: "İşitip bellemele öğrenilen sıfatlarıdır: İyi, güzel, fenâ", gibi.

Şıfat-ı kıyâsiyye: Ba'zı edâtlar ilâvesiyle isim ve fi'lerden teşkil olunan sıfatlardır: Ayaklı, Arapça, insanca, arsız, bahçemsi, ilh.

82

Müfred şıfatlar: Bir kelimededen ibâret olanlardır. Mürekkebe şıfatlar iki kelimededen tereküb ederler. Bu kelimelerin ikisi de isim yahut biri isim biri sıfat, fi'l olabilir.

87

Şıfat-ı işâret: İşâret fikrinin ilâvesiyle bir ismi ta'yin eden sıfatlara "sıfat-ı işâret" ta'bir olunur: "Bu kitâb, şu ağaç, o sokak", gibi.

88

Şıfat-ı 'adediyye: Ta'dâda hizmet eden "sıfat-ı adediyye" denir.

89

Şıfat-ı 'adediyye-i aşliyye: Bahsedilen eşhas ve eşyanın tesbit-i mikdârına hizmet eder: "Beş adam, yedi kitâb, on kuruş", gibi.

94

Şıfat-ı 'adediyye-i rütbiyye: Bahs olunan eşhas ve eşyanın sırasını, derecesini, mertebesini, bildirmeğe hizmet eden sıfata "sıfat-ı adediyye-i rütbiyye" ta'bir olunur: "Birinci sokak, ilk mükâfat, yerminci ders", gibi.

Şıfât-ı mübheme: Umûmiyet fikrini ilavesiyle yanı mübhem bir sûrette isimleri ta‘yin eden sıfatlara “sıfat-ı mübheme” derler: Hiç, hiçbir, ba‘zı, birçok, filan, herhangi, bütün, nice ilh.

Žamir: Bir isim yerini tutan kelimeye “zamir” derler. Zamirlerin, yerini tutuğu isme “merc” ta‘bir olunur. Meselâ: “Ahmet küçük bir çocuktur, Ahmet pek çalışkandır, Ahmet vaktini oyun ile kaybetmez” ibaresinde “Ahmet” ismini tekrar etmemek için yerini tutmak üzere “o” kelimesi kullanarak: Ahmed küçük bir çocuktur, o pek çalışkandır, o vaktini oyun ile kaybetmez, denir. İşte bu “o” kelimesi zamirdir.

Žamâ‘ir-i şahsîyye: Şahsa delâlet sûretiyle isimlerin yerini tutarlar.

Birinci şahıs: Ki bir lâkırdı söyleyen kimsedir, buna “mütekellim” deriz.

İkinci şahıs: Ki kendisine bir lâkırdı söylenen, buna “muhâtab” deriz.

Üçüncü şahıs: Ki kendisinden baholunan kimse veya şeydir, bun “gâ‘ib” deriz.

Žamâ‘ir-i işâriyye: İşâret fikrinin ilâvesiyle isimin yerini tutan zamirlere “zamâir-i işâriyye” denir: O, bu, şu, ki, onlar, bunlar, şunlar, kiler gibi. (Âkil ona derler ki vaktini beyhûde zâyi etmez, işin iyisi şu ki...). Kudemâ “o”,ve “şu” yerine “ol” ve “şol” kullanırdı.

Žamâ‘ir-i rabtiyye: Bir cümleyi kendisinden evvel yahut sonra gelen bir isme yahut zamîre rabt etmeğe hizmet eden zamirlere “zamâir-i rabtiyye” denir. Bunlar da: “Ki” ve “ki”den ibârettir: “O adam ki çalışmaz, mes‘ût olamaz” ibâresinde “çalışmaz” cümlesini kendisinden evvelki adam kelimesinin yerine kaaim olarak “çalışmaz”cümlesinin fâil olur.

115

Žamâ'ir-i mübheme: Eşhâs ve eşyanın mübhem sûrette ya'nî gayr-i mu'ayyen olarak yerini tutan zamirlere "zamâ'ir-i mübheme" derler: Birisi geldi gibi. Ba'zen zamâir-i mübheme yerine esmâ-yı mübheme kullanılır. Buların başlıca örnekleri: Onlar, insan, adam; hiçbiri, baz'ısı, kimisi, kimi; kimse, kim, kimler; ne, hangisi.

123

Fi'l: Zamân, şahıs, sîga, gibi efkâr-ı tâliyye ile birlikte bir hüküm, bir hâli, bir işi mâddî ve ma'nevî bir te'sir veya te'ssürü ifâde eden kelime "fi'l" derler.

İnsan fânidir	denildiği zamân	bir hüküm
Ahmed uyuyordu	“ “	bir hâl
Ahmed kalemi kırıyor	“ “	bir iş
Kalem kırılıyor	“ “	bir te'sir

İfâde edilmiş olur.

Fâ'il: Fi'lin ifâde ettiği işi yapan yahut fi'lin ifâde ettiği hâl dâhilinde bulunan şahıs veya şeye fâ'il denir.

Mef'ûl: Fi'lin ifâde ettiği işi veya hâli daha tanıman, daha mufassal sûrette tanıtmâğa hizmet eden kelimelere "mef'ûl" ta'bir ederler.

125

Mâdde-i aşliyye, intihâ: Bir fi'l iki parçadan tereküb eder: Madde-i asliyye, intihâ.

Madde-i aşliyye: Fi'lin asıl ma'nâsını ihtivâ eden parçadan ibâretir. İntihâ, şahıs, kıymet, zamân, sîga, gibi efkâr-ı tâliyyeyi ifâde etmek için değişen kısımdır. Vezîfemi yazdım, denildiği zamân "yazdım" fi'linde "yaz" madde-i asliyye, "dım" intihâdır. Yazma keyfiyetinin mütekellim tarafından geçmiş zamândan yapılmış olduğunu gösteren kısım işte bu "dım" intihâdır.

127

Fi'l-i cevherî: Hükümü ifâde eden fi'le "fi'l-i cevherî" denir. Fi'l-i cevherî elyevm masdarı ve birtakım sîgaları gayr-i müsta'mel olan "imek" fi'ldir. Gayr-i müsta'mel sîgaları yerine "olmak" fi'linin yerine isti'mâl edilir.

135

Şahıs: Lâkırdıda fâ'ilin işgal ettiği mevki'î göstermek üzere fi'lin aldığı şekle "şahıs" denir.

Kemiyet: Fâ'ilin müfred yahud cem' olduğu göstermek üzere fi'lin aldığı şekle "kemiyet" derler.

128

Zamân: Fi'lin ifâde ettiği işi fâ'ilin ne vakit yaptığını yahut fi'l tarafından ifâde olunan hâl dâhilinde hangi zamân bulunduğunu göstermek için fi'lin iktisâb ettiği şekle "zamân" ta'bir olunur. Zamân üçtür: Mâzî, hâl, istikbâldır.

129

Şîga: Bir hüküm, bir hâli, bir işi, bir te'siri ifâde etmek üzere fi'lin iktisâb ettiği şekillere "şîga" derler.

134

Bir şahıslı fi'ller: Gayr-i müte'addî fi'llerden ba'zıları yalnız gâ'ib şahıslarda tasrîf olunur. Böyle fi'llere "bir şahıslı fi'ller" yahut "gayr-i şahsî fi'ller" denir: "Yağmak, gürlemek, icâb etmek, ilh. Gibi ki bunalr yalnız: "Yağmur yağdı, yağıyor, yağacak", ilh. sûretinde tasrîf olunurlar.

137

Fi'l-i müte'addî-i mechûl: Ma'lûm bir fi'li meçhul yapmak için madde-i asliyenin nihâyetinde "i"den başka savâmit varsa "i" ilâve olunur: "kesmek, kesilmek", gibi.

139

Fi'l -i müte'addî-i mutâva'at: Fi'l-i müte'addî-i malûm mutâva'at şekline sokmak için madde-i asliyenin âhirine, savâ'itten biri bulunduğu takdire “n”, bulunmadığı takdirede “ş” yahut “l” ilâve olunur: Aramak-aranmak, dikmek- dikilmek, savmak-savuşmak, ilh.

142

Müşâreket: Madde-i asliyeye “ş” ilâvesiyle fi'llere şekl-i müşareket verilir: “Gülmek- gülüşmek, uçmak-uçuşmak, dokunmak- dokuşmak”, gibi.

Ef'âl-i gayr-i müte'addî: Ef'âl gayr-i müte'adiyyenin mef'ûlleri “neye?” ve “nereye?” su'allarından birine cevâb teşkil edilirse bunlar mechul şekilde iktisâb edebilir: “Yatağa yatıldı, Bursaya gidildi”, gibi.

144

Müşbet, menfi: Fi'ller bir hükmün sübûtunu yahut bir halin, bir işin, bir te'sirin vuku'nu ifâde ederlerse “müsbet” addedilirler. 'Adem-i sübût ve adem-i vukû' ifâde eden fi'ller “menfi”dir: “Yazmak- yazmamak”, gibi.

145

İstifhâm: Fi'lin ifâde ettiği iş veya hâlin vuku veya 'adem-i vuku'u mütekellime ma'lûm olmayıp da bunu anlamak isteyecek olursa fi'le şekl-i istifhâm vermek îcâb eder.

146

Mürekkeb fi'ller: Ba'zı fi'ller diğer fi'llerle birleşerek onların ma'nâlarını ta'dil yahut Arabî ve Afârisî kelimât ile (147) Türkçe fi'ller teşkil ederler. Bunlara “yardımcı fi'ler” ta'bir olunur.

154

Taşrîf: Bir fi‘li tasrîf etmek o fi‘lin iktisâb edebildiği eşkâlin kâffesini zikir ve ifâde etmek demektir.

Muzâri‘: “Giderim”.

155

Mâzî-i şuhûdî: “Yapmış idim.”

Mâzî-i naklî: “Yapmışız.”

Şîğa-i şarûiyye: “İseniz.”

157

Hikâye-i mâzî-i şuhûdî: Gördüm idi veyahut gördü idim.

Hikâye-i mâzî-i naklî: “Görmüş idim.”

Hikâye-i hâl: “Görüyor idim, dönüyor idim”, ilh.

Hikâye-i muzâri: Mâzîde icrası mu‘tâd olan bir işi ifâde için kullanılır.

Hikâye-i vücûbî: “Görmeli idim.”

Hikâye-i istikbâl: “Görecek zamân hikâyesi; gelecek idim.”

159

Şîğa-i şartîyye: “Gör sem.”

Şîğa-i şarûiyye-i mâzî: “Görse idim.”

Şîğa-i şartîyyenin diğer mâzî şekli: “Göre idim.”

Emir-i şîğaları: “Gör, görsün.”

Emr-i iltizâmî: “Gör eyim, göresin, gör e, görelim, gör esiniz, göreler.”

Emr-i vücûbî: “Görmeliyim, görmelisin”, gibi.

185

Maşdar: Fi'lerin şahıs, zamân, sîga ilh gibi oradıkları tahavvülât hasabı ile man'âlarına gelen tadilatından 'âri olarak asıl manâyi fi'li ihtiva eder. Binaenaleyhi masdar, isim halinde bulunan bir fi'l demektir.

Mâzî-i şuhûdî-şartîye şekli: "Gördüm ise veyahut gördü isem", ilh.

Mâzî naklî-i şartîye şekli: "Görmüş isem."

Hâl şîgası şartîye şekli: "Görüyor isem."

Muzâri-i şartîye şekli: "Görür isem."

Müşbet: "Görebilmek."

Menfî: "Görememek", gibi.

203

Rabṭ sîgaları: Fi'limsi; ayrı cümleler dâhilinde bulunan fi'ller birbirlerine rabtedilecekleri zamân bu rabitadan maksût olan efkâr-ı tâliyyeye göre husûsî birtakım şekiller iktisâb ederler ki bunlara rabt sîgaları ta'bir olunur.

Rabîta-i 'atfîyye: Madde asliyelere, nihayetlere savamitten ise ip savattan ise ip ilavesi ile rabita-i 'atfîyye teşkil olunur: "Gelmek –gel-gelip", gibi.

207

Rabîta-ı hâlîyye: Sîga-i iltizamiyyeleri müfred gâibleri nihâyetine rek, rak ilâvesi ile yapılır: Erek ekli zaraf-fi'l: "Gerek, yazarak", gibi.

213

Rabîta-ı ibtidâîyye: "Okuya-okuyalı, okuyalı beri; Ahmet mektebe gideli çok şey öğrendi."

197

Râbıta-i intihâiyye: Madde asliyelere nihayetleri savamitten ise “nicaya kadar” sava’itten ise “nicaye kadar” ilavesi ile rabite –i intihayye sîgası teşkil olunur: “Gel-gelinceye kadar, muvafık rüzgâr çıkıncaya kadar kayık limanda bekleyecek.”

217

Râbıta-i ta’kîbiyye: Madde-i asliyelere, nihâyetleri savâmitten ise (nice) savaitten ise ilave olunarak rabita-i ta’kîbiyye sîgası teşkil edilir: “Gülmek- gülünce, okumak-okuyun; Ahmed gülünce mü’allim kızdı; imtihandan çıkınca rahat bir nefes aldım.”

219

Râbıta-tevkîfiyye: Mâzî-i şuhudinin cem-i mutakalim-i nihayetine (ce) ilave olunursa rabita-i tevkîfiyye sîgası vücut bulur: “Kırmak- kırdıkça; dersimi bildikçe âferim aldım.”

222

Râbıta-i zamâniyye: Mâzî şuhudilerin cem-i ga’ibleri nihayetine “dan sonra” yahut madde-i asliyelere “madan önce” ilâvesi ile rabita-i zamâniyye tekil olunur: “Gelmek- gelmeden evvel; geldikten sonra”, gibi.

Râbıta-i ta’yîniyye: Dıkı, acağı ve an ekiyle yapılan sıfat fi’ller: Gördü-gördüğü, gördüğün adam pederim idi; yazacağı kitâb çok müfîd olacak, ilh.

Râbıta-i fâ’iliyyet: Bir fi’lin fâili kendisinden evvelki yahut sonraki cümlede tekerrür edecek olursa o fi’l fâile “rabıt fâ’iliyyet” ile birleştirilir. (An ekli sıfat-fi’l): “ilim bir meş’aledir. O meş’ale beşeriyyeti tenvir eder” söylemek yerine “ilim, beşeriyyeti tenvir eden bir meş’aldır” söylenmesi gibi.

242

Râbıta-i sebebiyye: Râbıta-i mef’ûliyyetlerin nihâyetine birinci ve ikinci şahıslar için”dan”, üçüncü şahıslar için “ndan” ilâvesiyle râbıta-i sebebiyye teşkil edilir: “Güldüğü- güldüğünden: Ahmed derste güldüğünden ceza aldı. Bu râbıta bozulursa: Ahmet derste güldü; bunun için ceza aldı.”

251

Edevât: Kendi başlarına bir ma'nâyı hâiz olmayıp diğer kelimelere ilhâk olundukları zamân onların ya mütemmim hizmetini görmelerine sebep olan, ya kelime ve cümleleri birbirine rabteden yahut kelimâtın nevilerini tahvil ve manâlarını ta'dil eyleyen elfâza edavât ta'bir olunur. Öreneği, "ın, ı, sı; ı,yı; a, ya; ad; dan; ca; ile; için, üzere; siz, göre, işte", gibi.

271

Rabta hizmet eden edâtlar: Edevâtın bir kısmı ilk kelimeyi yahut iki cümleyi birbirine rabta hizmet ettikleri için bunlara "revâbıt" ta'bir olunur. Revâbıt ya iki kelimeyi ya iki cümle-i tâmmeyi, ya bir cümle-i tâmme ile bir cümle-i asliyeyi birbirlerine yahut cümle-i mütemmimleri cümle-i asliyelere rabt etmek için kullanılır. Revâbıt şunlar: Vele, hem, de, ne, ya yahut, gibi, fakat, ama, lâkin, ancak, maa-hâzâ, bununla berâber, hâlbuki, ise de, La berâber, gerek, ister, zîrâ, çünkü, çünkü, mâdemki, binâen-aleyh, bunun için, binâberîn, demek ki, eğer, eğerçi, şayet, ise, sA, vaktâk ki, nitekim, nasıl ki, gûyâ, nasıl ki, sanki.

333

Zarf: Mütemmim edâtiyle birlikte kullanılmış isme mu'âdil bir kelime ki sıfatın, fi'lin yahut kendi cinsinden bir kelimenin man'âsını ta'dile hizmet eder: "Çok büyük ev, geç gittim, pek geç geldiniz", gibi.

339-329

Nidâ: Lakırdı arasına hayreti, hiddeti, hazzı, elemi, teneffürü, tahassürü, ilh. İfâde etmek üzere izhâr edilen esvâta "nidâ" ta'bir olunur. Bunların başları: A! Ya! Hey! Ay! Oh! Of! Aman! Ah! Diriğ! Hay! Hayf! Heyhat! Efsûs! Vah! 'Acâ'ib! Ey! Vay! İlh gibi kelimelerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.Tanzîmat Döneminde Yazılan ve Tezde İncelenen Gramer Kitâplarında Geçen Gramer Terimlerinin Bugünün Türkçesiyle Karşılıkları

Ademî: olumsuz fiil, FE.

A‘dâd-ı aşliyye: Aslı sayılar, 1,2,3, kesir olmayan sayılar, AC-FP.

‘Alâmet-i te’nîş: Dişilik işârti, eAC-FP.

Âmân: İstirhâm edâtı(aman efendim), AR.

Ancak harfi: İstidrâk harfi, FE.

Ancak: Hasr edâtı(kimse gitmedi ancak ben gittim), AR.

Ah: Ünlem, üzüntü bildiren edât, JR.

Âhâd: Birler, AR.

Ahvâl-i erbaa: İsmi dört hâli, AC-FP.

Artık: Yetinme edâtı(atık gitmem), AC-FP.

Asl-ı fi‘l: Fiilin yalnız hâli, fiilin kökü, AC-FP.

Aheng-i telaffuz: Telaffuz uyumu, ses uyumu, HC.

A‘dâd-ı aşliyye: Aslı sayılar, M.

A‘dâd-ı kesriyye: Kesir sayıları veya dağıtma sayıları M.

A‘dâd-ı tevzî‘iyye: Üleitirme sayılar, dağıtma sayıları(ikşer ikşer verdim), AR, AC-FP, M.

A‘dâd-ı vaşfiyye: Sıra sayı sıfatları(birinci, ikinci, üçüncü), M.

A‘ded: Sayı, M.

‘Âile-i kelimât: Kalimelerin ailesi, HC.

‘Atf-ı beyân: Açıklama bağlaması, ŞS.

‘Aţif: Bağlama, ŞS.

‘Ayn-ı fi‘l: Fiilin kökünün ikinci harfi, JR., ŞS.

Bârî: iktifâ veya yeterlilik edâtı(bir iş yapacaksın bârî iyice yap), AR.

Başka: İstisnâ eki(senden başka kime istemem), AR.

Belki harfi: İhtimâl harfi, FE, AR.

Ben: Birinci teklik kişi zamiri, AR.

Beri: Süreklilik gösteren edât, AR.

Bî: Olumsuzluk birdiren edât, AR.
Bilâ: Olumsuzluk edât, AR.
Bile: Bağlama ve uyarı edâtı, AR.
Binâen aleyh: Açıklama ve belirtme eki, AR.
Birinci şahıs: Tekil veya çoğul konuşan kişi, HC.
Bu: Çok yakın için kullanılan zamir, işâret zamiri, AR.
Bura, şura, ora: Yer gösteren işâret isimleri. AR.
Ca: Eşitlik eki, AR.
Câmid: Türetmeyen fiil veya isim, ŞS.
Cağ cek: Bitiş edâtı, ŞS.
Cem‘ mükesser: Kuralsız çokluk, teklik şekli bozularak yapılan çokluk, HC.
Cem‘-i müzekker-i sâlim: Kurallı erkek çokluk, AR.
Cem’: Çokluk, AC-FP.
Cem’-i mükesser: Kuralsız çokluk, AC-FP.
Cem’-i müzekker-i sâlim: Kurallı eril çokluk, AC-FP, M.
Cemi‘ mü’enneş-i sâlim: Kurallı dişil çokluk, ŞS, AR, ŞŞ, M, AC-FP.
Cemi‘-i mükesser: Kuralsız çokluk, JR.
Cezm: Sonu ünsüz olan fiile “cezm durumunda” denir, Ünsüzle bitme durumu, ŞS, JR, M, AR.
Cılayın edâtı: Benzerlik eki, AR.
Ci: Meslek yapan edat, meslek eki, AR.
Cim-i ‘Arabiyye: Arapça çokluk, JR.
Cim-i Farisiyye: Farsça çokluk, JR.
Cins: Tür, isimlerin çoğul veya eril olma hâli, HC.
Cıq, cıq ,cıgiz, cıgız: Küçültme edâtları, AR.
Cümle-i aşliyye: Temel cümle, HC.
Cümle-i ihbâriyye: Bidirme cümlesi, haber cümlesi, JR.
Cümle-i mütemmîme: Yarımıcı cümle, yan cümle, HC.
Cümle-i tâmme: Ana cümle, HC.
Çend: Farsça Kaç anlamına, AR.
Çünkü: Sebep bildiren edât, AR.
Daha edâtı: Üstünlük gösteren edât, AR.

Dan harfi: Ayrılma hâli, FE.
Dağî: Bağlama eki, AR.
Dâr: Farsça'da iyelik gösteren ek(hükümdâr) , AR.
Daş: Sıfat yapan edât, sıfat eki, AR.
De: Bulunma hâli(evde oturuyor), AR.
Değil: Olumsuzluk eki, ŞS.
Dir: Bildirme eki,(+dır) AR, FE.
Düz harfi: Sadece güne eklenip zaman bildiren edât(gündüz) , FE.
Ecvef: İkinci harfi 'illet harfi olan fiil, M, ŞS.
Edât: Ek, isim ve fiilden başka bütün dil unsuzları, AR, ŞS.
Edât-ı intihâ: Sonuçlandırma eki, FE.
Edât-ı istifhâm: Soru sorma eki(?), JR.
Edât-ı maşdar: Masdar yapan ek, AC-FP.
Edatı nefy: Olumsuzluk eki, AC-FP.
Edât-ı nisbet: Nispet eki, LI, Î, AC-FP, AC-FP.
Edat-ı ta'rîf: Belirtme eki, AC-FP.
Edât-ı ta'ddiye: Geçişlilik ekleri. DİR-,r-,t gibi, AC-FP.
Edât-ı teşğîr: Küçültme edâtı, küçültme eki, AC-FP.
Edevât: Edatlar veyahut ekler, AC-FP, AR, HC.
Edevât-ı Arabîye: Arapça edâtlar, AC-FP.
Edevât-ı Farisîye: Farsça edâtler veyahut ekler, AC-FP.
Edevât-ı Türkîye: Türkçe ek ve edâtları, AC-FP.
Ef'âl-i mu'âvine: Yardımcı fiiller, ŞS.
Ef'âl-i muğârebe: Yaklaşma fiiller, AR.
Ef'âl-i hikâye: Belirli geçmiş zaman hikâyesi, AR.
Ef'âl-i rivâyet: Belirsiz geçmiş zaman hikâyesi, AR.
Ef'âl-i şartiyye: Şart kipi, AR.
Ef'âl-i te'ciliyye: Acele ettiren fiiller, AR.
Ef'âl-i kulûb: Sanmak, zannetmek fiilleri, AR.
Ef'âl-i gayr-i müte'addî: Geçişli olamayan fiiller, HC.
Ef'âl-i iğdâriyye: Alabilmek eki ile teşkil edilen fiiller, AR.
Efâl-i 'Arabîyye: Arapça fiiller, AC-FP.

Efsûs: Pişmanlık bildiren edat, AR.

Eğer: Şart eki, AR, FE.

Elbette: Kensinlik, tekit edât, AR.

Elif: Arapça alfebesinin ilk harfi, AR.

Elif-i zâ'ide: Kelimenin kökünden olmayan elif, fazla elif, AC-FP.

Elsine-i 'atîka ve metrûke: Kullanılmayan eski diller, birkılmış diller, AR.

Elsine-i iltişâkiyye: Eklemeli diller, HC.

Elsine-i hâzire: Şu anda konuşulan diller, AR.

Emâ-i işâret: İşaret zamirleri, AC-FP.

Emsile: Misâller, örnekler, ŞS.

Emsile-i muttârıda: Sîgaların değişik çekimleri, ŞS.

Emsile-i mühtelife: Değişik misâller, ŞS.

Emir: Emir fiili, JR, ŞS.

Emir-i şîğaları: Emir kipleri, HC.

Emr-i gâ'ib: 3. Şahsa emir edilen fiil, M.

Emr-i iltizâmî: İstek kipi, HC.

Emr-i mürekkebi-i rübâ'î: Dört fiilden oluşan birleşik fiil, FE.

Emr-i mürekkebi-i şulâsî: Üç fiilden oluşan birleşik fiil şekli, FE.

Emr-i mürekkebi-i şünâî: İki fiilden oluşan birleşik fiilin emir şekli, FE.

Emr-i mürekkebi-i ibtidâî: Başlangıç emir fiilin şekli, FE.

Emr-i mürekkebi-i istimrâr-i tevkîtî: Süreli sürelilik birleşik fiil, FE.

Emr-i mürekkebi-i izâfi-i istimrâr-ı intişâr-ı iktidâr-ı mürekkebü'l-'amel: İlk fiili tekrarlanan yaklaşma fiilinin genel sürelilik şeklinin tezlik birleşik fiilin emir şekli.

Emr-i mürekkebi-i izâfi-i istimrâr-ı intişâr-ı iktidârî: Yeterlilik fiilinin genel süreklilik fiilinin tezlik birleşik fiilin emir şekli(yazı yazı verip durma), FE.

Emr-i mürekkebi-i humâsî: Beş fiilden oluşan emir fiili, FE.

Emr-i mürekkebi-i rübâ'î: Dört fiilden oluşan emir fiili, FE.

Emr-i hâzır müfredi: 1.tekil şahsa emir fiili, AR.

Emr-i hâzır: Emir fiili, ŞS, AC-FP.

Emr-i hâzır: 2. Şahsa emr edilen fiil, M.

Emr-i vücûbî: Gereklilik kipi, HC.

En: Tafdîl, ütönlük eki,(en yüksek dağ), ŞS.

Entüm: 2. Eril çokluk zamiri(siz) , JR.
Esmâ-ı a'dât: Sayıların isimleri, AC-FP, M, AR.
Esmâ-i şıfat-ı şâbite: Pekiştirmeli sıfat, FE.
Esmâ-i mensûbe: Nispet eki alan sıfat, FE.
Esm-i mekân-ı fi'l: Fiilin yerinin ismi, FE.
Evet: Kabul bildiren edât, AR.
Ey: Çağırma için kullanılan edât, AR.
Eyâ: Ünlem, çağırma edâtı, AR.
Ezmine: Zamânlar, tekil zamân, HC.
Fâ'il: Özne, FE, HC, ŞS.
Fer'-i fi'l: Fiilden türetmiş kelime, M.
Fethâ-ı şakîle: Arapça'da a ünlüsünü okutturan hareke, AC-FP.
Fethâ-i hafife: Arapça'da e ünlüsünü okutturan hareke, AC-FP.
Fi'l: Eylem, fiil, AR, ŞS., FE.
Fi'l-i 'âm: Genel fiil, M
Fi'l-i ğayri müte'addî: Geçişsiz fiil, JR.
Fi'l-i basit lafzen ve ma'nen: Anlam ve lıfız itibârile basit fiil, FE.
Fi'l-i basit lafzen mürekkeb ma'nen: Lafız olarak basit ama anlam olark birleşik fiil, FE.
Fi'l-i câmid: Kökü donmuş fiil, FE.
Fi'l-i ecvef: İkinci harfinde vâv, elif, ya gibi bulunan fiil, JR.
Fi'l-i iltizâmî: İstek kipi, AR.
Fi'l-i iltizâmî-i şartî: İstek şart kipi, AR.
Fi'l-i inşâ: Eylemin başlıngıcını gösteren fiil, JR.
Fi'l-i istimrârî: Devamlılık veya vesüreklilik fiili.
Fi'l-i kiyâsî: Kurallı fiil, JR.
Fi'l-i mechul: Edilgen fiil.
Fi'l-i mezîdün fih: Her hangi gramer nedeni için köküne zâ'id harfleri olan fiil, JR.
Fi'l-i muķârebe: Yaklaşma fiili.
Fi'l-i müşellesü'n-nisbe: Şart kipi, FE.
Fi'l-i mücerred: Yalın fiil, JR, FE.
Fi'l-i mücerred-i haķîķî: Gerçek yalın fiil, FE.

Fi'l-i müfâce'e: Ansızın vukûnu gösteren fiil, M.
Fi'l-i mürekkeb-i lafzen ve ma'nen: Anlam ve lafız itibariyle birleşik fiil, FE.
Fi'l-i müstağbel-i müstahsenü'n-nisbe: İstenilen gelecek zamanı ifâde eden sîga, FE.
Fi'l-i müte'addî: Geçişli fiil, JR.
Fi'l-i nâkış: Eksik fiil, FE.
Fi'l-i hâl ve fi'l-i hâzır: İyor ekiyle oluşan şimdiki zaman, FE.
Fi'l-i rübâ'î: Kökü dört harften oluşan fiil, JR.
Fi'l-i sülâsî: Kökü üç harften oluşan fiil, JR.
Fi'l-i ta'cîl: Acele ettiren fiili, M.
Fi'l-i tâmm: Tek başına anlam ifâde eden fiil, FE.
Fi'l-i temennî: İstek fiili, FE.
Fi'l-i terecci: Beklenti fiili, FE.
Fi'l-i vücûbî-i şartî: Gereklik şart kipi. Fi'li-i iktidârî: A ekini ile yapılan fiil, AR.
Fi'il-i cevherî: Cevherî fiil, HC.
Fi'l-i müte'addî-i mechûl: Geçişli edilgen fiil, HC.
Fi'il-i vücûbî: Gereklik kipi, AC-FP, AR.
Fi'l iktidâr: Abilmek eki ile yapılan fiil, ŞS.
Fi'l: Fiil, eylem, HC.
Fi'l -i iltizâmî: İstek kipi, AC-FP.
Fi'l -i istimrârî: Süreklilik fiili, AC-FP.
Fi'l -i iktidârî: Yeterlilik fiili, abilmek ekiyle yapılan Fiil, AC-FP.
Fi'l -i muğârebe: Yaklaşma fiili, AC-FP.
Fi'l -i muğârebenin mâzî-i naklîsi: Yaklaşma fiilinin belirsiz geçmiş şekli, AC-FP.
Fi'l -i müte'addî-i mutâva'at: Geçişli dönüşlü fiil, HC.
Fi'l -i ta'cîl: Acele ettirme fiili, AC-FP.
Fi'l-i müştakkun minh-i izâfî: Türemiş fiil, FE.
Fi'l-i müştakkun minh-i haqîkî: Gerçek yalın fiil, FE.
Gerek: İşitlik eki(gerek gel gerek gleme, ben gediceğim), AR.
Gibi harfi: Benzetme edâtı, FE, AR.
Gûyâ: Benzetme edâtı, AR.
Ġalat-i meşhûr: Dilde görünen yaygın yanlışlık, yaygın hatâ, AC-FP.
Ġâsıl-ı maşdar: İş ekiyle yapılan masdar, M.

Hâ-1 resmiyye: A,e ünlülerini gösteren ◦ harfi, AC-FP.
Hani: Soru edâtı nerede anlamında, AR.
Harf-i ‘atf: Bağlama ve kuvvetlendirme eki, JR.
Harf-i ‘atf: Bağlama ve kuvvetlendirme edâtı, M.
Haydi: Nida ve teşvik edâtı, AR.
Hece: Hece, HC., M.
Hele: İstisnâ edâtı, AR.
Hem: Bağlama edâtı, AR.
Hemze: Hemze, kendi kendine harekli veya sâkin okunan harf, ŞS, JR.
Hemze-i beyne beyn: Yumuşak hemze, JR.
Her: Geneleme edâtı, AR.
Hey: Ünlem, uyarı eki, AR.
Hiç: Olumsuzluk kesinleştirme edâtı, AR.
Hurûf-i hicâ: Alfabe harfleri, JR.
Hurûf-i munfaşıla: Birbiriyle bitişmeyen harfler, JR.
Hüm: Arapça’da üçüncü çoğul kişi zamir, JR.
Hâşıl-1 maşdar: İş ekiyle oluşan masdar(okuyuş), JR, FE.
Haber: İsim cümlesinde yüklem, AC-FP, FE.
Haber: İsim cümlesinde yüklem, ŞS.
Hadeş: Fiil, hareke bildiren fiil.
Hades-i vücûdî: Olumlu fiil, FE.
Hâl şîğası- şartîye şekli: Şimdiki zamân şartı, HC.
Hâl şîğası: Şimdiki zamân kipi, HC.
Hâl şîğası: Şimdiki zaman, AR, AR, AR, FE, M.
Harf-i nidâ Yâ: Seslenme edât, ünlem, M.
Harf-i nidâ: Ünlem, FE.
Harf-i ta‘rîf: Belirtme harfi(elif lâm), M.
Hemze-i muhaffefe: Hemzeyi telaffuz etmek yerine uzun elif, vâ veya yâ olarak
Telaffuz etmek, hafifleştirilmiş hemze, JR.
Hod: Kendi, AR.
Humâsî: Kökü beş harfli kelime, AC-FP.
Hurûf: Harfler, HC.

Zurûf: Zarflar, JR.

Ḥurûf-ı ‘illet: Vâv, elif ve ya harfleri, ŞS.

Ḥurûf-ı şaķîle: Kalın harfler, M.

Ḥurûf-ı imlâ: Osmanca’yı oluşturan harfler, AR.

Ḥurûf-ı infişâl: Kendisinden önceki harflerle bitifemeyen harfler, M.

Ḥurûf-ı ittişâl: Kendisinden önceki harflerle bitifem harfler, M.

Ḥurûf-ı ittişâl: Kendisinden sonra gelen harflerle bitifem harfler, AC-FP.

Ḥurûf-ı muğayretül- ihdâs: Fiilden fiil yapan ekler, FE.

Ḥurûf-ı muğayyretü’n-nisbe: Fiilden fiil yapan eklerin dışındaki ekler, FE.

Ḥurûf-ı munfaşıla: Diğer harflerle bitifemeyen harfler, ŞS.

Ḥurûf-ı mutaşıla: Diğer harflerle bitifem harfler, ŞS.

Ḥurûf-ı hâşşa: Özel harfler, M.

Ḥurûf-ı hafife: İnce harfler, M.

Ḥurûf-ı kâmeriyye: Harfi ta‘rif “lâm” okutturan harfler, ŞS.

Ḥurûf-ı ‘atf: Cümle veya kelimeleri birbirine bağlayan harfleri, ŞS.

Ḥurûf-ı şafir: Islık sesleri çıkaran harfler, JR.

Ḥurûf-ı şâmite: Sessiz harfler, ŞS.

Ḥurûf-ı şavtiyye: Sesli harfler, ŞS.

Ḥurûf-ı emriyye: Emir harfleri, FE.

Ḥurûf-ı hicâ: Alfabe harfleri, JR.

Ḥurûf-ı imlâ: Ünlüleri okutturan elif, vâv, ya, hâ-yı resmiye harfleri, M.

Ḥurûf-ı infişâl: Kendisinden sonra gelen harflerle bitifemeyen harfler, AC-FP.

Ḥurûf-ı mu‘ceme: Noktalı harfler, ŞS.

Ḥurûf-ı mühmele: Noktasız harfler, ŞS.

Ḥurûf-ı şemsiyye: şems harfleri, Lâmı okunmayan harfler, ŞS.

Ḥurûf-u Türkiyye: Türkçe ekler, harfler, FE.

Hemze-ı sâkine: Cezimli olan hemze, JR.

Ḥikâye-ı fi‘l-ı vücûbî: Gereklilik kipi hikâyesi, AR.

Ḥikâye-ı ilizâmiyye: İstek kipi hikâyesi, AR.

Ḥikâye-ı istiķbâl: Gelecek zamân hikâyesi, HC.

Ḥikâye-ı mâzî-ı naķlî: Belirsiz geçmiş zamânın hikâyesi, HC, AR.

Ḥikâye-ı mâzî-ı şuhûdî: Belirli geçmiş zamân hikâyesi, HC, AR.

Ĥikâye-i muzâri: Geniş zamân hikâyesi, HC, AR.
Ĥikâye-i müstakbel: Gelecek zaman hiâyesi, AR.
Ĥikâye-i hâl: Şimdiki zamân hikâyesi, HC, AR.
Ĥikâye-i vücûbî: Gereklilik kipi hikâyesi, HC.
Ĥarf-i imlâ: Ünlüleri okutturan harf, AC-FP.
Ĥarf-i istidrâk: Anlam sınırlandırma harfi, JR.
Ĥarf-i ittişâl: Kendisinden sonra gelen harflerle bitişen harf, AC-FP.
Ĥaı: Yazım kuralları, HC.
Ĥayır: İnkâr, reddetme edâtı, AR.
Ĥayli: Çok, AR.
Ĥarf-i ta'rif: Beirtme harfi, AC-FP.
Ĥarf-i temdîd: Uzatma harfi, FE.
Ĥarf-i vaşl: Bağlama harfi, ŞS.
Ĥâl: Şimdiki zaman, ŞS.
Ĥâzır: Şimdiki zamân, JR.
Ĥareke: Arapça'da ünlülerin okunuşunu okutturan harfler, M.
Ĥarf veyahut edât: Tek başına anlam ifâde etmeyen ek, M.
Ĥarf: Harf, AR, FE.
Ĥâl-i şartî: Şimdiki zamân şart kipi, AR.
Ĥâl-i terkîbî: Bileşik zarf-fiil, AC-FP, M.
İ'rab: Arapça kelimelerin ekimi, JR, M.
İbdâl: Değiştirme, M.
İçin harfi: Sebep bildiren edât, FE, AR.
İdgâm: Arapça'da aynı cinsten olan iki harfin bir yazılıp çift okunmasıdır, ŞS, FE.
İdgâm: Aynı cinsten olup birbirine benzeyen iki harfin bir harfe dönüşmesi, JR.
İken: Çekimli Fiiler kullanılan zarf fiil, AR.
İken: Zarf edâtı, AR.
İkinci şahıs: Mütekellim, çoğul veya tekşl konuşan kişi, HC.
İle şarfi: Vasıta veya beraberlik ifâde eden edât, FE.
İle: Vasıta ve birliktelik edâtı, AR.
İllâ şarfi: İstisnâ edâtı, AR, ŞS.
İlm-i şarf: Sentaks, JR, AR.

İlm-i iştiḳâḳ: Türetme bilmi, AR.
İlm-i ma'ânî: Semantiks, ŞS.
İlsine-i munşarife: Çekimli diller, HC.
İltizâmî: Gereklilik kipi, ŞS.
İmlâ işaretleri: İmlâ işaretleri, HC.
İmlâ: Yazım kuralları, dikte, yazım, JR.
İnce ḥarfi: Zaman bildiren edât, FE.
İncizâm: Bir harfın sonu sâkin olması, JR.
İzâfet taḳdîriyye: Arapça'da eksiz tamlama, JR.
İzâfet: Tamlam, ilgi hâli, AR, AC-FP, JR, HC.
İzâfet-i beyânîyye: Belirli olmayan isim tamlaması, AC-FP, AR, JR.
İzâfet-i lâmiyye: Belirli isim tamlaması, AC-FP, AR.
İzâfet-i ḥaḳîḳiyye: Gerçek tamlama, JR.
İse: Şart eki, FE, AR.
İsim: isim veya ad, HC.
İsim: Nesnelere veya insanlara verilen ad, AR, M, AC-FP, FE.
İsim-i cins: Tür ismi, HC, AR.
İsm-i 'ayınlar: Görünüp dokunabilen insan ve nesnelere verilen ad, somut isim, HC.
İsm-i 'ayn: Gözle görünene verilen ad, AR.
İsm-i âlet: Bir âletin yaptığı işi belirten isim(miftâḥ) , JR, M.
İsm-i âlet-i fi'l: Fiillere eklenen eklerle oluşturulmuş âlet isimleri, FE.
İsm-i âm: cins ismi, AC-FP.
İsm-i câmid: Nesnelere verilen ad somut isim, AR.
İsm-i cem': Çokluk isim, AR, JR, HC.
İsm-i eser-i fi'l: Fiilin sonucuyla ilgili fiil, FE.
İsm-i fâ'il: Fâ'iliyyet ismi, sıfat-fiil, ŞS, JR, M.
İsm-i işâret: İşaret isimi, AR, M.
İsm-i keşret: Çokluk ismi, JR.
İsm-i ma'nâ: Gözle görünene verilen ad, soyut isim AR.
İsm-i ma'nâlar: Soyut isim(sevgi), HC.
İsm-i maşdar: Masdar ismi, AC-FP, FE.
İsm-i maşdar: Masdar ismi, JR, M.

İsm-i mef'ûl: Geçmiş zaman sıfat, edilgen çatlı sıfat fiil, ŞS, JR.
İsm-i mef'ûl: sıfat fiil, M.
İsm-i mekân ve zamân: Yer ve zaman ismi, AR.
İsm-i mekân: Yer ismi, AC-FP, JR, M.
İsm-i mensûb: Âitlik, mensûbiyyet bildiren ismi, M, FE, ŞS.
İsm-i mevşûf: Tamlanan isim, FE.
İsm-i mevşûl: Bağlama zamirleri, ŞS.
İsm-i mutlak: Mutlak ismi, M.
İsm-i mücerred: Yalın isim, AR.
İsm-i mürekkeb: Birleşik isim, AR.
İsm-i hâş: Özel isim, 'alem ismi, AC-FP, AR.
İsm-i tafzîl: Üstünlük bildiren isim, M.
İsm-i taşgîr: Küçültme ismi, M, AR, JR.
İsm-i tecrîd: Dönüşlülük zamiri, AC-FP.
İsm-i zamân: Zaman bildiren isim, M, JR.
İsm-i zamân-ı fi'l: Fiilin zamanını bildiren isim, FE.
İsmî: İsimle ilgi, isme âit, ŞS.
İstifhâm: Soru, HC, ŞS.
İstikbâl şîğası: Gelecek zaman, AR.
İstikbâl: Gelecek zaman, AR, ŞS, AR.
İşârât-i imlâ: Harferin harekeleri, AR.
İşâret: O, bu, şu gibi göstermeye özel zamirler, ŞS.
İşâret-i istifhâm: Soru işâreti, AR.
İşâret-i hayret ve ta'accüb: Şaşırma ve hayranlık bildiren edât, ünlem, AR.
İşte: Tanbîh edâtı, dikkat çekme eki, FE.
İştikâk: Türetme, HC.
İştikâk: Türetme, ŞS.
İyor harfi: Şimdik zaman eki, FE.
İzâfet: Tamlama, M.
Kâ'ide-i Arabîye: Arapça kural, AC-FP.
Kelimât-ı münferide: Tek anlamlı kelimeler, AR.
Kelimât-ı müştereke: Çok anlamlı kelimeler, AR.

Kelimât-ı mütebâ'ine: Ayrı anlamlı kelimeler, AR.
Kelimât-ı müterâdife: Eş anlamlı kelimeler, HC.
Kelime: Harflerden oluşan birim, AR, HC.
Kemiyet: Sayı veyahut nicelik, HC, HC, AC-FP, M, AR.
Kesre: Esre, ŞS.
Kesre-i şaķîle: Kalın "ı" ünlüsünü okutturan hareke, kalın esre, AC-FP.
Kesre-i hafife: İnce i ünlüsünü okutturan hareke, ince esre, AC-FP.
Keşke: Temenni Edâtı, AR.
Keyfiyyet: Cins, cinsiyyet, AR.
Ki: Açıklama edâtı, AR, ŞS.
Kim: Bağlaç, ŞS.
Kim: Belirsizlik soru zamiri, insanları sorma için kullanılan zamir, JR, AR.
Kinâyât: Kinâyeler, zamirler, M.
Kinâye: İmâ ve telmîh yoluyla her şey hakkında kullanılabilen sıfat ve zamir türlerinden kelime, AC-FP.
Lafız: Söz, AR.
Lâm-i ta'rîf: Arapça'daki isimleri belirli kılmak için kullanılan lâm, JR.
Lâzım: Geçişsiz fiil, JR, M, AR, ŞS.
Lefîf: Kökünün son ve birinci harfi vâv, ya veya elif olan fiil, M, JR.
Lisân: Dil, AR.

Lev: Arapça'da şart eki, eğer, ŞS.
Ma harfi: Olumsuzluk yapan ek, FE.
Ma'lûm: Belirli isim, AR.
Ma'lûm-ı vücûdî: Olumlu etken fiil, FE.
Ma'rife: belirlilik, belirli fiil, FE.
Ma'rife: Belirlilik, Belirti eki alan fiil, ŞS.
Ma'tûf: Kendisinden öncekine bağlanan, JR, ŞS.
Ma'nâ-yı cüz'iyet: Eşyânın yalnız bir kısmını anlatan isim, HC.
Maşadır-ı şakîl: Mak ekiyle yapılan masdarlar, AC-FP.
Maşadır-ı hafife: Mek ekiyle yapılan masdarlar, AC-FP.
Maşâdır-ı te'ciliyye: Acele ettiren masdarlar, AR.

Maşâdır-ı zamâniyye: zaman bildiren birleşik masdarlar, M, AC-FP.
Maşdar-ı te'kidî: Maklık ekiyle yapılan masdar, AC-FP.
Maşdar: Fiilin kökü, AR, ŞS, HC, JR, M.
Maşdar-ı aşlî: Mak ekiyle yapılmış masdarlar, M, AR.
Maşdar-ı şakîl: Mak ekini alan masdar, AR.
Maşdar-ı binâ-i merre: Fiilin bir defa yapıldığını gösteren kelime, ŞS.
Maşdar-ı binâ-i nev'î: Fiilin defalarca yapıldığını gösteren kelime, ŞS.
Maşdar-ı mezîdün fih: Aslî harflerine birkaç harf ziyâdeleştirilmiş masdar, M.
Maşdar-ı mîmî: Mîm harfî ile başlayan masdar, M.
Maşdar-ı mîmî: Mîm harfiyle başlayan masdar, JR, ŞS.
Maşdar-ı mutlak-ı aşlî: Mak ekiyle oluşan masdar, FE.
Maşdar-ı mutlak-ı muhaffef: Mek ekiyle oluşan masdar, FE.
Maşdar-ı mücerred: Yalın masdar, M.
Maşdar-ı taḥfîfî: Ma ekiyle yapılan masdar, M.
Maşdar-ı te'kidî: Lık ekiyle yapılan masdar, M, AR.
Maşdarî: Masdara âit, ŞS.
Maşdariyyet: Masdar sıfatı, JR.
Maşdariyyet: Masdarlık, ŞS.
Mâdde-i aşlîyye: Kelimenin veya fiilin yalın kökü, HC.
Meksûr: Akkuzatif halinde olan kelime, ŞS.
Mâzî: Geçmiş zaman, AR, M.
Mâzî-ı şuhûdî: Belirli geçmiş zaman, AR.
Mâzî-i naklî: Belirsiz geçmiş zaman, AC-FP, AR, AR, HC, M.
Mâzî-i şuhûdî: Belirli geçmiş zaman, HC, AC-FP, AR, M.
Mâzî-i şuhûdî-i şartîye şekli: Belirli geçmiş zamanın şartı, HC.
Maẓmûm: Ötreli olan harf, JR.
Mâzî-i maḥsus'n-nisbe: Belirli geçmiş zaman, FE.
Mâzî-i menkûlu'n-nisbe: Belirsiz geçmiş zaman, FE.
Mâzî-i nakl-î şartî: Belirli Geçmiş zamanın şarfı, AR.
Mebnî: İştirmekle ile bilinip çekimlenmeyen isim, kuralsız kelime, ŞS.
Mechûl: Belirsiz, edilgen fiil, meçhûl, ŞS, M, AR.
Mechûl-i 'ademî: Olumsuz edilgen fiil, FE.

Mecrûr: Önünde cer harfi olan kelime, ŞS.
Med işâreti: Uzatma, AR.
Med: Uzatma, M.
Mef'ûl: Nesne, tümleç, ŞS, AR, JR.
Mef'ûl-ı lâzımu't-ta'aqqul: Akkuzatif ekini alan kelime, FE.
Mef'ûl-ı muqayyed: Bağlı tümleç, bütün tümleçler, FE.
Mef'ûl-ı mutlaq: İş ekiyle oluşturulan kelime, FE.
Mef'ûl-i anh: Ayrılma hâli, AR.
Mef'ûl-ün bih: Belirli nesne, yükleme hâli, M, AR.
Mef'ûl-ün fih: Bulunma hâli, AR.
Mef'ûlün ileyh: Yönelme hâli, M, ŞS.
Mef'ûlün-leh: Yönelme hâli, AR.
Mef'ûl: Tümleç, nesne, Arapça'da vezinlerden biri, HC.
Mef'ûlün-bih: Fiil cümlesine nesne, AC-FP.
Mef'ûlün-ileyh: Yönelme Hâli, AR.
Mef'ul-i ğayr-i lâzımu't-ta'aqqul: Datif ekiyle yapılan dolaylı tümleç, FE
Meğer: İstisnâ edâtı, AR.
Mehmûz: İçinde hemze bulunduran fiil, M.
Mehmûzü'l-ayn: İkinci harfi hemze olan fiil, ŞS.
Memdûd: Uzatmalı harf, JR.
Menşûb: Nispet hâlinde alan isim, ŞS.
Menfi fi'ller: Olumsuz fiiller, AR.
Menfi: Olumsuz fiil, ŞS, HC.
Merci': Zamirin yerine kullanılan isim (sen- muhâtab) , AR.
Mevşûf: Tamlanan, AR.
Mevşûf: Tamlanan, ŞS.
Mevşûl: İlgî zamirleri, JR.
Mezîdün- fih-i selâse: Köküne üç harf eklenmiş fiil, FE.
Mezîdün-fih: Köküne ziyadeleştirilmiş fiil, FE.
Mezîdün-fih-i erbâ': Köküne dört yapım eki eklenmiş olan fiil, FE.
Mezîdün-fih-i harfân: Köküne iki harfi ziyadeleştirilmiş fiil, FE.
Mezîdün-fih-i harf-i vâhit: Köküne tek harf eklenmiş olan fiil, FE.

Mi harfi: Soru eki veya edâtı, FE.
Mişâl: Birinci harfi ‘illet harfi olan fiil, M.
Mu‘atrıda: Parantez, saplama cümle veya kelime, HC.
Mu‘rref bil-izâfe: Tamlama ile belirli kılanan kelime, JR.
Mu‘arref: Belirtili kelime, JR, ŞS.
Mu‘tarıda: İki prantez içinde olan kelime veya cümle, AR.
Mu‘tell: Kökünde vâv, elif veya ya bulunan fiil, ŞS.
Mu‘tellü’l-‘ayn: İkinci harfi ‘illet harfi olan fiil,, ŞS.
Mu‘tellü’l-lâm: Üçüncü harfi ‘illet harfi olan fiil, ŞS.
Muşâğğar: Küçültülmüş, FE.
Muhâtab: 2. Şahs hâlinde olan, kendisine hitap edilen, ŞS.
Muzâ‘af: İkinci ve üçüncü harfleri aynı cinsten olan kelime, M.
Muzâf: Tamlayan, JR.
Muzâfün-ileyh: Yönelme hâli, AC-FP, M.
Muzâri‘ şîğası: Geniş zaman, AR.
Muzâri‘: Geçmiş zaman, AR, AC-FP, JR.
Muzâri‘-i istikbâlî: Yakın gelecek için kullanılan geniş zaman, AR.
Muzâri‘-i şartî: Geçmiş zaman şart kipi, AR.
Muzâri-i şartîye şekli: Geniş zamânın şartı, HC.
Muzmerât: Zamirler, M.
Muţâbık: Ugunluk, ŞS.
Muţâva‘at: Dönüşlülük, AC-FP.
Muţâvi‘: Dönüşlü, M, ŞS.
Muzâri‘: Geniş zman, M.
Mü’ennes semâ‘î: Kuralsız dış kelime, işitmekle bilinen dışı, ŞS, AR.
Mü’ennes: Dışılık, JR, ŞS.
Mü’ennes-i i‘tibârî: Dışı olarak kabul edilen varlıkların ismi, M.
Mü’ennes-i kıyâsî: Kurall dışılık, AR.
Mü’nnes-i lafzî: Sonunda te’nîs alâmeti olan kelime, ŞS.
Mü’nnes-i hakîkî: Canlı varlıkların isimleri, M, HC, ŞS.
Müşbet fi‘ller: Olumlu fiiller, AR.
Müşbet, menfî: Olumlu, olumsuz, HC.

Müşbet: Olumlu, HC.

Müşennâ: İkilik ifâde eden kelime, ŞS.

Mübâlağa-i şıfat-ı şâbite: Mübâlağalı kalıcı sıfatlar(unutkan) , FE.

Mübâlâğa-i şıfat-ı hâdişe: Ci ekleriyle yapılan sıfat(yazıcı) , FE.

Mübâlağa-i ism-i fâ'il: Mübâlağalı fâ'il isimi, sıfat-fiil, M, AR.

Mübâlağa-i ism-i mensûb-i bi's-şîğa: Nispet isminin mübâlağalı kipi, FE.

Mübhemât: Belirsizlikler, AR, M.

Mübtedâ: İsim cümlesinde özne, AC-FP, FE, ŞS.

Mücerred: Yalın fiil, ŞS.

Müdgam: Anı cinsten olan iki harfi iki harfin tek yazılıp şeddeyle çift okunan kelime, ŞS.

Müe'enneş-i i'tibârî: Gerçekte değil örfen kabul edilen dişilik ismi, AC-FP.

Müe'enneş-i haqîkî: Canlı varlıkların dışı isimleri, AC-FP.

Müfred şıfatlar: Tekil sıfatlar, HC.

Müfred: Tekil, JR.

Müfred-i mütekellim: 1.tekil şahıs, FE.

Mühmel: Noktasız harf veya kelime, ŞS.

Münekker: Belirsiz, mübhem, ŞS.

Müzekker: Erkeklik bildiren kelime, eril, ŞS.

Müzekker-i mecâzî ve mü'enneş-i mecâzî: Gerçekte değil, mecâzen dişilik ve erillik, HC.

Müzekker-i haqîkî: Gerçekte eril kelime (isim), HC.

Mürekkeb fi'ler: Birleşik fiiller, AR.

Mürekkeb fi'ller: Bireşik fiiller, HC.

Mürekkeb isim: Birleşik isim, HC.

Mürekkeb-i izâfî: İsim tamlamasına eklenen tamlayan ve tamlayan ekleri, FE.

Mürekkeb-i ti'dâdî: Birleşik sayılar, FE.

Müsnadün-ileyhi: Tamlanan, isim cümlesinde özne, HC.

Müsned: İsim cümlesinin yüklemi, tamlayan, HC, ŞS.

Müsnedün-ileyh: Tamlanan, ŞS.

Müstaqbel: Gelecek zaman, M.

Müstaqbel-i mercû'un-nisbe: istenen gelecek zaman, FE.

Müstaḳbel-i mü‘ekkedü’n-nisbe: İdiser ekiyle yapılan gelecek zaman, FE.

Müşareket: İşteşlik, AC-FP, HC, ŞS.

Müşedded: Şeddeli kelime, ŞS.

Müştakk: Türemiş, FE.

Müştakkun minh: Kendinden başka bir kelime türemiş kelime, FE.

Müştaḳḳu’n minh-i ḥaḳîḳî: Yalın hâldeki kelime, FE.

Müştaḳḳun minh-i izâfi: Türemiş kelimedenden türemiş kelime türetme, FE.

Müşḳḳât: Türetmeler, ŞS.

Müte‘addî: Geçişli fiil, ŞS, AR, FE, M.

Müte‘addî meḥûl: Belirsiz geçişli fiil, AC-FP.

Mütekellim: 1. Şahs, konuşan kime veya kimseler, ŞS.

Nâ’ib-i fâ’il: Fiil olmadığında fiilin yerini tutan kelime, FE, ŞS.

Naşb: Arapça’da üstün harekesiyle okunan kelime, ŞS.

Naḥv: Cümle bilgisi, sentâks, ŞS.

Nâḳış: Eksik fiil, M.

Ne: Nesnelere için kullanılan soru edâtı, AR.

Nehy: Olumsuz emir, JR.

Nehy-i ḡâ’ib: Üçüncü kişiye yönlendiren olumsuz emir, JR.

Nehy-i ḥâzır: İkinci kişiye yönlendirilen olumsuz emir, JR.

Nekre: Belirtisiz kelime, FE, ŞS.

Nice: Soru edâtı, nasıl, AR.

Nidâ: Ünlem, seslenme edâtı, HC.

Noḳta-i nidâ: Seslenme işâreti, yüklem, HC.

Noḳtalı virgöl: Nooktalı virgöl(;), AR.

Od ḥarfî: Tasdik edâtı, FE.

O: Üçüncü teklik kişi zamiri, AR.

Ol ḥarfî: 3.tekil şahıs zamir(O) , FE.

Olduḡu: Sebep belirten ek, AR.

Olduḡundan: Neden beldiren ek, AR.

Olmasına: Sebep bildiren ek, AR.

Olmasıyla: Sebep bildiren ek, AR.

Peki: Kabûl ve tasdik bildiren edât, AR.

Râbîta: Bağlama eki, bağlayıcı unsur, bağlaç, HC.

Rabîta-ı ibtidâiyye: Dan beri ekiyle yapılan rabîta, bir şeyin başlangıcını gösteren zarf-fi'1, HC.

Rabîta-i 'atfîyye: Ip'lı zarf-f' il, HC.

Rabîta-i intihâiyye: Inceye kadar ile yapılan zarf bağlaması, HC.

Râbîta-i sebebiyye: Sebep ve neden bildiren râbîta(dığından zarf eki ile yapılan rabîra), HC.

Râbîta-i ta'kîbiyye: İnce eki ile yapılan zarf-fiil, HC.

Râbîta-i ta'yîniyye: Dığı, acağı ve an ekleriyle yapılan sıfat-fiil, HC.

Râbîta-i zamâniyye: Zaman bildiren Rabîta, bağlaç, HC.

Râbîta-tevkîtiyye: Dıkça eki ile yapılan zarf-fiil, HC.

Rabît-ı hâlîyye: Arak eki ile yapılan zarf fiil, HC.

Râbît-i fâ'iliyyet: An ekli zarf-fiil, HC.

Rabî şîğaları: Bağlam ekleri, HC.

Rabîta edâtları: Bağlaçlar, bağlama ekleri, HC.

Rivâyet şîğaları: Rivâyet belirleşik kipleri, AC-FP.

Rivâyet-i fi'1-i iltizâmî: Belirsiz istek kipi hikâyesi, AR.

Rivâyet-i fi'1-i vücûbî: Belirsiz İstek kipi hikâyesi, AR.

Rivâyet-i iltizâmî: İstek kipinin rivâyeti, M.

Rivâyet-i mâzî-i naklî: Belirli geçmiş zamân hikâyesi, AR, M.

Rivâyet-i muzârî': Geçmiş zaman rivâyeti, AR, M.

Rivâyet-i müstakbel: Gelecek zamanın rivayeti, M, AR.

Rivâyet-i hâl: Şimdiki zamân hikâyesi, AR, M.

Rivâyet-i vücûbî: Gereklilik kipinin rivâyeti, M.

Rubâ'-i mezidün fih: Yalın dört harfine bir veya iki harf artırılmış olan fiil, ŞS.

Rübâ'î: Dört ünsüzden oluşan fiil, ŞS, AC-FP.

Rübâ'-i mücerred: Sadece dört harften oluşan yalın fiill, ŞS.

Sânki: Benzetme edâtı, AR.

Se: Şart yapan ek, ŞS, FE.

Semâ-ı şîfat-ı vaşfiyye: İştirilip bellemekle öğrenilen sıfatlar, HC.

Semâ'î şîfat: Kuralı olmayıp işitmekle bilnen sıfat (güzel, uzun, kısa) , AC-FP.

Şîfat-ı kıyâsiye: Kurallı sıfat, AR.
Şîyağ: Kipler, AR.
Şîyağ-1 ‘atfîyye: Rabt kipleri, AR
Şîğa-1 intihâiyye: Sonuç zarf fiili, AR.
Şîğa-1 mutâva‘at: Dönüştülük, AR.
Şîyağ-1 ta‘kîbiyye: Yükleme olan fiilin bildirdiği işin sebebini gösteren zarf fiiller,
AR.
Şîyağ-1 tevķîtiyye: Zaman bildiren zarf-fiil, AR.
Şîğa-i ‘atfîyye: Bağlama zarf-fiil, M.
Şîğa-i şıla: Sıfat fiil, M, AR.
Şîğa-i ibtidâ’iyye: Başlangıç zarf fiil, M, AR.
Şîğa-i iltizâmiyye: İstek kipi, M.
Şîğa-i intihâ’iyye: Sonuç zarf-fiil, M.
Şîğa-i hikâyet: Hikâye kipi, M.
Şîğa-i rivâyet: Rivâyet kipi, M.
Şîğa-i sebebiyye: Sebep bildiren kipi, M.
Şîğa-i şartîyye: Şart kipi, M.
Şîğa-i ta‘kîbiyye: Yükleme olan fiilin bildirdiği işin sebebini gösteren kipi, M.
Şîğa-i ta‘lîliyye: Sebep bildiren zarf-fiil, M.
Şîğa-i teşbîhiyye: Benetme sîygası, M.
Şîğa-i tevķîtiyye: Zaman gösteren zarf-fiil, M.
Şîğa-i vücûbiyye: Gereklilik kipi, M.
Şîn-i mühmele: Noktasız sîn, JR.
Şâkin: Cezimli olan kelime, sonu ünsüz kelime, JR.
Şâ’it: Ünlü, HC.
Şâd-1 mühmele: Noktasız Sâd, JR.
Sonra: Zarf edâtı, AR.
Südâsî: Kökünde altı harf olan fiill, ŞS.
Sülâsî: Üç ünsüz harften meydana gelen fiil, JR, ŞS.
Şâmit: Ünsüz, HC.
Şahîh: Kesir olmayan sayılar, M.
Şarf ve naħiv: Yapım ve çekim, M.

Şarf: Çekim, söz dizimi, ŞS, AR.
Şarf-1 Osmânî: Osmanlı söz dizimi, AR.
Sibûtî: Olumlu fiil, FE.
Şıfat: Tamlayan, AC-FP, AR, M, HC.
Şıfat-1 ‘adediyye-i rütbîyye: Sıralı sayı sıfatları, HC.
Şıfât-1 ‘adediyye: Sayı sıfatları, HC.
Şıfat-1 ‘adediyye-i aşliyye: Aslî sayı sıfatları, HC.
Şıfat-1 şâbite: Kalıcı sıfat, FE.
Şıfat-1 aşliyye: Asıl sayı sıfatlar, M.
Şıfât-1 Arabîye: Arapça sıfatlar, AC-FP.
Şıfat-1 ifrâtiyye: Abartılı sıfatlar, AC-FP.
Şıfat-1 taüliliyye: Azaltma sıfatları, AC-FP.
Şıfât-1 işâret: İşaret sıfatları, HC.
Şıfât-1 mübheme: Belirsiz sıfat, HC.
Şıfat-1 müşebbehe: Niteleme sıfatları, M, AR.
Şıfat-1 müşebhe: Niteleme sıfatı, ŞS.
Şıfat-1 hâdiş: Değişen sıfat, FE.
Şıfat-1 semâ’iyye: Kuralsız sıfat, işitmekle bilinen sıfat, AR.
Şıfat-1 te’kîdiyye: Pekiştirme sıfat, AR.
Şıfat-1 kıyâsî: Belli bir kâ’ide ile yapılan sıfatlar, AC-FP.
Şıfat-1 kıyâsiyye: Kurallı sıfatlar, HC.
Şıfat-1 vaşfiyye: Niteleme bildiren sıfatlar, HC.
Şıfatların mütemimi: Sıfatların tamamlayıcısı, HC.
Şıla: Bağlama, ŞS.
Şîga: kip, ŞS, HC.
Şîga-1 ‘atfiyye: Zarf-fiil, AC-FP.
Şîga-1 ibtidâ’iyye: Başlangıç gösteren zarf-fiil, AC-FP.
Şîga-i şartiyye: Şart, İstek kipi, HC.
Şîga-i şarûiyye-i mâzî: Geçmiş zamânın şart kipi, HC.
Şîga-i şartiyyenin diğer mâzî şekli: Şart kipinin başka mâzî şekli, HC.
Şîga-i şartiyye: Şart kipi, HC.
Sülâşî: Kökü üç harfli olan fiil, AC-FP.

Şahıs: Kişi, bir İnsân, ŞS, HC.

Şart şîğaları: Şart kipleri, AC-FP.

Şart: Şart, koşul.

Şâyet: İhtimâl eki, eğer anlamına, AR.

Şedde veyahut teşdîd: Arapça'da bir ünsüz çift okutturmak için üstüne şedde koyma, M.

Şîn-i mu'ceme: Noktalı şîn, JR.

Şol harfi: Belirtme eki, FE.

Şu: Yakın için kullanılan zamir, AR.

Şura: Yakın bir yer için kullanıla, AR.

Tâ harfi: Sonuç bildiren Edât, FE.

Tâ- te'nîş: Dişilik bildiren t ünsüzü, AC-FP.

Ta'rîf: Belirli yapma, ŞS.

Taşrîf: Bir kelime dilbilgisel olarak çekimlemek, çekim, JR, ŞS, hc.

Tâ-ı tavîl: Arapça'da yatık olarak yazılan tâ harfi, AC-FP.

Tahfîf: Bir harfin şeddesiz okunması, JR.

Tahlîl-i şarfî: Kelime tahlili, HC.

Tahlîl-i şarfî: Kelime Tahlili, söz dizimi tahlili, AR.

Tahlîl-i nahvî: Cümle tahlili, AR, HC.

Te'addî: Geçişlilik, ŞS.

Te'adiye: Geçişlilik, ŞS.

Te'kîd'l fi'l bimaşdarîhî: Fiili kendi masdarıyla te'kît etmek, JR.

Te'kîd-i nefy-i istikbâl: Arapça'daki (len) ekiyle yapılan olumsuz fiiller, JR.

Teşniye sîyğası: Arapça ikili çokluk çekimi, AC-FP.

Teşniye: Arapça'da ikili çokluluk, ikilik, ŞS, HC.

Temyîz: Sıfatların hâl ve durumlarını ifâde eden kelime, FE.

Tenkît: Noktalama işâretleri, HC, AR.

Tenvîn: Arapça kelimelerin sonuna un, in, an ekleyip belirsiz olarak okunması, JR, M, AR.

Terâkîb-i saķîme: Kurallara uymayan terkipler, kurallı olmayan birleşik kelimeler, AR.

Terkîb: Bir hece veya kelime meydana glemesi için birleşen harfler, JR.

Terkîbât: Tamlamalar, AR.
Terkîb-i Arabî: Arapça tamlama, AC-FP.
Terkîb-i tavşîfî: Sıfat tamlamsı, AR.
Terkîbî: Terkîbe bağı olan, birleşik, ŞS.
Teşdîd: Şeddeleme, bir harfi çift harf olarak okutturan şedde işâreti, AC-FP, AR.,
Tetâbu'l-izâfât: zun tamlamalı cümleler, AR.
Tevkîl: Zamânlama, JR.
Tırnaç: Noktlama işâreti, AR.
Üçüncü şahıs: Tekil ve çoğul gâ'ib zamirleri, HC.
Üzere: Sebep bildiren edât, AR.
Vaşf: Sıfat, JR.
Vaşf-ı terkîbî: İki kelimededen meydana gelen sıfat, M, JR.
Vaşl: Bağlama, ŞS.
Vah: Üzüntü bildiren edât, AR.
Virgöl: Virgöl(.), AR.
Yâ-i nisbet: Farsça'daki Nispet i'si, AR.
Yâ-i nisbet-i Fârisî: Farça'da nispet î'si, AC-FP.
Yine: Benzer veya zıt fiilleri bağlama edâtı, AR.
Zâke: İşâret zamiri(o anlamında) , JR.
Zâl-i mu'ceme: Noktalı zâl, JR.
Zama'ir-i izâfiye: İyelik ekleri, AC-FP.
Zamân: Zamân, HC.
Zamir-i izâfî: İyelik ekleri, M.
Zamir-i şahsî: Şahıs zamirleri, M.
Zamir-i vaşfî: Âitlik zamir, vasf zamiri, M.
Zirâ: Neden bildiren edât, AR.
Zamâ'ir-i fi'liyye: Fiil zamirleri, AR.
Zamâ'ir-i mübheme: Belirsizlik zamirleri, HC.
Zamâ'ir-i şahsîyye: Kişi zamirleri, HC, AR.
Zamâir-i işârîyye: İşâret isimleri, HC.
Zamâir-i rabtîyye: Bağlama zamirleri, bağlaçlar, HC.
Zamîr: İsmi yerini tutan kelime, AR, HC, JR.

Žamir-i ğâ'ib: 3.Şahıs zamiri, JR.
Žamir-i cemi': Çokluk zamiri, JR.
Žamir-i fi'l î: Fiile eklenen iyelik eki menşe'li şahıs ekleri, AC-FP.
Žamir-i menşûb: Akkuzatif hâline olan zamir, JR.
Žamir-i merfû': İçinde önek veya sönek bulunan zamir, JR.
Žamir-i munfaşıl: Tek başına ifâde eden zamirler, JR, JR.
Žamir-i muhâtab: 2. Şahıs zamiri, JR.
Žamir-i nisbî: Nispet zamiri, M.
Žamîr-i nisbîler: Bağlam zamiri, AR.
Žamir-i şahsî: Şahıs veya kişi zamirleri, AC-FP.
Žamir-i vasfî: sıfat zamiri, AC-FP.
Žamm: Bir harfin ötreli okunması, JR.
Žamme: Arapça'da ötre, yuvarlak ünlü harfleri okutturan işâret, HC.
Žamme-i maqbûze: O ve ö ünlülerini okutturan hareke, ötre, AC-FP.
Žâ-ı mu'ceme: Noktalı zâ, JR.
Žarf: Zarf, HC, ŞS.
Žât-ı fi'il: Fiil çekimi, AC-FP
Žemme-i mabsûta: U ve ü ünlülerini okutturan hareke, ötre, AC-FP.
Žarf-ı mekân: Yer zarfı, AC-FP, JR.

SONUÇ

Tanzimât Dönemi ile Birinci Meşrûtiyet Dönemi Yazılmış Gramer ve Sözlük Çalışmalarını İnceledikten Sonra Elde Ettiğimiz Bilgileri Şu Şekilde Açıklayabiliriz:

- İncelediğimiz eserlerin bazısı diğer eserlere göre daha fazla terim barındırmaktadır. Örneğin, Sir James'in Redhouse'da kullandığı gramer terimlerinin sayısı, diğer eserlere göre daha az olmakla beraber isim, fiil, sıfat, istikbâl, mâzî, emir, cezm, ma'lûm, sîga ve edât gibi basit terimlerden oluşmaktadır. Fakat Şemsettin Samî'nin Kâmuş-ı Türki'sinin barındırdığı terimler nitelik olarak Redhouse'un lügatine göre daha fazladır.
- Bu incelediğimiz kaynaklarda her ne kadar birçok terim ortak kullanılsa da bazı terimler bir kaynakta bulunup diğer kaynaklarda bulunmamaktadır. Örneğin; fiil, sıfat, istikbâl, mâzî, emir, cezm, ma'lûm, sîyga, hâl, muzâri, edât, mutâva'at, ef'âl-ı mukârebe, ef'âl-i iktidâriye, iştikâk, tasrif, meçhûl, hurûf, zarf, mü'ennes, müzekker, sülâsî ve rübâî gibi terimler neredeyse bütün kaynaklarda ortaktır.
- Yukarıda belirttiğimiz gibi kaynakların kimileri az, kimileri de çok sayıda terim barındırmıştır. Ama istisnâsız bütün kaynaklar ya Arapça, ya da Farsça veyahut Hüseyin Cahid'in eserinde olduğu gibi Fransızca gramerinin üslûbundan etkilenerek ortaya çıkmıştır.
- Bazı kaynaklar basit bir dille yazılmış, bazılarında ise uzun Farsça tamlamalı cümleler kurularak eserin anlaşılması güçleşmiştir. Buna, Abdurrahman Fevzi Efendi'nin "Mikyâsül-Lisân" eserinin dilini örnek verebiliriz. Zira bu eserin dili, kelimeleri ve cümlelerin yüzde doksanından fazlasının Arapça ve Farsça olması, eseri kompleks bir hale getirmiştir. Bunun yanında, Ahmet Rasim'in "Amelî ve Nazarî

Ta‘lîm-i Lisân-ı Osmânî” eserindeki kullandığı dil ve terimler, oldukça sâde ve anlaşılması kolaydır.

- İncelenen kaynakların bir kısmı, dilin sâdeliği ve terimleri açısından birbirine benzemektedir. Örneğin, Ahmet Cevdet-Fuat Paşa’nın eseri, Hüseyin Cahid’in Türkçe Sarf ve Nahiv adlı eseri ve Mihrî’nin Mutavvel Sarf-ı Osmânî’si dil ağırlığı ve terimlerin isimlendirilmesi açısından hemen hemen birbirine benzemektedir. Başka bir deyişle kullanılan terimler hemen hemen ortak terimlerdir.
- İncelediğimiz eserlerden Mıkyâsü’l-Lisân eserinin terimlerin diğer eserlerdeki terimlerden çok farklı olduğunu gördük. Bu eserde kullanılan terimler Arapça olmasına rağmen, terimlerin isimlendirilmesinde çok orijinal bir metod takip edilmiştir. Bu sebeple kullanılan terimler ne kendisinden önce, ne de kendisinden sonra yazılan eserlerde kullanılmıştır. Örneğin, Kâmûs-ı Türkî ve Kavâ‘id-i Osmâniye olumlu ve olumsuz fiiller için “Fi‘l-i sübûtî ve Menfi” terimlerini kullanırken; Mıkyâsü’l-Lisân “fi‘l-i ‘ademî ve vücûdî” terimlerini kullanmaktadır. Yine diğer eserler belirli ve belirsiz geçmiş zaman için “mâzî-ı şühûdî ve Mmazî-i naklî” terimini kullanırken Mıkyâsü’l-Lisân “Mâzî-i mahsûsu’n-nisbe ve mâzî-i menklûlun-nisbe” terimini kullanmaktadır. Demek oluyor ki, Fevzi Efendi terimleri isimlendirirken terimlerin işlevselliklerinden hareket etmiştir.
- Ahmet Rasim’in “Amelî ve Nazarî Ta‘lîm-i Lisân-ı Osmânî” eseri başta olmak üzere Mihrî’nin Mutavvel sarf-ı Osmânî’si Türk gramerini karışıklıktan uzak kalarak sâde ve net bir biçimde anlatmıştır.
- İncelediğimiz eserlerin yazarlarının birçoğu Türk gramerini yazarken büyük bir oranda Arapça ve Farsça gramerinden etkilenmiş, bazıları ise az çok Fransızca gramerinin tesiri altında kalmışlardır.

- Mıkyâsü'l-Lisân ve Kavâ'id-i Osmâniyye eserlerinin diğerk eserlere göre Türkçe gramerini daha ayrıntılı ve daha kapsayıcı bir biçimde açıkladığı kanaatindeyiz.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmet Rasim: **Amelî ve Nazarî Ta‘lim-i Lisân-ı Osmanî**, Kitapçı Arapel, Nişân Beribân Matbaası, İstanbul, 1316.
- Akalın, Şükrü Haluk v.d: **Yazım Kılavuzu**, Atatürk Kültür, 27. Baskı, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dili Kurumu Yayınları:859, Ankara, 2012.
- Abdurrahman Hoca: **Mıkyâsü’l-lisân Kıstâsü’l-Beyân**, Ali Ülvî Elüve, Bürhaneddin Matbaası, İstanbul, 1942.
- Adaklı, Emrah: “Kütahyalı Abdurrahman Fevzi, Efendi(1802-1874)’nin Mıkyasu’l-Lisan kıstasu’l-Beyan Adlı Eseri Üzerine bir inceleme”, Turkish Studies-İnternational Periodical, For The Languages and History of Turkish or Turkic, Volume 6/3 Summer, 2011.
- Ahmed Cevdet Paşa: **Medhal-i Kavaid-i Osmaniyye**, Haz. Nevzat Özkan, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dili Yayınları: 772, Ankara, 2000.
- Ahmed Cecdet Paşa: **Ahmet Rasim-Hayati**, Sanatı, Eserleri, 2. Baskı, Türk Klâsikleri: 30, Varlık Yayınevi, sayı: 1126, İstanbul, 1965.
- Ahmet Cevdet Paşa, Fuat Paşa: **Kavaid-i Osmaniyye**, Nevzat Özkan, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dili Kurumu

Yayınları: 760, Ankara, 2000.

Ahmet Cevdet, Fuat Paşa: **Kavaid-i Osmaniyye**, Matbaa-yı Amire, İstanbul, 1280.

Aktaş, Şerif: **Ahmet Rasim**, 15.000. Baskı, Türk Büyükleri Dizisi: 62, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 837, Sevinç matbaası, Ankara, 1987.

Altun, Selçuk v.d: **Osmanlılar Ansiklopedisi- yaşamları ve yapıtları**, 2. cilt, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski ve Yeni Harflerle**, Haz. Aydın Sami Güneşal, 23. Baskı (2006), Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara, 1993.

Edem, İlhan: “Mıkyâsü'l-Lisân Kıstâsü'l-Beyân'daki Dil Bİlgisi Terimleri”, Turkish Studies, Volume2/2, Spring, 2007.

Hızarcı, Suat: **Hüseyin Cahit Yalçın**, Türk Klasikleri: 49, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1957.

Huyugüzel, Ö. Faruk: **Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebî Eserleri Üzerinde Bir Araştırma**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 16, Bornva-İzmir, 1984.

Hüseyin Cahit: **Türkçe Sarf ve Nahiv**, 5. Baskı, Dersaadet, 1339.

Korkmaz, Zeynep: **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih

Yüksek Kurumu, Türk Dili Yayınları: 575, Ankara, 1992.

Kütahyalı Abdurrahman Fevzi Efendi: **Mikyâsü'l-Lisân Kıstâsu'l-Beyân**, y.y. 1318/2000.

Mihri: **Mutavvel Sarf-ı Osmanî**, 2. Baskı, Matbaa-yı Nişan Berberyan, dersaadet, 1304/1888.

Mutlu, Gamze: **“Ebüzziyâ Tefkik’in “Ne edatı, İsimli Eseri ve Ne Edatı üzerine Tartışmalar”**, Yüksek Lisan tezi, İstanbul 2014.

Redhouse, Sir James W: **A Turkish English Lexicon Shewing in English the Significations of the Turkish Terms**, A. H. Boyjian, Lügatlar dizisi: 3, Çağrı Yayınları:7, İstanbul, 1890.

Şemseddin Sami: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Kamus-ı Türkî**, haz: Gündoğdu Raşit, v.d, 1. Baskı, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Şemsettin Sami: **Kâmûs-ı Türkî**, Naşir Ahmet Cevdet, İkdâm Matbaası, Dersaadet, 1317.

Şimşirgil Ahmed, Ekinci Ekrem Buğra: **Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle**, KTB Yayınları, İstanbul, 2008.

Ülkütaşır, M. Şakir: **Cevdet Paşa-Hayatı, Şahsiyeti(1822-1895), Eserleri**, Doğu Matbaası, Ankara, 1945.

